

Van “Neerlands twaalfde provincie” tot “een volwaardig rijksdeel”

**Nederlandse visies op het laatkoloniale Suriname richting de staatkundige
zelfstandigheid.**

Frank Menzel-294199

f.menzel@gmail.com

Master thesis

Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen – Erasmus Universiteit Rotterdam

Begeleidend docent: Alex van Stipriaan Luiscius

Tweede lezer: Gijsbert Oonk

Definitieve versie

28-06-2007

Inhoud

Voorwoord	4
Hoofdstuk 1- Inleiding. Context, probleemstelling en methode	5
• 1.1 Probleemstelling	5
• 1.2 Kolonialisme en beeldvorming: een theoretisch kader	5
<i>Wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie</i>	7
• 1.3 Suriname: de historische context	8
<i>Het beleid van gouverneur Kielstra</i>	9
<i>De Tweede Wereldoorlog en daarna</i>	10
<i>De Nederlandse bevolkingsgroep in Suriname in de jaren '40</i>	11
• 1.4 Hoofd- en deelvragen en methoden	11
<i>Hoofd- en deelvragen</i>	11
<i>Bronnen en methoden</i>	13
<i>Iets over terminologie</i>	14
• 1.5 Biografische schetsen onderzochte personen	14
<i>Joop Verkuyl</i>	14
<i>Johan van de Walle</i>	15
<i>Piet Bakker</i>	16
<i>Willem van de Poll</i>	16
Hoofdstuk 2- De sociaaleconomische structuur	18
• 2.1 Wonen in Suriname	18
<i>Wonen in de stad</i>	18
<i>De sociale afstand tussen stad en platteland</i>	21
• 2.2 De landbouw	22
• 2.3 Bauxietwinning	27
• 2.4 Onderwijs	29
• 2.5 Conclusie	32
Hoofdstuk 3- Cultuur: religie, rituelen en gebruiken	36
• 3.1 Religie, rituelen en omgangsvormen onder de stedelijke bevolking	36

• 3.2“Oosterse” religie, rituelen en omgangsvormen. De visie op de Hindostaanse en Javaanse cultuur.	41
• 3.3 Het binnenland. Religie, rituelen en omgangsvormen bij Marrons en Amerindianen	45
<i>Missie, zending en “heidense” religieuze praktijken</i>	45
<i>De complexiteit van marronomgangsvormen. De kroetoe als voorbeeld.</i>	52
• 3.4 Conclusie	55
Hoofdstuk 4- Politiek. Opvattingen over kolonialisme en zelfstandigheid	57
• 4.1 ‘Neerlands twaalfde provincie’. De band tussen Suriname en Nederland	57
• 4.2 Suriname en de buurlanden	59
• 4.3 Op eigen benen. Suriname krijgt politieke autonomie	64
• 4.4 Conclusie	68
Hoofdstuk 5- Toekomstperspectieven voor Suriname	71
5.1 De toekomstvisie van Joop Verkuyll	71
5.2 De toekomstvisie van Johan van de Walle	72
5.3 De toekomstvisie van Piet Bakker	74
5.4 De toekomstvisie van Willem van de Poll	75
5.5 Conclusie	76
Hoofdstuk 6- Samenvatting, eindconclusie en nabeschuiving	78
Literatuur en bronnen	83
Geraadpleegde literatuur	83
Primaire- en archiefbronnen	85
Lijst van afkortingen en begrippen	86
Bijlage	87
Foto’s van de onderzochte auteurs	87

Voorwoord

Bij dezen wil ik alle mensen bedanken die mij op de een of andere manier hebben geholpen bij de totstandkoming van deze Master Thesis.

Allereerst gaat mij dank uit naar de heer Joop Verkuyl. Zijn bereidwillige medewerking aan het interview, evenals het toegankelijk maken van bronnen stelde mij in staat mijn thesis rijk en gevarieerd te maken.

Ik dank uiteraard mijn begeleider, de heer Alex van Stipriaan Luïscius. Zijn vakkundige begeleiding stelde mij in staat mij te focussen op de essentie van deze thesis.

Mijn dank gaat ook uit naar het vakkundige en behulpzame personeel van de bezochte archieven. In het bijzonder dank ik de heer Frank Kanhai van het Nationaal Archief en de heer Lam Ngo van het KITLV.

Bijzondere dank ben ik ook schuldig aan Hayo van Reek, die het interview met Verkuyl voor mij digitaliseerde.

Ik dank alle docenten van de Erasmus Universiteit Rotterdam die mij inspireerden bij deze arbeid.

Ten slotte richt ik een dankwoord aan mijn familie en vrienden, voor hun geduldige steun bij het schrijven van deze thesis. Speciaal dank ik mijn moeder Mariandel, en mijn vriendin Angelique voor alle steun.

Rotterdam 2007,

Frank Menzel

Hoofdstuk 1- Inleiding. Context, probleemstelling en methode

1.1 Probleemstelling

Deze thesis gaat over Suriname in haar laatkoloniale periode. In de jaren '40 en de vroege jaren '50 van de twintigste eeuw vond de overgang plaats van Nederlandse kolonie naar zelfstandig deel van het koninkrijk - bekroond met het Koninkrijksstatuut van 1954. Het was een relatief snel proces, en werd bespoedigd door internationale ontwikkelingen als de Tweede Wereldoorlog en de dekolonisatie van de Europese koloniën in Azië. Tegelijkertijd was het ook een vreedzaam proces: nagenoeg zonder bloedvergieten heeft Suriname haar autonome status verworven. Een dergelijk proces heeft gevolgen voor de visie van “kolonialen”- mensen uit het moederland- op de koloniale samenleving. In deze thesis onderzoek ik hoe vier Nederlanders in de jaren '40 en '50 aankeken tegen de toenmalige Surinaamse samenleving.

1.2 Kolonialisme en beeldvorming: een theoretisch kader

Wie wetenschappelijk onderzoek doet naar de visie van mensen, komt terecht bij de term *beeldvorming*. Beeldvorming is een breed begrip. Het beschrijft hoe mensen tegen de wereld om hen heen aankijken en welke processen hierbij een rol spelen. Voor de wetenschappelijke geschiedschrijving is het een belangrijk begrip. Geschiedenis werkt immers in de eerste plaats met bronnen. Uit iedere bron is meer te halen dan slechts droge feitelijkheden.

Beeldvorming is een loot van de tak cultuur-of ideeëngeschiedenis. In de afgelopen 40 jaar heeft de nodige theorievorming op dit terrein plaatsgevonden.

Voor deze thesis zijn vooral de theorieën van belang die het moderne kolonialisme beschrijven. Een van de meest spraakmakende theoretici op dit gebied was Edward Said (1935-2003). In zijn lijvig meesterstuk *Orientalism* (1978) beschrijft hij hoe volgens hem de relatie lag tussen Engelse, Franse en Amerikaanse wetenschappers en schrijvers en de gekoloniseerde Arabische wereld waar zij over schreven. De kern van zijn betoog is, dat het beeld van de Arabische wereld in het westen een kunstmatig en in stand gehouden beeld is, dat op zijn beurt de omgang met de Arabische wereld fundamenteel heeft beïnvloed. Hij beschrijft dit beeld als zijnde een *discours*, een geïnstitutionaliseerde manier van denken(een aan de denker Michel Foucault ontleende term).

Zijn boek riep veel reacties op van arabisten, die meenden dat Said ten onrechte gerespecteerde deskundigen wegzette als zijnde slechts in verovering geïnteresseerde imperialisten.¹ Ondanks de vele terechte kanttekeningen die bij zijn werk zijn geplaatst, blijft overeind staan dat de rol van de wetenschap niet onbelicht kan blijven bij de studie van het moderne kolonialisme. Sinds Said zijn op dit gebied dan ook tientallen studies verricht naar dit onderwerp. In Nederland speelde de indologie een belangrijke rol bij de ondersteuning van de verovering, pacificatie en ontwikkeling van Nederlands-Indië. De universiteiten en de wetenschappelijke instituten (zoals het KITLV, het Koninklijk Instituut voor Taal, Land en Volkenkunde) ontvingen aanzienlijke sommen geld van de Nederlandse regering, om in nuttige kennis voor de koloniale politiek te voorzien. Een interessante studie naar dit fenomeen is gedaan door Maarten Kuitenbrouwer in zijn *Tussen oriëntalisme en wetenschap*, over de geschiedenis en functie van het KITLV. Kuitenbrouwer onderscheidt de opeenvolging van verschillende paradigma's in dit instituut, die parallel lopen aan historische gebeurtenissen. In de negentiende eeuw diende het instituut vooral de conservatieve politiek van handhaving in de koloniën: dit was de periode van het oriëntalisme. Hierna volgde een periode waarin nog steeds het kolonialisme gesteund werd, maar nu met ondersteuning van de liberale "ethische politiek", het idee dat de samenleving ginds ook radicaal hervormd moest worden. Deze periode kan gekenmerkt worden door universalisme, vermengd met oriëntalisme. Na de Tweede Wereldoorlog stonden nieuwe generaties wetenschappers op, die de dekolonisatie steunden en met hun relativisme het eurocentrische perspectief probeerden te veranderen. Culturele samenwerking en economische ontwikkeling kwamen op de agenda. Hierbij dient te worden aangemerkt dat de caraïbistiek en de surinamistiek (de studie van respectievelijk het Caribische gebied en Suriname) pas na de Tweede Wereldoorlog hun bloei beleefden.²

De visie van Nederlandse wetenschappers in de twintigste eeuw op Surinamers- specifiek Afro-Surinamers- is nader onderzocht door Diana van Vugt, in haar doctoraalscriptie *Wetenschappers over Afro-Surinamers en -Antillianen : het twintigste eeuwse Nederlandse sociaal wetenschappelijke discours*(2002). Zij deed dit aan de hand van artikelen in Nederlandse wetenschappelijke tijdschriften. Zij concludeerde dat er in de periode 1900-1945 een algemene consensus bestond over wat Afro-Surinamers wel en wat zij niet waren. Er werd een centrale dichotomie gehanteerd tussen "bakra" en "neger", waarbij de inferioriteit van de laatste buiten

¹ Ik verwijs voor de discussie naar E.Said, *Oriëntalist* (Amsterdam 2005- oorspr. *Orientalism*, New York 1978) en naar B.Lewis, *Islam and the west* (New York/Oxford 1993) 99-118.

² M.Kuitenbrouwer, *Tussen oriëntalisme en wetenschap. Het koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde in historisch verband, 1851-2001* (Leiden 2001).

kijf stond. De eerste belichaamde immers de beschaving, de tweede de primitiviteit. Hierbij gold de marron (“bosneger”) als primitief archetype. De wetenschappers beschreven vooral de marron-godsdiensdienst in negatieve termen.³

Na 1945 verdween de dichotomie volgens Van Vugt niet, maar evolueerde in een professioneler en beleidsmatiger jargon. De nieuwe dichotomie was die tussen ontwikkeld land en ontwikkelingsland, modern versus traditioneel.⁴

Wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie

Onderzoek naar wetenschappers, beleidsmakers en koloniaal discours is door bovengenoemde en andere auteurs dus uitvoerig gedaan. Minder is er bekend over de visie van andere hoger opgeleiden over de koloniale samenleving. Leraren, journalisten en ambtenaren in de koloniën hadden eveneens een beeld van de wereld om hen heen. Gingen zij mee in de heersende denkpatronen, zoals die door politici en wetenschappers werden verwoord? Of hielden ze er aparte opvattingen op na? In hoeverre speelde hun achtergrond en positie in de koloniale maatschappij een rol? Zoals boven geschetst kunnen we spreken van aanzienlijke veranderingen op koloniaal en wetenschappelijk gebied. Hoe reageerden Nederlandse leraren, journalisten en ambtenaren op deze veranderingen? In deze thesis ga ik op zoek naar een antwoord op deze vragen.

Het Koninkrijksstatuut van 1954 en haar achtergronden zijn anno 2007 nog steeds relevant. Suriname is inmiddels een republiek, maar de banden tussen Nederland en Suriname blijven sterk. Suriname maakt deel uit van de Nederlandse Taalunie, en koestert de Nederlandse taal als officiële voertaal. Nederland is een van de belangrijkste handelspartners en de grootste partner op het gebied van ontwikkelingssamenwerking.⁵

Daarnaast is onlangs een besluit genomen om te komen tot een andere bestuursstructuur m.b.t. de Nederlandse Antillen. Met het verdwijnen van de Antillen als apart land binnen het Koninkrijk, zal ook het Koninkrijksstatuut uit 1954 niet meer van kracht zijn.⁶ In dit kader is het ook interessant om te kijken naar de oorsprong van dit statuut en het tijdperk waarin het tot stand kwam. Uiteraard speelt mee dat ik als onderzoeker uit de 21^e eeuw het desbetreffende tijdperk niet zelf heb meegemaakt. In zijn geheel probeer ik de periode zo breed mogelijk te schetsen, om

³ D. van Vugt, *Wetenschappers over...Afro-Surinamers en –Antillianen. Het twintigste eeuwse Nederlandse sociaal wetenschappelijke discours.*(Oudenbosch/Rotterdam 2002) 90-92.

⁴ Van Vugt, *Wetenschappers over...Afro-Surinamers en –Antillianen* 115-116.

⁵ <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ns.html> (16-04-2007).

⁶ http://www.nos.nl/nosjournaal/artikelen/2006/11/2/021106_antillen.html (16-03-2007).

de auteurs zo goed mogelijk in hun context te plaatsen.⁷ Daarom geef ik eerst een algemene schets van het laatkoloniale Suriname waarin de auteurs zich bevonden. Hierna ga ik in op de concretisering van de probleemstelling in mijn onderzoek.

1.3 Suriname: de historische achtergrond

In de negentiende eeuw werd de Surinaamse maatschappij gedomineerd door plantages, waar Afrikaanse slaven te werk werden gesteld. De meest invloedrijke gebeurtenis van de negentiende eeuw was voor Suriname dan ook de afschaffing van de slavernij in 1863, de Emancipatie.

Tijdens een overgangperiode van tien jaar waren de gewezen slaven nog verplicht op de plantages te werken. In 1873 kwamen plantagehouders en bestuur voor het probleem te staan dat vele ex-slaven niet meer op hun vroegere werkplek wilden werken. De oplossing werd gevonden in contractarbeiders, die in Aziatische landen werden geworven. Achtereenvolgens kwamen groepen Chinese, “Brits-Indische” (Hindostaanse) en Javaanse contractarbeiders het land binnen. Deze groepen contractarbeiders konden echter de plantagebouw niet overeind houden.

De Surinaamse landbouw onderging aan het einde van de negentiende- en in het begin van de twintigste eeuw een structurele verandering. Als gevolg van de afschaffing van de slavernij en de concurrentie met het buitenland begon de plantagelandbouw langzaam weg te kwijnen.

Tegelijkertijd ontwikkelde zich een bloeiende kleine landbouw, gedreven door vooral Hindostaanse en Javaanse boeren. Voor de Surinaamse samenleving had dit alles grote gevolgen. Grote groepen Creolen trokken naar de stad, waar sommigen welvaart- en vele anderen armoede tegemoet zagen. De Aziatische bevolkingsgroepen werden door hun aandeel in de landbouw een onmisbaar deel van de Surinaamse maatschappij.⁸

In het noordwestelijke district Nickerie werden omstreeks 1915 diverse polders aangelegd, waardoor dit gebied geschikt werd gemaakt voor de teelt van rijst. Rijst werd hierdoor het volksvoedsel van Suriname, en Suriname werd zelfs een rijstexporterend land. Maar vooral de productie van natuurlijke hulpbronnen zoals bauxiet, goud en het rubberachtige *balata* werd in de twintigste eeuw de belangrijkste economische activiteit. Bauxiet, belangrijk voor de productie van aluminium, werd gewonnen door het Amerikaanse bedrijf Alcoa. Een kortstondige goudkoorts zorgde voor de aanleg van de Lawaspoorweg tussen Paramaribo en het oosten van Suriname. Balata, een witte, rubberachtige substantie, werd gewonnen door een inkerving in een balataboom te maken- het zogenaamde *bleeden*. Balata was vooral in de eerste helft van de

⁷ Al heb ik niet de pretentie een zo volledig mogelijke reconstructie te maken.

⁸ R. van Lier, *Samenleving in een grensgebied. Een sociaal-historische studie van Suriname (1949-1977)*, s’Gravenhage/Amsterdam) 160.

twintigste eeuw belangrijk, omdat het werd gebruikt bij de aanleg van onderzeese telegraafkabels. Door deze economische ontwikkelingen werd Suriname in korte tijd geïntegreerd in een modern, mondiaal economisch systeem.

Niet alle Surinaamse bevolkingsgroepen participeerden echter hierin. In het binnenland bleef de oudste bevolkingsgroep van Suriname, de Amerindiaanse bevolking, nog overwegend op de traditionele wijze leven. Ook de afstammelingen van ontsnapte slaven, de Marrons, hadden weinig bemoeienis met de ontwikkelingen in het kustgebied.

Doordat Suriname was geïntegreerd in het mondiale economische systeem, werd het land zwaar getroffen door de crisis van 1929. Er ontstond werkloosheid. Deze werd nog verergerd doordat Surinaamse gastarbeiders van de Nederlandse Antillen terugkeerden omdat daar ook geen werk meer voor hen was. In 1931 leidden armoede en hongersnood tot rellen en plunderingen. Voormannen als de vakbondsleider Louis Doedel en de nationalist Anton de Kom droegen bij aan de politieke bewustwording van vele Surinamers. Tegelijkertijd trad er een verharding op in de verhouding tussen de overheid en de bevolking van Paramaribo. Op “Zwarte Dinsdag”, 7 februari 1933, kwam het zelfs tot twee doden, nadat de politie met scherp op een betoging schoot. De Kom werd na deze betoging naar Nederland verbannen.

Het beleid van gouverneur Kielstra

In 1933 werd Johannes Koenraad Kielstra (1878-1951) gouverneur van Suriname, een positie die hij tot 1944 zou bekleden. Kielstra werd bekend en berucht als eigenzinnig politicus, die controversiële opvattingen had over hoe Suriname bestuurd moest worden. Hij wilde in Suriname een “verindisching” doorvoeren. Dit hield in dat de koloniale politiek in Nederlands-Indië als voorbeeld zou dienen voor het Surinaamse bestuur. Vooral betekende het dat de Aziatische bevolkingsgroepen (Hindostanen en Javanen) als ruggengraat werden beschouwd voor de Surinaamse economie en samenleving. Kielstra stelde de indologische opleiding in Nederland verplicht voor Surinaamse bestuursambtenaren. Dit betekende dat in de praktijk hogere Surinaamse ambtenaren werden geweerd en vervangen door Nederlandse academici.

Zij gaven concreet vorm aan de “verindisching”. Een peiler hiervan was de vorming van autonome dorpsgemeenschappen. Hete hangijzers waren het hindoeïstische en islamitische huwelijksrecht en de crematie van doden. Deze zaken werden onder Kielstra’s bewind gereguleerd om de Aziatische bevolkingsgroepen tegemoet te komen. Missie en zending werden weliswaar niet tegengewerkt, maar konden evenmin op een welwillende houding rekenen. Liever liet Kielstra de “eigen” geloven van de verschillende bevolkingsgroepen in stand. Tegen deze

zaken bestond felle tegenstand onder Creolen, die de christelijke en Creoolse identiteit van het land in gevaar achtten.⁹

De Tweede Wereldoorlog en daarna

De Tweede Wereldoorlog heeft niet alleen een belangrijk stempel op de geschiedenis van

Nederland en Nederlands-Indië gedrukt, maar ook op die van Suriname.

Suriname, een bauxiet producerend land, bleek tijdens de Tweede

Wereldoorlog een zeer strategisch land om in bezit te hebben. Bauxiet is

immers een belangrijke grondstof voor aluminium, dat gebruikt werd in de

vliegtuigindustrie. Daarom stationeerden de Verenigde Staten in 1941 meer

dan 2000 soldaten in Suriname, om het land te beschermen tegen een

eventuele vijandelijke overname. De gouverneur van buurland Frans-Guyana

stond immers achter het Vichy-regime in Frankrijk, dat tot de as-mogendheden

behoorde. Ook Brazilië was lange tijd een onzekere factor.

De aanwezigheid van de Amerikanen was voor de Nederlandse machthebbers

niet altijd gemakkelijk en het contact verliep niet altijd even soepel. Voor de

bevolking waren de *yanks* vooral een bezienswaardigheid en een manier om

geld te verdienen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog liep het imago van de Nederlanders als

onbetwiste machthebbers een deuk op door de feitelijke bezetting van al het

Nederlandse grondgebied. Nederland was in handen van de Duitsers, Indië in

handen van de Japanners en in Suriname domineerden de Amerikanen.

Tijdens de oorlog begonnen de eerste speculaties over een mogelijke

zelfstandigheid van Suriname. De toespraak van koningin Wilhelmina op 7

december 1942, waarin zij autonomie voor Nederlands-Indië, Suriname en Curaçao in het

voorzicht stelde, droeg hier zeker aan bij. Tijdens de oorlog werden dan ook de eerste politieke

partijen opgericht. Na de oorlog werden een aantal Ronde Tafel Conferenties georganiseerd, om

de nieuwe structuur van het Koninkrijk der Nederlanden vorm te geven. De Indonesische

nationalisten riepen in hun land de Republiek uit, gevolgd door de beruchte politieke acties,

maar in Suriname bleef het rustig. In de late jaren '40 en begin jaren '50 was wel sprake van een

grote politieke bewustwording onder de bevolking, culminerend in de oprichting van invloedrijke

Creolen	78.873
Hindostanen	57.872
Javanen	34.542
Marrons	22.000
Amerindianen	3.700
Chinezen	2.375
Europeanen	1.609
Overigen	2.609
Totaal	203.580

Tabel 1. Bevolkingscijfers naar etniciteit in Suriname, jaren '40. Cijfers voor Marrons en Amerindianen bij benadering¹⁰

⁹ H.Ramsoedh, *Suriname 1933-1944: koloniale politiek en beleid onder gouverneur Kielstra* (Arnhem/Delft 1990) 91-122.

¹⁰ R. van Lier, *Samenleving in een grensgebied*, 8.

partijen als de Nationale Partij Suriname en de Verenigde Hindostaanse Partij. In 1948 trad een nieuwe Staatsregeling in werking, die voorzag in algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen en de instelling van een College van Bestuur- een voorloper van de ministerraad. In 1954 werd het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden van kracht, waardoor Suriname de status van autonoom rijksdeel kreeg. Hiermee was het koloniale tijdperk definitief voorbij.¹¹

De Nederlandse bevolkingsgroep in Suriname in de jaren '40

De Nederlanders vormden in deze periode een kleine maar invloedrijke bevolkingsgroep in Suriname. In tabel 1 staan de verschillende bevolkingsgroepen, zoals de Surinaamse historicus en socioloog Rudolf van Lier ze in de jaren '40 waarnam. Hierbij vallen de Nederlanders binnen de bredere groep van "Europeanen", een heterogene groep die nog geen 1 % uitmaakt van de totale populatie.

Van Lier beschrijft de Surinaamse samenleving in de twintigste eeuw als een "meervoudige maatschappij". Deze maatschappij is opgebouwd uit een Nederlandse bovenlaag, een middenlaag die is opgebouwd uit joden en lichtere Creolen en een onderklasse bestaande uit donkere Creolen. De Hindostanen en Javanen staan hier enigszins afgezonderd van, evenals de Marrons en de Amerindianen.

Van Lier is duidelijk van mening dat de Europese bovenlaag niet in staat is geweest om de verschillen tussen de rassen en de klassen te overbruggen en dat vooral de maatschappelijke onderlaag in de jaren '30 en '40 gedeprimeerd is geraakt.¹²

De Nederlandse bevolkingsgroep is hierbinnen ook nog geen geheel.

De zogenaamde Boeroe's, Nederlandse kolonisten die landbouw bedreven, vormden een heel andere sociale categorie dan bijvoorbeeld de uit Leiden overgekomen indologen. De categorie "Nederlanders" kunnen we dus niet bezien als een sociale groep met homogene opvattingen.

1.4 Hoofd- en deelvragen en methoden

Hoofd- en deelvragen

Zoals in paragraaf 1.2 gesteld, is de kijk van wetenschappers op de koloniale verhoudingen al redelijk uitgespit, maar die van andere hoger opgeleide personen nog niet. Wetenschappers

¹¹ Voor deze beknopte schets heb ik diverse werken gebruikt, met name Van Lier, *Samenleving in een grensgebied* en Ramsoedh, *Suriname 1933-1944*. Zie verder de literatuurlijst.

¹² Van Lier, *Samenleving in een grensgebied* 283-286.

ontwikkelden in de jaren '40 en '50 een ander paradigma in hun kijk op de koloniën: van de liberaal-ethisch koloniale dichotomie naar de nieuwe, meer op ontwikkelingshulp en op culturele samenwerking gerichte kijk.

De koloniale verhoudingen zijn in paragraaf 1.3 nog eens onder de loep genomen: Suriname ontwikkelde zich in de jaren '40 en '50 van kolonie tot volwaardig rijksdeel, waarbij de Tweede Wereldoorlog geen onbelangrijke rol speelde.

Om binnen deze dynamische context de visies van Nederlandse hoger opgeleide observators goed te kunnen duiden, moet ik de visies niet als statische eenheden bezien, maar hen plaatsen in het bredere perspectief op Suriname als toekomstig autonoom land.

De hoofdvraag voor deze thesis formuleer ik dan ook als volgt:

“Welke opvattingen hadden Nederlandse hoger opgeleide observators over de laatkoloniale Surinaamse maatschappij- en in hoeverre pasten die opvattingen binnen hun toekomstvisies voor dit land?”

De deelvragen hierbij formuleer ik als volgt:

- 1- *Welke opvattingen hadden Nederlandse hoger opgeleide observators over de sociaaleconomische structuur van het laatkoloniale Suriname?***
- 2- *Welke opvattingen hadden Nederlandse hoger opgeleide observators over religie, rituelen en omgangsvormen in het laatkoloniale Suriname?***
- 3- *Welke opvattingen hadden Nederlandse hoger opgeleide observators over politiek in het laatkoloniale Suriname?***
- 4- *Welke toekomstvisies hadden Nederlandse hoger opgeleide observators in het laatkoloniale Suriname voor dit land?***

Met de eerste drie deelvragen probeer ik recht te doen aan het brede scala aan onderwerpen dat speelt in een laatkoloniale maatschappij. Sociaal-economische, religieusculturele en politieke thema's zijn immers alledrie relevant in de beoordeling van een koloniale maatschappij. Hierna probeer ik met de laatste deelvraag vat te krijgen op het totaalbeeld van de onderzochte personen. Om “Nederlandse hoger opgeleide observators” kort aan te duiden, noem ik hen in de tekst verder “auteurs”.

Bronnen en Methoden

Bij het verkennen van mogelijke bronnen voor mijn onderzoek stuitte ik op de dagboeken van Joop Verkuyl in het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde. Verkuyl, een onderwijzer, heeft een enorm dagboek geschreven, en op basis hiervan kleine boekjes geschreven. Deze documenten zetten mij aan om vergelijkbare bronnen te zoeken. Bronnen van meerdere personen zouden immers een beeld kunnen geven van de verschillende visies die Nederlandse auteurs in Suriname in deze periode er op nahielden, en hiermee de variëteit van meningen onder deze groep kunnen weergeven.

Naast Verkuyl heb ik uiteindelijk gekozen voor de personen van Johan van de Walle, Piet Bakker en Willem van de Poll. Met deze vier mannen heb ik onderling enigszins vergelijkbare personen, die verschillende soorten bronnen hebben geproduceerd. In overleg met mijn begeleider besloot ik dat de bronnen niet per definitie eveneens dagboeken hoefden te zijn. Reisverhalen, memoires, brieven, officiële rapporten en oral history kunnen eveneens deze informatie geven. Het gaat me in dit onderzoek immers in de eerste plaats om de inhoud, de methodologie is hier dienstbaar aan, maar is zelf geen onderwerp van onderzoek. Deze afweging is gemaakt omdat er geen overvloed is aan gelijksoortige bronnen rondom dit onderwerp.

De keuze voor een multidisciplinaire aanpak betekent echter niet dat ik verscheidene bronnen kan gebruiken, zonder rekenschap te geven van hun specifieke aard en mogelijke problemen.

- *Dagboeken* die als openbare bron ter beschikking zijn gesteld, kunnen door de auteur zijn bewerkt. In het geval van de dagboeken van Verkuyl is daar inderdaad sprake van. Deze bewerking achteraf kleurt de bron en vertroebelt het zicht op wat er indertijd is opgeschreven. Sociale wenselijkheid is dus een probleem bij deze bron.
- *Reisverhalen* zijn beperkt door datgene wat zij beschrijven: de reis. De auteur is gebonden aan tijd en plaats volgens een reisschema. Hij ziet minder dan iemand die al langere tijd ergens woont en kan minder begrijpen in de lokale context. Wanneer een sponsor de reis betaalt, moet de reiziger afwegingen maken tussen de lokale context, zijn eigen nieuwsgierigheid en de eisen van zijn opdrachtgever.
- *Memoires* zijn vaak gekleurd door het verstrijken van de tijd. In de loop van de tijd worden opvattingen minder hard. Mensen gaan conflicten, hartstochten en emoties meer in perspectief zien. Ook vergeten zij eenvoudigweg zaken.
- *Officiële rapporten* zijn geschreven volgens de conventies van een bureaucratie. Zij geven veel zakelijke informatie, maar gevoelens en voorkeuren zijn minder gemakkelijk te destilleren.

- *Oral history*, ofwel een interview, geeft dezelfde problemen als memoires: het is een bron die achteraf informatie geeft en is daarmee onder invloed van vergeten en achteraf inkleuren. Het grote voordeel is echter dat er directe interactie is met de betrokken auteur. Voor deze thesis heb ik dhr. Verkuyl geïnterviewd.

Met de combinatie van deze verschillende bronnen hoop ik hun eigen nadelen en tekortkomingen te compenseren.

Iets over terminologie

Suriname was ook al in de besproken tijd een multiculturele samenleving, met diverse bevolkingsgroepen. De gangbare aanduiding van bevolkingsgroepen is in de loop van de tijd veranderd. In deze periode spraken mensen over het algemeen nog van “bosneger”, ter aanduiding van de nazaten van weggelopen slaven die in de natuur woonden. Tegenwoordig is de term “Marrons” veel gangbaarder, en wordt “bosneger” als minder toepasselijk gezien. Om deze reden wilde de heer Verkuyl aantekenen dat waar hij in zijn dagboeken het woord “neger” gebruikte, dit in zijn tijd moet worden gezien.¹³

Ik kies ervoor om hier ter aanduiding van bevolkingsgroepen moderne en wetenschappelijke termen te gebruiken. Ik zal dan ook spreken van Afro-Surinamers, Creolen, Marrons, Hindostanen en Amerindianen. Dit omdat ik deze het meest geschikt en het best aanvaardbaar acht voor de discussie.¹⁴

Alleen daar waar ik mijn historische bronnen citeer laat ik uiteraard de oudere termen intact, voor de authenticiteit van het citaat.

1.5 Biografische schetsen onderzochte personen

- *Joop Verkuyl (1912- heden)*

De pas getrouwde Joop Verkuyl vertrok in 1940 naar Suriname, om daar te gaan werken in het protestants-christelijke onderwijs. Hij zou tot 1956 in het land verblijven. Hij hield al langer een serie dagboeken bij, die hij uittypte op een typemachine. De dagboeken uit zijn Surinaamse tijd bracht hij – onder embargo- onder bij het KITLV. Verkuyl schreef hierin over alles wat hem bezig hield: zijn gezin, werk, sociale relaties, zijn hobby’s en zijn geloof, maar ook de wereld om

¹³ F.Menzel, *Transscriptie interview Joop Verkuyl* (Zeist/Rotterdam, 2007) 7.

¹⁴ Hoewel uiteraard iedere term zijn voors en tegens kent.

hem heen. Op basis van dit dagboek schreef hij enkele memoires, die meer thematisch van aard zijn. Voor deze thesis is de belangrijkste uitgave het boekje *Enkele Surinaamse Herinneringen. Uit het dagboek van Joachim*.¹⁵

Verkuyl heeft een lang verleden in de koloniën, daar hij als kind met zijn ouders een tijd in Minahasa (Sulawesi) woonde. In Nederland gaf hij les; ook werkte hij een periode bij een jeugdgevangenis. Hij trouwde in 1939 met zijn vrouw Cock. Samen gingen ze hierna naar Suriname, waar Verkuyl werk in het onderwijs hoopte te vinden. Hun kinderen zouden hier geboren worden.¹⁶

- *Johan van de Walle (1912-2000)*

De schrijver Johan van de Walle vertrok in 1942 van Curaçao naar Suriname, in opdracht van de Nederlandse regering in Londen. Het was zijn taak om, als hoofd van de Gouvernements Pers Dienst, in Suriname “*de mensen, zo goed en zo kwaad als dat ging, op de hoogte te houden van wat er in Nederland, Nederlands-Indië en Londen gebeurde*”.¹⁷ Dit hield onder andere voorlichting in, maar ook censuur van de plaatselijke pers.¹⁸ Van de Walle zou tot 1946 in het land verblijven. Hij schreef in 1945 een uitgebreid rapport waarin hij aanbevelingen deed m.b.t het oprichten van vakbonden, het verbeteren van het onderwijs en uitbreiding van het algemeen kiesrecht. Over de herinneringen aan zijn tijd in Suriname publiceerde hij in 1975 het boek *Een oog boven Paramaribo. Herinneringen*.

Van de Walle groeide op in een socialistisch gezin en was o.a. lid van de AJC. In 1934 vertrok hij naar Curaçao om hier bij een nieuw op te richten krant te gaan werken. Op Curaçao zou hij in het huwelijk treden met een Roemeense Jodin met een Duits paspoort, die door dit huwelijk aan de internering van Duitsers ontkwam. Van de Walle schreef een aantal historische romans, met name over het leven in de Cariben en Latijns-Amerika. O.a. *De slavenopstand, De muggen van San Antonio* en *Een vlek op de rug* zijn door critici aangemerkt als kwalitatief goede literaire werken.¹⁹

¹⁵ J.A.H. Verkuyl, *Enkele Surinaamse Herinneringen. Uit het dagboek van Joachim* (zonder jaart/plaats).

¹⁶ Gegevens ontleend aan KITLV Leiden, *Dagboeken van J. Verkuyl getiteld ‘Verblijf in Suriname’*. Boek I-X. Inv. Nr. H 1360. Daarnaast Menzel, *Transcriptie interview Joop Verkuyl*.

¹⁷ J. van de Walle, *Een oog boven Paramaribo. Herinneringen*. (Amsterdam 1975) 8.

¹⁸ L. Gobardhan-Rambocus, *Onderwijs als sleutel tot maatschappelijke vooruitgang. Een taal- en onderwijsgeschiedenis van Suriname, 1651-1975* (Zutphen 2001) 314.

¹⁹ <http://www.beeldengeluid.nl/> (28/02/2007). Volledige URL is te lang om hier te plaatsen. Zie ook M. van Kempen, “J. van de Walle, Verteller tussen de grenzen”, in: J. van de Walle, *Romans en verhalen* (Baarn 1993) 569-574.

- *Piet Bakker (1897-1960)*

Piet Bakker bezocht Suriname in 1948. Hij maakte een reis door het land voor zijn – als koffiealbum uitgegeven- boek *Naar de West*. In dit boek beschrijft hij niet alleen zijn belevenissen in Suriname, maar ook die in de Nederlandse Antillen. Ik beperk me in deze thesis echter tot het stuk dat over Suriname gaat.

Pieter Oege Bakker was geboren in Rotterdam in 1897, maar groeide vanaf zijn negende jaar op in Amsterdam. Hij kwam uit een arbeidersmilieu en zou later beroemd worden met zijn- deels op jeugdervaringen gebaseerde- trilogie *Ciske de rat*, over een onhandelbare jongen in een Amsterdamse volksbuurt. Bakkers carrière was echter fortuinlijker dan die van Ciske. Hij behaalde zijn onderwijzersakte in 1917 en werd leraar in Haarlemmermeer. Na twee jaar gaf hij het onderwijs op om journalist te worden. Hij had een kortstondige carrière bij *De Telegraaf*, maar belandde al snel bij het sociaaldemocratische *Het Volk*, waar hij twintig jaar zou werken. In 1933 begon hij met het schrijven van boeken. Op 1 september 1940 nam hij ontlag bij *Het Volk*, omdat hij zich niet kon verenigen met het door de Duitsers verordonneerde ontslag van een Joodse collega. Tijdens de oorlog werkte Bakker aan *Ciske de rat*, dat een commercieel succes bleek. Na de oorlog ging hij in dienst bij *Elseviers Weekblad*, waar hij als reizend verslaggever voor optrad. Bij dit weekblad zou hij tot zijn dood in 1960 blijven werken. Bakker was een progressief man, die zich echter in de bestaande politieke partijen niet kon vinden. Hij vond zichzelf “te socialistisch voor de PvdA en te democratisch voor de CPN”.²⁰

- *Willem van de Poll (1895-1970)*

De fotograaf Willem van de Poll bezocht Suriname- net als Piet Bakker- in 1948. Hij maakte een reis dwars door het land en schoot vele foto's. In 1949 werd zijn fotoboek *Suriname. Een reportage van land en volk* uitgegeven. In dat boek staat een door hemzelf geschreven beschrijving van zijn reis, gevolgd door meer dan honderd foto's.

Van de Poll werd in 1895 geboren in Amsterdam in een welgestelde familie. Na de H.B.S. werkte hij een periode bij de politie. In 1919 verliet hij de politie om zich in te schrijven bij de Graphische Lehr- und Versuchsanstalt in Wenen, een prestigieuze grafische opleiding. Tijdens zijn studie verdiende hij geld door voor de Weense politie foto's van verdachten te nemen. In 1920 begon hij zijn carrière als internationaal fotograaf. In opdracht van diverse persbureaus en kranten reisde hij over de wereld om nieuwswaardige foto's te schieten. In de jaren '20 en '30

²⁰ <http://www.iisg.nl/bwsa/bios/bakker-p.html> (25-01-2006) en P.Bakker, *Zo was het* (Amsterdam 1961).

reisde hij o.a. door Kroatië, Servië, Hongarije, IJsland, Noorwegen, Marokko, Egypte, Italië, Spanje en Polen.

In 1939 werd hij chef van de Fototechnische Dienst bij Philips in Eindhoven. Tijdens de bezetting maakte hij bedrijfsfoto's voor dit concern; hij liet zich niet in met de bezetter. In oktober 1944 reisde hij naar Brussel om zich aan te sluiten bij de geallieerde troepen. Hier werd hij hoofd Fotodienst Binnenlandse Strijdkrachten. Hij gaf onder andere adviezen over het inperken van de vrijheid van mogelijk spionerende fotografen in de bevrijde gebieden. Door zijn werk tijdens de oorlog was Van de Poll bevriend geraakt met prins Bernhard . Van de Poll heeft dan ook zowel voor als na de oorlog diverse fotoreportages over het koninklijk huis gemaakt. Vanaf 1946 begon hij weer te reizen. Hij ging met de Nederlandse strijdkrachten mee, die in Nederlands-Indië de politionele acties zouden uitvoeren; over deze strijdkrachten ging zijn fotoboek *Kerels van de daad* (1947). In datzelfde jaar verscheen voor de Nederlandse Repatriëringdienst het boek *Koers West*, over de opvang en zorg voor overlevenden van de Japanse kampen. In het voorjaar van 1948 accepteerde Van de Poll de opdracht van het blad *De Spiegel* om reportages te maken in Suriname, Venezuela en het Caribische gebied. Het fotoboek *Suriname* komt voort uit deze reis.²¹

²¹ L.Zweers (red.), *Willem van de Poll*(Den Haag 2005) 11-32.

Hoofdstuk 2- De sociaaleconomische structuur

De Nederlandse reiziger in het laatkoloniale Suriname komt in een geheel andere samenleving terecht dan hij gewend is. Behuizing, economie en voorzieningenpeil verschillen sterk met dat van Nederland in dezelfde tijd. De visie op de sociaaleconomische structuur, en de eventuele signalering van problemen en misstanden, is relevant voor de uiteindelijke kijk en toekomstvisie op het land. In deze paragraaf probeer ik de volgende deelvraag te beantwoorden:

Welke opvattingen hadden Nederlandse hoger opgeleide observators over de sociaaleconomische structuur van het laatkoloniale Suriname?

De sociaaleconomische structuur” concretiseer ik aan de hand van de factoren *behuizing, landbouw, bauxietwinning en onderwijs*. Ik heb hiervoor gekozen, omdat dit onderwerpen zijn waar deze auteurs relatief vaak over schrijven. Natuurlijk zijn er ook sociaaleconomische onderwerpen die ik hierbij heb laten liggen, omdat bijvoorbeeld slechts een enkeling hierover schrijft.²² Met deze onderwerpen heb ik dus vooral een gemene deler van wat als belangrijk werd ervaren.

2.1 Wonen in Suriname

Wonen in de stad

Wonen in het laatkoloniale Paramaribo was voor pas gearriveerde Nederlanders een verrassing. Alle vier de auteurs kwamen zij als eerste aan in Paramaribo, om van daaruit de rest van het land te verkennen. Verkuyl kwam in 1940, Van de Walle in 1942 en Bakker en Van de Poll beiden in 1948.

Verkuyl staat in 1940 voor de taak een huis te zoeken voor zichzelf en zijn vrouw. Zijn vrouw verblijft nog op Trinidad; hij was vooruit gereisd om woonruimte te zoeken. Hij bezoekt eerst het kantoor van de Evangelische Broedergemeente, de evangelisatiebeweging waar hij al zijn hele leven bij betrokken is. Een man van de Broedergemeente loopt met hem mee, om hem te helpen een huis te zoeken. Ze kwamen in wat Verkuyl omschrijft als “*een achterbuurt*”.²³

In de huizen zitten gaten, waar ratten in- en uitlopen. De man van de Broedergemeente ziet een huis te huur staan voor elf gulden per maand- blijkbaar erg goedkoop. De man is enthousiast, en raadt Verkuyl dringend aan om dat huis te huren. Verkuyl is echter ontevreden over het huis, en vindt het zeker voor zijn vrouw ongeschikt. Hij wimpelt de man af en gaat zelf verder op zoek. Hij komt in de Gravenstraat, waar hij een mooi statig huis te huur ziet staan. De verhuurder (een

²² Een voorbeeld hiervan is het onderwerp “vakbonden”, waar alleen Van de Walle over schrijft.

²³ Menzel, *Transcriptie interview Joop Verkuyl*, 7.

Creoolse man, genaamd Beek) doet open in pyjama- volgens Verkuyl niet ongewoon in die tijd. Verkuyl huurt de benedenverdieping, terwijl “oom” Beek op de bovenverdieping blijft wonen.²⁴

Van de Walle heeft het minder moeilijk dan Verkuyl in zijn zoektocht naar woonruimte. Als hoge functionaris is er voor hem bij aankomst vervoer en een tijdelijke verblijfplaats geregeld. Op weg naar zijn onderkomen, vindt Van de Walle dat de –verduisterde- huizen van Paramaribo een sobere indruk maken.

Van de Walle’s tijdelijke onderkomen ligt in de Saramaccastraat. Van de Walle toont zich verrast door de deftige, statige huizen in deze verder verpauperde volksbuurt. Ook het huis waar hij verblijft is zo’n statig huis- nog opmerkelijk ruim en met een weids uitzicht over de rivier. Na de maaltijd ziet hij op deze rivier een man op een vlot staan. Deze man en de in het maanlicht badende rivier “*gaven me op geheimzinnige wijze tekens*”.²⁵ De boodschap is volgens Van de Walle, dat alles in Suriname groots, weids, ernstig en somber is. De mens is slechts een mier tegenover de onbedwingbare, machtige natuur.²⁶

Dergelijke bespiegelingen zijn de romanticus Van de Walle niet vreemd. Latere beschrijvingen van de stad Paramaribo schetst hij vanuit dezelfde sfeer. “*Paramaribo was een rustig, lieflijk, groen stadje*”²⁷ stelt hij, met weinig tot geen criminaliteit en een rustige, goeddelijke sfeer. Interessant is hoe Van de Walle aan dit beeld van de stad komt. Natuurlijk zijn zijn dagelijkse ervaringen zijn meest gebruikte bron . Daarnaast heeft hij nog een methode om Suriname te leren kennen. Zeker in zijn begintijd gaat hij vaak naar de bibliotheek en verblijft hier uren. Al lezende leert hij zo het land kennen. Hij probeert letterlijk een Suriname te doen herleven, zoals het kort daarvoor geweest moest zijn. Hij leest het werk van Surinaamse geestelijken en mijmert tijdens wandeltochten hier nog lang over na. Hij ervaart Paramaribo als oud en versleten, maar tegelijkertijd als verleidelijk en mysterieus.²⁸

Het hout, waarvan de honderden huizen in Paramaribo opgetrokken zijn, verspreidt volgens Van de Walle een eigenaardige geur. Nieuwkomers hebben de neiging om die geur als stank te ervaren en hierover te klagen. Maar wie een tijdje in de stad verblijft, raakt er aan gewend en ruikt het op den duur niet meer.²⁹

²⁴Menzel, *Transscriptie interview Joop Verkuyl* 7-8.

²⁵ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 10.

²⁶ Ibidem, 8-10.

²⁷ Ibidem, 36.

²⁸ Ibidem, 41.

²⁹Ibidem, 20.

Piet Bakker beschrijft niet in welke woning hij in Paramaribo verblijft; maar de woningen in die stad komen bij hem wel aan de orde. De woningen van de Maagdenstraat staan op een begeleidende foto.

Bakker toont zich geschokt over de toestand van de houten huizen in de Saramaccastraat. In superlatieven beschrijft hij zijn afschuw over het gebrek aan onderhoud. De Saramaccastraat is voor hem de belichaming van “*de maatschappelijke neergang der Creolen*”.³⁰

Aan de voorzijde van de huizen beperkt dit zich nog tot het ontbreken van een goede laag verf. Achter de huizen, waar de erven zich bevinden, zijn de woonsituaties volgens Bakker zo ernstig dat hij stelt: “*het woord ‘wonen’ wil mij de pen niet uit*”.³¹ De erven zijn verder niet afgebeeld. Toch verschijnen uit de meest verwaarloosde krotwoningen nog de best geklede mensen. Surinamers besteden volgens Bakker meer geld aan de aankleding van hun lichaam dan aan de aankleding van hun huis.³²

Vergelijkbare geluiden komen van Willem van de Poll. Hij maakt foto's van diverse aspecten van het wonen in Paramaribo. Ook hij schuwt tekenen van armoede niet: we zien openbare afvoerkanalen en “*veel te nauwe erven*”.³³ Aan de andere kant laat hij ook zien dat er in Suriname hoogwaardige gezondheidszorg bestaat, zoals in het Militaire Hospitaal (waar ook niet-militairen worden behandeld).³⁴

Ook de huizen in Suriname zijn voor hem duidelijk anders dan de gebouwen die hij in eigen land gewend was. Van de Poll stelt dat, zoals New York een stad van staal is en de Hollandse steden uit baksteen zijn opgetrokken, Paramaribo van hout is gemaakt.³⁵ Hij toont zich hier erg verbaasd over. Zelfs de kathedraal in de Gravenstraat is van hout!³⁶

De visie op Paramaribo als vervallen en armoedige stad reflecteert de demografische problemen uit deze tijd. In 1933 woonde 35 % van de Surinaamse bevolking in Paramaribo; van de Creoolse bevolkingsgroep woonde 67 % in deze stad. Paramaribo werd om deze reden door het Koloniale Bestuur gezien als een overbevolkte en armoedige stad. De armoede van de bevolking was zelfs onderdeel van wat in Nederland als het “Suriname-vraagstuk” werd betiteld: het economische en daarmee sociale verval van Suriname.³⁷

³⁰ P. Bakker, *Naar “de West”* (Joure/Utrecht 1952) 12.

³¹ Bakker, *Naar “de West”*, 11.

³² Bakker, *Naar “de West”*, 8-12.

³³ W. van de Poll, *Suriname. Een reportage van land en volk* (s'Gravenhage 1949) commentaar foto 27.

³⁴ Van de Poll, *Suriname*, commentaar foto 28-29.

³⁵ *Ibidem*, 8.

³⁶ *Ibidem*, foto 12 plus commentaar.

³⁷ Ramssoedh, *Suriname 1933-1944* 5-7.

De sociale afstand tussen stad en platteland

Een ander aspect van het wonen in Suriname dat verbazing opwekt, is de sociale scheiding tussen de stad en het gebied er buiten. Mensen in Paramaribo komen blijkbaar weinig buiten de stad.

Verkuyl valt dit fenomeen op als hij met zijn leerlingen geografie behandelt.

Uit een dagboekpassage uit 1951 blijkt dat de meeste Surinaamse leerlingen alleen Paramaribo en de naaste omgeving kenden. Soms kennen ze een naburig district, als daar familie woont. Verder is het land voor hen net zo goed terra incognita als voor buitenstaanders. Alleen van de goudzoekers en balatableeders horen zij wel eens spannende verhalen over het binnenland.³⁸

Van de Walle valt de scheiding tussen stad en platteland ook op. In zijn memoires illustreert hij dit aan de hand van kranten. In de jaren '40 bestaan er in Paramaribo maar liefst vier verschillende kranten, op een inwonersaantal van tachtigduizend mensen. Het nieuws wordt gevormd door lokale artikelen en nieuwtjes, aangevuld met kopij van opgestuurde Nederlandse kranten zoals *De Telegraaf*. Door de oorlog wordt dit laatste echter bemoeilijkt.

De kranten in Paramaribo hebben geen correspondenten in de districten, laat staan in het uitgestrekte binnenland. Over het land buiten Paramaribo is daarom onder de bevolking vaak minder bekend dan over de situatie in Nederland.³⁹

Dit geldt omgekeerd ook. De AVROS, de Surinaamse radio-omroep, heeft een dusdanig zwak bereik dat hij alleen in Paramaribo en omgeving kan worden beluisterd. De radio-uitzendingen zijn, net als de kranten, in het Nederlands.⁴⁰ Hiermee zijn ze niet aantrekkelijk voor de niet-Nederlandstalige bevolking. Vooral buiten de stad spreken veel minder mensen Nederlands.

In een ander hoofdstuk beschrijft Van de Walle wederom de grote sociale afstand tussen stad en platteland. Alleen enkele avonturiers, zoals woudlopers, balatableeders en goudzoekers kennen werkelijk Suriname. De ambtenaren, onderwijzers en middenstand van Paramaribo kennen hun eigen land niet. Deze mensen komen wel eens in een vakantieoord als Republiek, of een nederzetting als Groningen. Een enkeling is zelfs wel eens in het verre westen geweest, in

³⁸ KITLV, *Dagboeken van J. Verkuyl*, H 1360. Boek VI, 1006.

Het is overigens opmerkelijk hoe Verkuyl anno 1951 nog woorden als “zij” en “hun land” gebruikt bij zijn opmerkingen over de beperktheid van de geografische kennis. Verkuyl ziet zich na twaalf jaar in Suriname gewoond te hebben nog steeds als een buitenstaander, en zijn leerlingen als “meer Surinaams” dan hij. Terwijl hij rond die tijd minstens net zo veel levenservaring in dat land heeft, en zeker meer geografische kennis.

³⁹ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 30.

⁴⁰ *Ibidem*, 52.

Nickerie. Maar daar houdt de bekendheid van de stedeling met de rest van het land volgens Van de Walle wel mee op.⁴¹

Van de hier onderzochte personen zijn het met name Verkuyl en Van de Walle die de “sociale afstand” expliciet benoemen. Bakker en Van de Poll benoemen deze sociale afstand niet expliciet. Wellicht was het iets wat zij voor hun reisboeken niet interessant vonden. Gezien het feit dat zij beiden tot diep in het binnenland reizen, denk ik niet dat zij deze sociale afstand niet hebben opgemerkt.

Wat in ieder geval voor alle vier dus geldt, is dat hen eerst de uiterlijke kant van het wonen in Suriname opvalt: de kwaliteit van de woningen, de erven, het bouw materiaal. Vergelijkingen, impliciet en expliciet, met de situatie in Nederland liggen hierbij voor de hand. Wie langer in Suriname verblijft gaat ook de relatie tussen stad en het omliggende gebied beschrijven.

2.2 De landbouw

Zoals in hoofdstuk 1 geschetst, onderging de Surinaamse landbouw aan het einde van de negentiende- en het begin van de twintigste eeuw een structurele verandering. In deze paragraaf kijk ik hoe de landbouw, de veranderingen hierin en de sociale gevolgen werden gezien door de Nederlandse schrijvers.

Joop Verkuyl beschrijft landbouwers in *Enkele Surinaamse Herinneringen*. Hij komt hen tegen wanneer hij in 1946 een reis onderneemt van Paramaribo naar Nickerie, “binnendoor” (d.w.z. door van de rivieren gebruik te maken). Een dergelijke tocht levert een wat eentonig beeld op van de ene hindostaanse boerderij na de andere. Deze boerderijen zijn volgens Verkuyl uitermate sober. Zij bestaan uit een eenvoudige hut met gevlochten dak, een paar koeien die schaduw zoeken onder een boom en een droogvloer voor de rijst. De Hindostaanse boeren omschrijft hij als rustige mensen die hun eigen gang gaan en zich verder met niemand bemoeien.⁴²

Voor Johan van de Walle is landbouw een belangrijk onderdeel van zijn betoog. In zijn rapport uit 1945 ziet hij het als essentieel voor een land dat het zich agrarisch ontworstelt aan grote ondernemingen en buitenlands kapitaal.

Vanuit deze visie meent Van de Walle dat het verval van grote plantages en de opkomst van de kleine, nationale landbouw een logisch en goed proces is. De Hindostaanse en Javaanse boeren

⁴¹ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 94.

⁴² Verkuyl, *Enkele Surinaamse herinneringen*, 65-66.

zijn de ruggengraat van dit proces. Zij blijken succesvolle “settlers” te zijn-nadat eerdere pogingen tot Joodse, Nederlandse, en Creoolse kolonisatie mislukt zijn.⁴³

Hierna gaat Van de Walle in op het vraagstuk van de werkloosheid van de in de stad levende Creolen. Hij stelt de vraag of zij niet alsnog bewogen kunnen worden landbouw te gaan bedrijven. Hij benadrukt dat het succes of falen van mensen aan de landbouw te krijgen niet alleen afhankelijk is van de mentaliteit van die mensen. Ook het gevoerde beleid is volgens hem essentieel. Voor zover het gouvernement zich iets van de Creolen aantrok, is volgens Van de Walle altijd de boodschap geweest dat zij zich net als de Nederlanders moesten opstellen. De Nederlanders in Paramaribo hadden altijd succes door voor het gouvernement te werken. Het gevolg is volgens Van de Walle dat de begaafde en hoger opgeleide Creolen een baan bij het gouvernement ambiëren in plaats van het vuile werk op het land te willen doen.⁴⁴

In latere hoofdstukken biedt Van de Walle oplossingen aan voor dit door hem gesignaleerde probleem. (zie hoofdstuk 5.1). Maar de belangrijkste beleidsmatige reden dat de Creoolse kolonisatie van Suriname nooit goed is geslaagd, is volgens Van de Walle wel het ontbreken van iedere structurele grondslag voor kolonisatie. In de tweede helft van de negentiende eeuw waren de plantage-eigenaren nog machtig genoeg om landverdeling onder potentiële Creoolse settlers tegen te gaan. Pas onder Kielstra kon land verdeeld worden, maar nu was het te laat voor de Creolen, waarvan de meesten naar de stad waren getrokken. Van de Walle prijst Kielstra voor het stimuleren van de kleinlandbouw, een onderdeel van de “Indische politiek”. Van de Walle noemt hierbij waarneembare verhoging van de nationale landbouwproductie: vooral de rijstcultuur heeft een stormachtige opkomst doorgemaakt. Suriname werd hierdoor deels onafhankelijk van Nederlandse voedselleveringen. Bovendien was de werkloosheid onder Hindostanen en Javanen voortdurend laag, niet alleen in perioden van hoogconjunctuur, maar zelfs in de periode van de grote depressie (1929 en daarna).

Hoewel de Indische politiek nog steeds “leiding van bovenaf” was -een beginsel dat hij voortdurend hekelt, ziet Van de Walle in 1945 dus vooral de positieve gevolgen van dit beleid. Tenslotte haalt hij de Creoolse nederzetting Coronie aan. Volgens hem is Coronie de enige Creoolse nederzetting waar de bewoners met succes zijn overgegaan op de kleine landbouw. De nederzetting is zelfvoorzienend en de gemeenschap is hecht. Dit alles komt door een spoedig

⁴³ Nationaal Archief, s’Gravenhage, tweede afdeling, archief van J. van de Walle, inventarisnummer 2.21.205.76. J. van de Walle, *Suriname. Rapport uitgebracht door het hoofd van den Gouvernements Pers Dienst in Suriname* (Paramaribo, 15-07-1945) 27-31.

⁴⁴ *Ibidem*, 28.

verval van de plantages na de afschaffing van de slavernij, hetgeen landverdeling en daarmee kleine landbouw mogelijk maakte.⁴⁵

In zijn memoires uit 1975 blijkt Van de Walle een stuk kritischer tegenover de Indische politiek te staan.

Met name de zogenaamde “Indische” bestuursambtenaren (“*BB-ambtenaren*”) in Suriname, gekomen op verzoek van Kielstra zelf, moeten het ontgelden. Van de Walle beschrijft hen als vervreemd van de Surinaamse sociale werkelijkheid- door hun indologische opleiding in Nederland, maar ook vanwege hun ergernis over Creolen, die denigrerend over de Aziaten spraken. Deze bestuursambtenaren zagen de Aziaten immers als “hun mensen”. Zij geloofden niet meer in Suriname als “*Neerlands twaalfde provincie*”, maar richtten zich slechts op de landbouwgemeenschappen van Hindostanen en Javanen.⁴⁶ Frappant in dezen is natuurlijk dat Van de Walle dertig jaar eerder de landbouwmaatregelen van de Indische politiek nog bejubelde om de problemen van de Creolen op te lossen.

Tegenover de persoon Kielstra blijft Van de Walle in zijn memoires echter loyaal. Kielstra was volgens hem een van de eerste gouverneurs die niet alleen verstand had van diplomatie en economie, maar ook oprecht geïnteresseerd was in volkenkunde. De gouverneur bezocht volgens hem graag plantages waar Javaanse arbeiders aan het werk waren. Kielstra informeerde dan in het Maleis – hetgeen hij vloeiend sprak- hoe het met het gezin was. Het liefste had hij, volgens Van de Walle, al die Javaanse arbeiders direct een eigen stukje grond aangeboden.⁴⁷

Ook bij Bakker komt de landbouw en de structurele veranderingen hierin aan bod. Het verval van grote plantages wordt door hem beschreven als een droevige, tragische gebeurtenis.

De vroegere tragiek van de plantagehouders komt volgens Bakker tot uiting in namen als “Jacob’s Worsteling”, “Vader’s Zorg” en “Nijd en Spijt”. Zeker achthonderd plantages zijn vervallen. Volgens Bakker heeft de mens in dit vruchtbare stuk land “*een godsgeschenk aan zijn machteloze hand laten ontvallen*”.⁴⁸

Het was, volgens, Bakker de Emancipatie die het verval van de plantages inluidde. De enkele plantagehouder die nog actief is, kweekt weliswaar citrusvruchten van hoge kwaliteit, maar door gebrek aan landbouwkundige voorlichting zien de vruchten er misvormd uit, en hebben hiermee

⁴⁵ NA, archief J. van de Walle, 2.21.205.76. Van de Walle, *Suriname*, 32-33.

⁴⁶ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 16, 64-65.

⁴⁷ Ibidem, 68.

⁴⁸ Bakker, *Naar “de West”*, 17.

nauwelijks exportwaarde.⁴⁹ In tegenstelling tot Van de Walle, die het verval van de plantages bejubelt, blijft Bakker vooral somber over de gemiste kansen. Hij herhaalt de blijkbaar veel voorkomende opvatting dat Creolen een afkeer van landbouw hebben, door het verleden van hun (groot)ouders als slaven op de plantages. Het lijkt in het licht van de slavernij misschien ongepast dat Bakker de tragiek van de plantagehouders beschrijft. Om hem recht te doen, wijs ik er op dat hij vóór zijn landbouwparagraaf uitgebreid ingaat op de slavernij – die hij sterk afwijst- en op de sociale omstandigheden van de Creoolse bevolking.⁵⁰

Het lijkt er in ieder geval op dat Bakker een eenzijdig beeld heeft van de Surinaamse landbouw op dat moment. De door Van de Walle aangehaalde krachtige Hindostaanse en Javaanse landbouwgemeenschappen komen bij Bakker nauwelijks terug; ook Coronie noemt hij niet. Het succesvolle rijstdistrict Nickerie noemt hij slechts zijdeling. (Bakker schrijft “*Nickery*” en lokaliseert het district foutief in het oosten van Suriname). Hij schrijft dat hier machinale rijstbouw plaatsvindt, maar vermeldt verder niets over de mensen. In Bakkers “*Nickery*” werken de machines schijnbaar alleen.⁵¹ Over het geheel genomen overheersen negativiteit en gemiste kansen in Bakkers betoog over de landbouw.

Willem van de Poll schetst een gemengd beeld van de Surinaamse landbouw.

Zijn eerste beschrijvingen van de landbouw beginnen in de landelijke omgeving rondom Paramaribo. Hij besteedt veel aandacht aan de Nederlandse kolonisten. Het beeld van hen is somber. Hij schrijft dat hij met velen van hen sprak en dat zij maar met moeite hun boerderij draaiende kunnen houden. Hun voornaamste probleem is een tekort aan arbeidskrachten, met als gevolg verwaarlozing van het vee en verrotting van overrijp fruit aan de bomen.⁵²

Na zijn bezoek aan Paramaribo reist Van de Poll naar Nickerie. Dit gebied krijgt uitgebreid aandacht. Van de Poll bezingt eveneens de lof van de mechanisatie, maar benadrukt eveneens de rol van de plaatselijke bevolking. Volgens Van de Poll zijn de vele Hindostaanse en Javaanse rijstboeren, door hun harde werk, op weg zich een zekere mate van welstand te verwerven. Hij noemt hierbij Nickeries bijnaam als “rijstschuur van Suriname”.⁵³ 24 van de 199 foto’s in het boek zijn gewijd aan zijn bezoek aan Nickerie. Naast rijstboeren en -boerinnen en rijstpellerijen zijn ook andere zaken op de gevoelige plaat vastgelegd. We zien hindoeïstische rituelen (zie hiervoor ook 3.2), de missie, en Nickeries polders. De Nederlandse invloed op “de beschaving” in

⁴⁹ Bakker, *Naar “de West”*, 16-17.

⁵⁰ *Ibidem*, 7-14.

⁵¹ *Ibidem*, 22.

⁵² Van de Poll, *Suriname*, 10-11.

⁵³ *Ibidem*, 13-14.

Nickerie is bij Van de Poll onmiskenbaar. Over het geheel genomen is Van de Poll duidelijk positief over Nickerie.⁵⁴

Na Nickerie gaat Van de Poll naar Coronie. Net als Van de Walle benoemt Van de Poll het bijzondere karakter van Coronie. Hij noemt de bijnamen van Coronie: “Suriname’s palmentuin” en “de glimlach van Suriname”.

Het verval van de plantages van Coronie relateert Van de Poll niet aan de afschaffing van de slavernij, maar aan vloedgolven van zout water. Het oprukken van de zee heeft veel vruchtbare grond in moeras veranderd. Dat wat gespaard bleef, werd verdeeld onder kokos- en varkensboeren, die een karig bestaan hadden.

Net als Van de Walle speelt in deze beschrijving een snel verval van de plantages en landverdeling onder Creolen een rol. In tegenstelling tot Van de Walle, ziet Van de Poll echter weinig perspectief voor de Creoolse landbouw in Coronie. De productie van kokosolie gebeurt te primitief, waardoor er teveel vet in het residu achterblijft. De varkens, die met dit residu worden gevoed, worden hierdoor te vet en zijn daarom onverkoopbaar op de markt in Paramaribo. Bovendien worden er te weinig groenten en fruit verbouwd, wat voor vitaminegebrek onder de plaatselijke bevolking zorgt. Hij besluit zijn hoofdstuk over Coronie met het uiten van zijn teleurstelling over de nederzetting.⁵⁵

We zien dus dat landbouw en landbouwbeleid thema’s zijn die de onderzochte auteurs belangrijk vinden. Verkuyl is vooral beschrijvend in zijn waarneming van de landbouw. Van de Walle, Bakker en Van de Poll plaatsen de landbouw in een ideaalbeeld van hoe Suriname zich dient te ontwikkelen. Voor Van de Walle draaien de landbouwvraagstukken om de economische onafhankelijkheid die de kleine landbouw met zich mee schijnt te brengen: verval van de plantages wordt door hem gewaardeerd. Bakker ziet vooral gemiste kansen in het verval van de plantages. Van de Poll signaleert tegelijk kansen én verval.

Deze verschillende visies zijn niet verwonderlijk. De landbouw onderging in deze periode een structurele verandering. De plantages waren al langere tijd op hun retour, maar de wereldcrisis na 1929 zorgde ervoor dat dit proces werd versneld. De prijs van koffie- een van de belangrijkste plantageproducten- daalde van 776 Surinaamse gulden per ton in 1929 naar 290 gulden in 1934. De prijs van suiker daalde in dezelfde periode van 90 gulden per ton tot 37.6 gulden per ton. De plantage-eigenaren maakten dus moeilijke tijden door, zoals de auteurs terecht opmerkten. De opkomende kleine landbouwers hadden uiteraard ook last van de wereldcrisis, maar in veel mindere mate. Zij waren veel minder afhankelijk van de wereldhandel, en hadden een zeker

⁵⁴ Van de Poll, *Suriname*, foto 82-106.

⁵⁵ Van de Poll, *Suriname*, 28-31.

afzetgebied in Suriname zelf. Paradoxaal genoeg zien we in de jaren '30 een opbloei van de rijstproductie: vanaf 1930 importeert Suriname geen rijst meer, maar wordt het een rijstexporterend land.⁵⁶

2.3 Bauxietwinning

Zoals in hoofdstuk 1 gesteld, werd grondstoffenwinning in de twintigste eeuw steeds belangrijker voor Suriname. Hoewel de landbouw de meeste mensen aan het werk hield, was het de winning van grondstoffen -met name van bauxiet-die het grootste deel van het BNP uitmaakte. Hieronder volgt de visie van de onderzochte personen op de bauxietwinning, en de rol daarvan in de samenleving.⁵⁷

Johan van de Walle toont zich in zijn rapport in 1945 kritisch over de heilzame gevolgen van bauxietwinning. Bauxietwinning is, in tegenstelling tot de Curaçaose olieraffinage, weinig arbeidsintensief en levert daardoor weinig banen op. In zijn rapport verwacht Van de Walle dan ook meer heil van de kleine nijverheid, omdat dit arbeidsintensiever zou zijn.⁵⁸

Maar wat erger is: de bauxietwinning is in handen van buitenlands kapitaal. Terwijl Suriname op agrarisch gebied onafhankelijk van het buitenland wordt (zie 2.2), vindt er nu opnieuw “koloniale exploitatie” plaats- ditmaal niet door de Nederlanders, maar door het Amerikaanse bedrijf Alcoa. Van de Walle stelt vast dat de komst van Alcoa geen protest bij de bevolking heeft opgeroepen. Van de Aziaten vindt hij dit begrijpelijk, omdat zij zich vooral met de landbouw bezig houden. Maar de Creolen, van wie er een aanzienlijk aantal in de bauxietproductie werkt, zouden volgens Van de Walle wel degelijk in opstand moeten komen tegen de buitenlandse exploitatie. Helaas kennen de Creolen volgens Van de Walle niets anders dan exploitatie door buitenlands kapitaal. Van de Surinaamse industriële bedrijven zijn slechts enkele koffie- en suikerfabrieken en een paar houtzaagmolens in handen van Creolen. Daarnaast bestaat er een indrukwekkend aantal (137 van de 188 industriële bedrijven) rijstpellerijen, toebehorend aan Hindostanen. Alle andere fabrieken zijn in buitenlandse handen: zelfs de water- en elektriciteitsbedrijven zijn in handen van buitenlandse (Nederlandse) exploitanten.⁵⁹

Van de Walle plaatst “buitenlands (groot)kapitaal” en “koloniale exploitatie” op één lijn. Hiermee lijkt hij een uitgesproken marxistisch standpunt in te nemen. Tegelijkertijd plaatst hij de economie expliciet in een nationaal kader- terwijl Suriname verre van een economisch

⁵⁶ Ramsoedh, *Suriname 1933-1944* 9-16.

⁵⁷ In de stukken van Joop Verkuyl heb ik weinig relevantes gevonden over zijn visie op de bauxietwinning. Daarom behandel ik hem niet in deze paragraaf.

⁵⁸ NA, archief J. van de Walle, 2.21.205.76. Van de Walle, *Suriname*, 59-60.

⁵⁹ *Ibidem*, 33-34.

geünificeerd systeem is. De onafhankelijkheid van bedrijfstakken van buitenlands kapitaal – en hiermee de mogelijkheid op eigen benen te staan- ziet hij als een hogere trap in de economische ontwikkeling van een land. De komst van buitenlands kapitaal zou volgens hem opstandige reacties bij de bevolking moeten uitlokken.

Opvallend genoeg beziet Van de Walle in zijn memoires dertig jaar later de komst van de Amerikanen aanmerkelijk positiever. Hij beschrijft hoe het binnenland een enorme economische impuls kreeg, door de komst van de Amerikanen en de door de oorlog explosief toegenomen vraag naar bauxiet. Wegen en vliegvelden werden aangelegd, de toegang tot de Surinamerivier werd vergemakkelijkt. Alle infrastructurele verbeteringen, die vroeger technisch onmogelijk of te duur schenen te zijn, bleken door de komst van de Amerikanen ineens wel te kunnen. Hiermee verwijt hij dus Nederland Suriname in dit opzicht te hebben verwaarloosd.

Hele groepen Marrons kwamen door de economische *boost* in aanraking met het moderne leven. Het gebied rondom Moengo, een van de bauxietcentra, werd door Amerikanen, Europeanen, Surinamers en Puertoricanen in rap tempo uitgebreid tot een industrieel centrum. Het feit dat in Moengo dingen werden gedaan die tot voor kort voor onmogelijk werden gehouden, wijt Van de Walle aan de tot dan toe te lage lonen en het gebrek aan vakopleidingen. De opvoering van de bauxietproductie betekent een stijging van de lonen, de welvaart en het kennisniveau. In 1975 waardeert Van de Walle de bauxietproductie dus wel degelijk.⁶⁰

Bakker besteedt eveneens bijzondere aandacht aan de winning van bauxiet. Hij bezoekt een bauxietwinning, waar enkele Creoolse arbeiders bezig waren op een z.g. *dragline* (graafmachine) Hij begint zijn beschrijving van bauxietwinning met de mededeling dat vooral de technische vaardigheden van de Creoolse arbeiders hem trof. Creolen zijn volgens hem voortreffelijke arbeiders, “*en zeker niet lui!*”⁶¹ Zij bedienen trots en zelfbewust de machine. Bakker plaatst de winning van bauxiet in deze paragraaf zeer sterk in het kader van de economische zelfstandigheid van de Creolen.

In het volgende stukje meldt Bakker echter al dat de bauxietwinning vooral in handen is van het Amerikaanse bedrijf Alcoa en daarmee het land en de bevolking te weinig ten goede komt.⁶²

Willem van de Poll besteedt eveneens aandacht aan de bauxietwinning. Hij plaatst het echter niet, zoals Van de Walle en Bakker doen, in het teken van sociale emancipatie of nationale

⁶⁰ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 78-81.

⁶¹ Bakker, *Naar “de West”*, 14.

⁶² *Ibidem*, 15.

economische onafhankelijkheid. De positieve opvatting van de mogelijkheden van bauxietwinning is er wel. De invloed van de Amerikanen ziet Van de Poll – net als de latere van de Walle- als positief. Hij noemt de uitbreiding van vliegvel Zanderij en de 50 km lange weg die ze erbij hebben aangelegd.

Deze weg is gemaakt van het afval van het bauxieterts. *“In Suriname (...) is men met die Amerikaanse erfenis zeer ingenomen, ook al moet men zich in de droge periodes dwars door de wolken rood stof heen bijten”*.⁶³

Van de Poll toont 11 foto's met bijbehorende tekst over het onderwerp bauxiet. De meeste foto's zijn genomen in Paranam en Moengo en tonen vooral technische werkzaamheden. Er zijn ook foto's van dorpjes, zoals het industriedorp bij Moengo dat Van de Walle ook beschrijft. In zijn begeleidende teksten rept Van de Poll van *“een centrum van bedrijvigheid”* en *“een modern industriedorp”*.⁶⁴ De directeurswoning is *“een idylle in een nijvere gemeenschap”*.⁶⁵ Net als Van de Walle plaatst Van de Poll bauxietwinning dus in het kader van economische ontwikkeling en groei. Net als bij landbouw geldt dat zowel Van de Walle, Bakker als Van de Poll grote verwachtingen hebben van de ontwikkeling van deze sector. De accenten verschillen echter: Bakker ziet bauxiet als een mogelijkheid voor de creolen om economisch onafhankelijk te worden, terwijl Van de Poll eerder uitgaat van harmonie tussen leidinggevend en werknemers. De koortsachtige ontwikkeling van de bauxietproductie is in deze periode inderdaad een van de opvallendste ontwikkelingen op economisch gebied. Vanaf 1936 wordt bauxiet het toonaangevende exportproduct van Suriname, in plaats van koffie en suiker. De export naar de Verenigde Staten stijgt door deze ontwikkeling van 31 % van de export in 1934 naar 72 % in 1939. De Surinaamse Bauxiet Maatschappij, de naam van Alcoa in Suriname, begint in deze periode ook steeds meer invloed op het Gouvernement te krijgen. Betaalden zij in 1937 nog 385.234 gulden rechtstreeks aan het gouvernement, in 1940 was dit opgelopen tot 905.200 gulden.⁶⁶ Van de Walle's constatering dat Suriname hierdoor (informeel) een Amerikaanse kolonie wordt, heeft dus een zekere grondslag.

2.4 Onderwijs

Een laatste aspect van de sociaaleconomische structuur die ik hier behandel, is het Surinaamse onderwijs. In de late jaren '40 was de ambitieuze hoofdonderwijsinspecteur d'Haens actief. Zijn werkzaamheden zouden leiden tot een grootschalige onderwijshervorming. Een van de

⁶³ Van de Poll, *Suriname* 8.

⁶⁴ Ibidem, foto 64-75.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ramssoedh, *Suriname 1933-1944* 63-65.

speerpunten hiervan was de uitbreiding van het aantal schooljaren, door het middelbaar onderwijs voor iedere potentieel geschikte pupil open te stellen.⁶⁷ Het onderwijs was hiermee een onderwerp van nationaal debat.

Verkuyl is in de jaren '40 zelf actief als onderwijzer. In mijn interview met hem benadrukt hij dat na de oorlog beleidsmakers en schoolhoofden in Suriname stelselmatig bezig waren via het onderwijs de maatschappij tot ontwikkeling te brengen. "Democratisering van het onderwijs" is dan het devies, en iedere school zou meewerken dit uit te voeren. Het hebben van een diploma begint ook in de lagere klassen een begeerd goed te worden; ook de schoolbesturen sturen er op aan om zoveel mogelijk mensen naar school te krijgen. Verkuyl benadrukt zijn prettige herinneringen aan deze tijd:

*"Die mensen waren in een land waar echt wat op poten te zetten was. En dat deden ze met genoeg. En dat is op zichzelf al een hele prettige tijd geweest. Bij het onderwijs."*⁶⁸

Verkuyl vond het blijkbaar belangrijk de leerlingen iets te leren over hun eigen land. Hij beschrijft in zijn dagboeken hoe zijn leerlingen wel kennis hadden over het Nieuw Amsterdams Peil, maar niet over het Surinaams Peil. Over het eerste staat immers wel wat in de leerboeken, over het tweede niet. Dus neemt hij hen mee naar de sluis om het Surinaams Peil te bezichtigen, een peil dat overigens 10 meter hoger wordt aangegeven dan het eigenlijk ligt. De wortel van deze merkwaardige praktijk ligt erin dat het bestuur vroeger dacht dat Surinamers negatieve getallen niet zouden kunnen begrijpen. Daarom werden de werkelijke waarden in meters met 10 verhoogd.⁶⁹ Een praktijk die illustratief is voor de visie van de vroegere koloniale bestuurders op hun onderdanen.

Het is natuurlijk tekenend voor de koloniale praktijk dat de kennis over het Nederlandse waterpeil groter is dan de kennis over het "eigen" waterpeil. Verkuyl benadrukt overigens dat de dominantie van Nederlandse boekjes niet voortkomt uit het ontbreken van Surinaamse boekjes. In de jaren '40 bestaan er volgens hem wel degelijk door Surinamers geschreven aardrijkskundige boekjes, maar geeft zowel het openbare als het bijzondere onderwijs toch de voorkeur aan Nederlandse methoden.⁷⁰

Het meeste respect had Verkuyl naar eigen zeggen voor de kwekelingen in de districtsscholen (plattelandsscholen). Met een minimum aan opleiding kwamen die in een dorp terecht, waar zij

⁶⁷ A. van Stipriaan, 'Between State and society: education in Suriname, 1850-1950', in: N.Randeraad, *Mediators between state and society* (Hilversum 1998) 57-86 79-80.

⁶⁸ Menzel, *Transscriptie interview Verkuyl*, 14-02-2007.

⁶⁹ KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek III*, 821..

⁷⁰ Menzel, *Transscriptie interview Joop Verkuyl* 3.

ineens de vraagbaak van de hele dorpsbevolking werden. Ondanks dit drukke bestaan waren zij vaak eenzaam, omdat ze afgesneden van de bewoonde wereld waren. Met veel moeite konden zij toch nog een beetje cultuur onder de bevolking verspreiden.⁷¹

Verkuyls opmerkingen over vierdegraads-kwekelingen in het district zijn historisch correct. In haar standaardwerk *Onderwijs als sleutel tot maatschappelijke vooruitgang* schetst Lila Gobardhan-Rambocus een beeld van het onderwijs van Suriname tussen 1651 en 1975. Gedurende de jaren '40 waren bezuinigingen en kostenbesparingen geen uitzondering voor het Surinaamse onderwijs. Terwijl in Paramaribo de meeste leerkrachten een volwaardige opleiding hadden genoten, was dit voor de districtsscholen zeker niet het geval. In 1948 had in de districtsscholen 24 % van de onderwijzers geen graad, en slechts 9 % had een volwaardige opleiding. Het districtsonderwijs werd gedragen door "vierderangers". Deze vierderangers waren vaak ook niet in de gelegenheid om door te studeren. Men sprak er zelfs van dat het onderwijs was "vervierderangerd".⁷²

Van de Walle schrijft in zijn rapport in 1945 een uitgebreide paragraaf over de noodzaak tot verbetering van het Surinaamse onderwijs. Zoals de rest van zijn rapport benadert Van de Walle het onderwijsprobleem historisch en vanuit een sociaaleconomische invalshoek. Hij schetst eerst een historische ontwikkeling van het Surinaamse onderwijs en beschrijft daarna de sociale en economische aspecten die volgens hem het onderwijs hebben gemaakt tot wat het is. Het probleem van het Surinaamse onderwijs is volgens Van de Walle dat het te intellectualistisch is. Het richt zich slechts op de meest begaafde Creoolse leerlingen en bereidt hen voor op een loopbaan bij het gouvernement. De nadruk ligt op een goede beheersing van de Nederlandse taal en op 'beschaving' van de leerlingen, maar niet op praktische vaardigheden of rekenen. Het gevolg is dat de grote middenmoot van de leerlingen de school verlaat zonder diploma en nijverheid en handel niet worden erkend als respectabele bronnen van bestaan. De werkloosheid en het daarmee gepaarde pauperisme bij een groot deel van de Creoolse onderklasse verklaart Van de Walle mede uit dit verstoken zijn van praktische vaardigheden.

Tegelijkertijd is er een bovenklasse van Creoolse ambtenaren, die zich richt op een veilige en stabiele loopbaan. Als gevolg van hun opleiding investeren zij hun spaargeld in grond, huizen en pensioenen. Ze stoppen het niet in ondernemingen: Van de Walle ziet hen als potentiële

⁷¹ Menzel, *Transscriptie interview Joop Verkuyl*, 6.

⁷² L. Gobardhan-Rambocus, *Onderwijs als sleutel tot maatschappelijke vooruitgang. Een taal- en onderwijsgeschiedenis van Suriname, 1651-1975*(Zutphen 2001) 333-340.

kapitalisten, die zich dit echter niet realiseren. Door hun keuze voor veiligheid in plaats van investering, remmen zij de Surinaamse economische ontwikkeling af.⁷³

Ook Piet Bakker kaart de kwestie van het lesmateriaal aan in zijn boek. Vooral het onderwijs op het platteland baart hem grote zorgen. Gezien de omstandigheden daar kan een bezoek aan de plattelandsscholen alleen maar voor lachen of voor huilen zorgen. De bezoeker kan dan ook maar beter het eerste doen, zij het dat het dan slechts een bittere lach is.

Het lesgeven laat het bestuur over aan zestienjarige kwekelingen. Op één school hebben ze welgeteld twee rekenboekjes en drie leesboekjes. In de leesboekjes lezen de leerlingen over de winter, sneeuwkllokjes, appels en peren: zaken die in Suriname totaal onbekend zijn. Ook leren de leerlingen zinnen als “*mijn zusje is blond*” en “*100 jaar voor Christus komen de Batavieren in ons land*”.⁷⁴ Helemaal teleurstellend was het voor Bakker dat ook zelfs in de Amerindiaanse dorpen schoolborden met verhaaltjes over Sinterklaas te vinden waren.⁷⁵

Van de Poll besteedt relatief de minste aandacht aan het onderwijs. Wanneer hij er wel aandacht aan besteedt staat het onderwijs in het verlengde van religie. Zo portretteert hij een klasje hindoekinderen in Nickerie in een van de eigen schooltjes. Ook zien we twee keer een klasje marronkinderen, dat les krijgt van de Creoolse *leriman* (evangelist).⁷⁶ Van de Poll onderschrijft dus wel de beschavende werking van onderwijs, maar acht het blijkbaar niet van zo'n groot belang als de anderen hierboven. Ook plaatst hij het eerder in het verlengde van de verschillende gemeenschappen, dan dat hij spreekt over een *Surinaams* onderwijs.

2.5 Conclusie

In 2.1 zagen wij hoe de Nederlanders het wonen in Paramaribo bezagen. Alle vier noemen zij de armoede van de stad en haar bevolking. Voor Verkuyl is het armoedige karakter van een van de straten de reden om een huis in een andere straat te zoeken. De anderen, die er slechts tijdelijk verblijven, noemen met name de Saramaccastraat als toonbeeld van maatschappelijk verval. De woonomstandigheden op de erven zijn hierbij het meest schrikbarende voorbeeld.

Naast de armoede overheerst de verrassing dat de huizen- zelfs de meest statige- zijn opgetrokken uit hout. We kunnen veilig aannemen dat men bij deze zaken de Nederlandse standaarden aanneemt: Van de Poll maakt expliciet een vergelijking met de Nederlandse bakstenen huizen.

⁷³ NA, archief J. van de Walle, 2.21.205.76. Van de Walle, *Suriname*, 54-62.

⁷⁴ *Ibidem*, 14.

⁷⁵ *Ibidem*, 18.

⁷⁶ Van de Poll, *Suriname*. Foto 92, 191-192.

Inzake de armoedige woonomstandigheden vinden we geen expliciete vergelijking, maar ik denk wel dat de auteurs die impliciet maken. Want hoewel ook het Nederland van de jaren '40 nog woningen kende die werden omschreven als armoedig, waren er geen open riolen en vroegere slaven-erven.

Voor Verkuyl en Van de Walle, degenen die het langst in het land verbleven, geldt daarnaast dat hen de sociale afstand tussen stad en platteland opviel. Paramaribo was sociaal gezien een relatief geïsoleerd stadje. “Je land kennen” geldt voor Verkuyl en Van de Walle blijkbaar als impliciete standaard. Hiermee kunnen we hen zien als duidelijk moderne mensen: kennis van de natiestaat is immers een moderne standaard. De ruimtelijke ordening van Suriname was echter nog lang niet toegerust voor deze standaard.

Hierna zagen we verschillende aspecten van de Surinaamse landbouw en de verschillende visies hier op. Het dominante beeld van de Hindostaanse rijstboeren, met name die in Nickerie, is die van noeste, harde werkers die zichzelf en Suriname vooruit helpen. Het meest positieve geluid over hen komt van Van de Walle; ook Verkuyl en Van de Poll noemen hen. De uitzondering in dezen is Bakker, die weinig interesse in hen toont en alleen Nickeries machines noemt. Coronie, de Creoolse landbouwnederzetting, krijgt verschillend beoordelingen. Van de Walle ziet het als een lichtend voorbeeld van hoe de Creoolse landbouw eruit moet zien. Van de Poll ziet het echter als een achtergebleven plaats. De Nederlandse landbouwers mogen op brede belangstelling rekenen van Van de Poll en Bakker, terwijl Van de Walle meent dat zij- door hun geringe aantal- weinig substantieels bijdragen.

Over het geheel genomen toont Bakker het meest negatieve beeld over de landbouw, vanuit zijn beschouwing van de teloorgegane gronden. Van de Walle is het meest positief over de kansen van de landbouw. In hoofdstuk 5 zullen we zien hoe dit binnen hun respectievelijke toekomstvisies past.

In 2.3 kwam de winning van bauxiet aan de orde. Van de Walle, Bakker en Van de Poll plaatsen de bauxietwinning in het kader van economische groei: zij zien het daarmee als een positieve bijdrage aan de Surinaamse samenleving. De accenten die op de sociale dimensie van de bauxietwinning worden gelegd, verschillen echter. Voor Bakker is de sociale dimensie het voornaamste: bauxietwinning staat voor hem in dienst van de economische zelfstandigheid van de Creolen. Voor Van de Walle is een verschil op te merken in zijn standpunt in 1975 en zijn standpunt in 1945. In 1945 meent hij dat de bauxietwinning niet genoeg banen oplevert. Tegelijkertijd is de invloed van buitenlands kapitaal funest voor de onafhankelijkheid van een land. In 1975 bejubelt Van de Walle de economische groei en modernisering, die het gevolg zijn

van de bauxietexploitatie. Van de Poll meent dat de sociale verhoudingen zoals die er zijn goed genoeg zijn, en benadrukt vooral de sociale harmonie.

Ten slotte zagen we enkele visies op het onderwijs in Suriname. Verkuyl plaatst het Surinaamse onderwijs in de jaren '40 in het kader van de grootschalige hervormingen van die tijd, maar ook binnen de beperkte mogelijkheden die er waren- met name op het gebied van lesmateriaal en plattelandsonderwijs. Dit zijn ook de thema's die Bakker aanstipt als zijnde de grootste mankementen van het Surinaamse onderwijs. Van de Walle ziet het onderwijs als te veel een springplank voor ambtenaren-in-spé, dat geen rekening houdt met de behoeften van landbouwers, arbeiders en ondernemers.

Met name voor Verkuyl en Van de Walle geldt dat zij hier vanuit een professionele invalshoek naar kijken- Verkuyl als onderwijzer, Van de Walle als ambtenaar. Ook Bakkers visie zal enigszins gekleurd zijn door zijn professionele achtergrond- hij begon zijn carrière immers als leraar. Met de stellingname dat onderwijs moet bijdragen aan sociale emancipatie en democratisering, sluiten Van de Walle, Verkuyl en Bakker aan bij de tijdgeest van de late jaren '40 in Suriname.

Van de Poll beziet het onderwijs als iets lokaals, in plaats van als een nationale aangelegenheid. Zoals boven gesteld doen Verkuyl, Van de Walle en Bakker dit wel. Niet verrassend speelt het onderwijs hiermee een rol in hoe zij aankijken tegenover hoe Suriname zich moet ontwikkelen, Dit komt in hoofdstuk 5 nader aan de orde.

Over het algemeen zien we dat Van de Walle zijn gegevens vooral plaatst in een verklarend betoog. Zijn visie op de Surinaamse sociaal-economische structuur is dat Nederland heeft verzuimd zich het lot van de creolen na de Emancipatie aan te trekken. Het bestuur had zich voor deze groep moeten inspannen in de vorm van landhervormingen, het vormen van hechte landbouwgemeenschappen, op vaardigheden gericht onderwijs en een stimulatie van het kapitalisme. In plaats daarvan hebben zij een tot vervallen gedoemd plantagesysteem laten bestaan, en alleen de meest intelligente creolen vooruit geholpen door middel van een op de ambtenarij gericht eliteonderwijs. Van de Walle geeft hiermee een breed historisch perspectief op Suriname als maatschappij.

Verkuyl, Bakker en Van de Poll hebben geen dergelijk algemeen betoog voor de hele Surinaamse sociaal-economische structuur. Dat wil niet zeggen dat zij geen verklaringen hebben voor wat zij signaleren. Verkuyl verklaart sociale misstanden vooral vanuit zijn eigen positie als onderwijzer, en wijst op vormen van verwaarlozing van het onderwijs. Op andere punten is hij alleen beschrijvend: op het gebied van landbouw bijvoorbeeld. Bakker verklaart eveneens

onderwijsverschillen vanuit verwaarlozing door het bestuur. Daarnaast verklaart hij veel sociale misstanden onder de creolen als zijnde een gevolg van de slavernij, en een algemeen gebrek aan belangstelling van de kant van het bestuur voor deze groep. Van de Poll tenslotte geeft de minste verklaringen: hij beperkt zich tot vooral beschrijven van wat hij ziet.

De verschillen tussen de auteurs weerspiegelen mijns inziens ook het verschil tussen de koloniale mentaliteit en de op onafhankelijkheid gerichte postkoloniale mentaliteit. Van de Poll hanteert nog een uitgesproken koloniale visie: hij ziet de bestaande sociale verhoudingen als juist en heeft het nergens over noodzaak tot sociale verandering. Economische ontwikkeling is een doel, maar alleen om welvaart te vermeerderen.

Van de Walle, Bakker en Verkuyl zijn ieder op hun eigen manier gericht op daadwerkelijke ontwikkeling van bepaalde bevolkingsgroepen, met name de creolen in de stad, maar ook de amerindianen. Verbetering van het onderwijs, het aanleren van praktische vaardigheden, de ontwikkeling van de kleine landbouw en dergelijke zien zij als positief. “Democratisering” en economische zelfstandigheid worden door hen gewaardeerd. Mijns inziens kunnen wij dit bestempelen als een postkoloniale mentaliteit, omdat hierin de zelfstandigheid van de vroegere overheerste bevolkingsgroepen centraal staat.

Dat wil natuurlijk niet zeggen dat Van de Poll zeer verschillend is van de andere drie. Van de Walle, Verkuyl en Bakker zijn ook niet zuiver postkolonialisten, net zo min als Van de Poll een zuivere kolonialist is. Voor mentale overgangen geldt dat het vaker een proces is van geleidelijke overgangen dan van duidelijk te onderscheiden stereotypen.

Hoofdstuk 3- Cultuur: Religie, rituelen en omgangsvormen

In het vorige hoofdstuk stond de visie op sociale en economische aspecten centraal. In dit hoofdstuk richt ik me meer op culturele aspecten van het Surinaamse koloniale leven.

De Nederlandse bezoeker aan het laatkoloniale Suriname komt terecht in een cultureel zeer diverse samenleving. Er bestaat een grote religieuze diversiteit; de hoeveelheid rituelen is minstens zo divers. Ook de omgangsvormen verschillen sterk van groep tot groep en van streek tot streek. De deelvraag die hier centraal staat, luidt dan ook:

Welke opvattingen hadden Nederlandse hoger opgeleide observators over religie, rituelen en omgangsvormen in het laatkoloniale Suriname?

Religie, rituelen en omgangsvormen- drie verwante aspecten van een cultuur- komen het beste tot hun recht wanneer zij samenhangend worden beschreven. In dit hoofdstuk zal ik dit doen voor drie te onderscheiden sociaalgeografische gebieden: de Creoolse, Nederlandse en Duitse bevolking in de stad, de Hindostanen en Javanen in de districten, en de Marrons en Amerindianen in het binnenland.

3.1 Religie, rituelen en omgangsvormen onder de stedelijke bevolking

De stedelijke samenleving van Suriname concentreerde zich in de bestuursstad Paramaribo. De bevolking bestond in de jaren '40 en '50 uit diverse bevolkingsgroepen. De elite werd gevormd door Europeanen. Zij vervulden de hoogste bestuursfuncties en waren actief in kerk en onderwijs. Ook kwamen Nederlandse ondernemers in Suriname bijeen in Paramaribo.

Een rijkere tussenlaag werd gevormd door de lichter gekleurde creolen. Deze mensen vervulden veelal bestuursfuncties, hoewel zij ook in andere sectoren als het onderwijs werkzaam waren.

De onderste laag in de stad werd gevormd door de vaak donkerder volkscreolen. Deze vervulden allerhande banen in de handel, nijverheid en diensten. Naast deze stratificatie stonden andere bevolkingsgroepen, zoals Hindostanen en Libanezen. Deze waren vaak actief in de handel.⁷⁷

In deze paragraaf bekijk ik hoe deze verschillende bevolkingsgroepen en hun religie, rituelen en omgangsvormen door de auteurs worden geduid.

Joop Verkuyl beziet Suriname als een land waar een enorme religieuze tolerantie bestaat. Allerlei bevolkingsgroepen, afkomstig uit de hele wereld, wonen er door elkaar (Suriname is “*het hotel van Amerika*”, in Verkuyls woorden). Hierdoor vindt men er alle wereldreligies bij elkaar. Toch

⁷⁷ Ramsোধ, *Suriname 1933-1944* 3-4.

staan moskee en synagoge in Paramaribo gebroederlijk naast elkaar en groeten moslims, joden, christenen en hindoes elkaar op straat.

Volgens Verkuyl was het eenvoudigweg ongepast om grof te worden tegenover andersdenkenden. Men meesmuilt hooguit wat achter iemands rug om. Maar in het openbaar grof worden omwille van religieuze en culturele verschillen was volgens Verkuyl gewoonweg ongepast; dat doe je gewoon niet.⁷⁸

Uit een stuk uit zijn dagboek blijkt hoe sommige Nederlanders het meesmuilen achter de rug invullen. In besloten kring spreken enkelen over het werk van de eurocentrische cultuurpessimist Oswald Spengler. Verkuyl geeft aan dat hij zich ongemakkelijk voelt bij dergelijke discussies. Hij ziet deze visie- waarin de naderende ondergang van Europa centraal staat- als een opdringerig pessimisme, dat niet in lijn is met de Bijbelse waarden:

*Overal waar mensen wonen, werkt en vernieuwt God; de opstanding van Christus is een belofte voor een ieder die naar het leven verlangt.”*⁷⁹

Hij concludeert dat discriminatie op grond van ras en achtergrond hierom altijd uit den boze is.⁸⁰ Spenglers eurocentrisch cultuurpessimisme en Verkuyls universalistisch christendom staan dus op gespannen voet met elkaar.

Voor Verkuyl, als EBG-onderwijzer, was het belang van de kerk in Suriname uiteraard evident. Het geloof speelde een belangrijke rol in zijn leven en geestelijken stonden dan ook bij hem in hoog aanzien. Hij beschrijft hoe hij een Nederlandse dominee ontvangt, een zekere heer Reynders. Uit zijn dagboek blijkt dat het bezoek verre van ontspannen is en niet vlot gaat. Het hele bezoek staat in het teken van het ophouden van “schone schijn”. Het huis is aan kant en de kinderen moeten zich extra netjes gedragen. Toch gaat er nog wel wat mis. Tijdens een schaakpartij op het balkon rookt de dominee een sigaar en vraagt Verkuyl om een asbak. Verkuyl zegt dat de dominee zijn as gewoon van het balkon mocht laten vallen, er waait immers toch al zoveel stof door de straat. Dit is een slechte beurt want de dominee is het er duidelijk niet mee eens.⁸¹

Een van de gebeurtenissen die inbreuk maakte op het beeld van bepaalde geestelijken, was de internering van alle Duitsers in Suriname in verband met de Tweede Wereldoorlog.

De Evangelische Broedergemeente had veel Duitsers in dienst, dus deze maatregel zorgde voor een kaalslag onder het EBG-personeel. Verkuyl toont zich in zijn dagboek geschrokken, over de hoeveelheid EBG'ers met nazisymptieën. Hij noteert dat er maar een paar bij waren die niet

⁷⁸ Menzel, *Transscriptie interview Joop Verkuyl*, 8

⁷⁹ KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek VI*, 1044.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek III*, 822.

behept waren met sympathie voor het Derde Rijk. Dit alles was de aanleiding om met enkele mensen, zoals de heer Huyg, directeur van het Gemengd Bedrijf, geen omgang meer te hebben.⁸²

Al eerder maakt Verkuyl zich zorgen over dit thema. Hij is bang dat de opsluiting van Duitsers zorgt voor anti-Nederlandse sentimenten. Verkuyl signaleert als gevolg van deze maatregel een vijandige sfeer onder Surinamers. “*Laten die andere bakra's niet denken dat ze zoveel beter zijn! Dat zal wel zoo ongeveer de gedachtegang zijn*” noteert hij in 1940.⁸³

Verkuyl wijdt ook twee volledige pagina's van zijn dagboek aan een observatie genaamd “Enkele hoofdprincipes uit het Surinaamse gevoel voor sociale verhoudingen”. Hierin observeert hij op ironische wijze hoe Surinamers zich onderling en jegens buitenstaanders gedragen. Volgens Verkuyl worden nietsnutten en luiaards in bescherming genomen, mits de betrokken persoon een niet al te groot aanzien heeft en tot alle knievalen bereid is. Mensen die hun werk serieus doen worden gezien als gevaarlijke concurrenten, en moeten tegengewerkt worden, zeker als zij van buiten de Surinaamse gemeenschap komen. Het behouden van de gemoedelijke sfeer staat boven alles.⁸⁴

Surinamers zijn volgens Verkuyl vooral vrolijke mensen. Wanneer hij met andere vrijwillige soldaten langs de markt marcheert, roepen de marktvrouwen hen vriendelijk spottend na, en marcheren soms zelfs een stukje mee. Een ander voorbeeld dat Verkuyl noemt, is de hoofddoek. Hoofddoeken worden met de hand gemaakt en krijgen een naam. Zij worden hiermee gebruikt om een bepaalde mening te ventileren. Wint een armoedzaaiër duizend gulden in de loterij, en koopt hij daarmee een huis, dan verschijnt er een hoofddoek met de naam “dankzij de loterij zit een wandluis op het balkon”. Maar ook ernstiger zaken, van b.v. politieke aard, konden rekenen op een spottende hoofddoek. Verkuyl noemt het voorbeeld van een man die een onredelijk zware straf krijgt voor overspel. Hierop verschijnt de hoofddoek “alle bosdieren hebben van de groente gegeten, maar alleen het konijn krijgt de schuld”.⁸⁵

In 1945 steunt Van de Walle gouverneur Kielstra in diens opvatting dat zending en missie onder Hindostanen en Javanen moest worden tegengehouden (dit komt nader aan de orde in de volgende paragraaf). Dit betekent echter niet dat hij in het geheel negatief tegenover zending en missie staat.

⁸² KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek II*, 806-807. Het Gemengd Bedrijf was een scheepvaartmaatschappij die opereerde in Suriname. <http://www.suriname.nu/301ges/eeuw05.html> (30-05-2007).

⁸³ KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek I*, 657.

⁸⁴ KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek VI*, 1024-1025.

⁸⁵ Menzel, *Transscriptie interview Joop Verkuyl*, 4.

In zijn memoires heeft hij goede woorden over voor het werk van missie en zending, niet in de laatste plaats voor hetgeen in de stad plaats vindt. Over de “Moravische” (EBG) zendelingen is Van de Walle zeer positief. Hij beschrijft hen als zachtmoedige en beschaafde mensen die de Surinamers grote diensten bewijzen. Hij wijst er op dat, dankzij deze zendelingen, er nooit een fel anti-Duits sentiment kon ontstaan. De Surinamers wezen altijd het nationaalsocialisme fel af, maar hebben dankzij de Duitse zendelingen kennis gemaakt met een ander, meer christelijk-humanistisch Duitsland.⁸⁶ En hoewel de katholieke missionarissen evenzeer goed werk deden en ijverig zieltjes wonnen, “*veroverde de missie zich in het volksleven van het Creoolse Suriname nooit een zo hechte plaats als de Broederkerk*”.⁸⁷

Ook voor de missionarissen heeft Van de Walle vriendelijke woorden over. Hij bewondert hun eenvoud en roemt het feit dat zij in de stad een modern hospitaal hebben gebouwd. Hij noemt ook de Tilburgse fraters, onderwijzers aan diverse katholieke scholen. Vrolijke en prettige mannen, volgens Van de Walle. Hij haalt in dit kader zijn vriend Kraan, ook een Nederlander, aan. Kraan stelde dat Suriname “Neerlands twaalfde provincie” genoemd mag worden, dankzij twee instituten: de kerken en de kranten. En Kraan, actief in beide, was duidelijk trots op wat hij hiermee had bereikt.⁸⁸

In het koloniale Suriname werd de elite gevormd door vooral Nederlandse gouvernementsambtenaren. Van de Walle vertoefde uit hoofde van zijn functie uitgebreid onder deze elite: hij bezocht in een tijdsbestek van enkele weken bijna alle Hollandse notabelen in Paramaribo en omgeving. Hij beschrijft hen dan ook vaak, waarmee we een aardig idee krijgen van de omgangsvormen van deze mensen.

De koloniale elite is volgens Van de Walle vooral oud en vergrijsd. Volgens hem was het wezenskenmerk van “de koloniale mens” dat hij voorzichtig, de kat uit de boom kijkend en zich van gevaren bewust was. Tot een dergelijk type mensen rekende hij zichzelf overigens ook.⁸⁹

De oorlog maakte volgens hem een diepe indruk op de Nederlandse koloniale gemeenschap. De onzekerheid over familieleden in Nederland zorgde voor angst. Er werd weinig over gepraat, maar die gevoelens bestonden volgens Van de Walle wel degelijk. Daarnaast was er een gevoel van opgesloten zijn, veroorzaakt door de onmogelijkheid om het land te verlaten. De combinatie van deze twee gemoedstoestanden zorgden voor spanning en stress. Diverse echtscheidingen vloeiden hier uit voort.⁹⁰ Die sfeer van opgesloten zijn in een kleine, beperkte gemeenschap blijkt

⁸⁶ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 30-31.

⁸⁷ Ibidem, 33.

⁸⁸ Ibidem, 33-35.

⁸⁹ Ibidem, 23-24.

⁹⁰ Ibidem, 116.

ook uit de woorden van Van de Walles secretaresse, als ze uitroept: “*Hoe kom ik hier weg? Hoe kom ik hier weg?*”.⁹¹

Van de Walle zelf moest toegeven dat hij dat ook wel eens begon te denken.⁹² En ook uit de mond van anderen tekende hij dergelijke uitroepen op. Mensen die dit uitriepen, waren vaak “moe” van Suriname. Ze ergerden zich aan de hitte, het stof en de beperktheid van de koloniale gemeenschap.⁹³

Op gegeven moment vond Van de Walle het gezelschap van “de kolonialen” ook niet meer zo boeiend. Want, zo vertelt hij, hoewel de Fransen in Frans Guyana van Paramaribo dromen als het “Parijs van de Guyana’s”, de kleine gemeenschap van deze stad gaat op gegeven moment vervelen. De roddel, de recepties met steeds dezelfde mensen, de clubs en de kaartavondjes deden hem op gegeven moment verlangen naar een verblijf buiten de stad. Het vakantieoord Republiek werd echter door dezelfde Nederlandse kolonialen bezocht. Daarom wilde Van de Walle naar het binnenland, waar de “kolonialen” niet kwamen.⁹⁴

De kleingeestigheid van de Nederlandse koloniale elite in Suriname was voor Van de Walle een belangrijk thema. In zijn sterk autobiografische roman *Wachtend op de dag van morgen* beschrijft hij deze elite ook en ook hier komen zij er niet goed af. In dit boek beschrijft hij de ervaringen van een Nederlandse goudzoeker in Suriname, die terugkeert naar Nederland met het vage plan om een vrouw en een stuk grond te zoeken. Voor hij uit de jungle en op het schip is, moet de hoofdpersoon natuurlijk door Paramaribo. De koloniale elite duidt hij aan als “het handjevol”. De dames wisselen roddels uit en drinken glaasjes port en advocaat. De mannen, vooral de oudere ambtenaren, hebben hem uitgespuugd vanwege een klein voorval- de hoofdpersoon had de vrouw van een van de ambtenaren per ongeluk niet met de juiste eguards behandeld. Het gevolg was, dat deze ambtenaar een obscuur recherchebureau inschakelde om de hoofdpersoon na te trekken. Na de ontdekking, dat hij van rode huize was, volgde een kleinzielige tirade in de krant tegen “het rode gevaar” dat de goudzoeker zou vormen. Een tirade die hem jaren later in “het stinkstadje” nog achtervolgde.⁹⁵

Piet Bakker schrijft weinig tot niets over religie, rituelen of omgangsvormen bij de stadsbewoners. Wat hij schrijft over Paramaribo en haar inwoners, is te vinden in andere paragrafen; voor deze paragraaf is weinig relevants te vinden.

⁹¹ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 111.

⁹² Ibidem, 111.

⁹³ Ibidem, 69.

⁹⁴ Ibidem, 94.

⁹⁵ J. van de Walle, ‘Wachtend op de dag van morgen’, in J. van de Walle, *Romans en verhalen* (Baarn 1993) 323-324.

Bij Willem van de Poll vinden we gelukkig wel een aantal relevante beschouwingen.

Bij zijn aankomst in Paramaribo, schrijft hij dat een diep religieus denken en voelen het familieleven van de Surinamers beheerst. Vreugdevolle en droevige gebeurtenissen worden volgens hem uitgebreid en intens beleefd: Surinamers zijn “*typische gevoelsmensen*”.⁹⁶

Hier hoort ook een sterk Oranjegevoel bij. Bij nationale feestdagen, vooral de verjaardag van de koningin, tonen de Surinamers veel liefde en aanhankelijkheid aan het koningshuis.⁹⁷ (Zie verder ook paragraaf 4.1.)

Verder zijn Surinamers volgens Van de Poll van nature goedmoedig, gul, hartelijk, gastvrij en goedlachs.⁹⁸

3.2 “Oosterse” religie, rituelen en omgangsvormen. De visie op de Hindostaanse en Javaanse cultuur.

Het Hindoeïsme en de Islam hebben een stevige thuisbasis in Suriname. De meeste Hindostanen zijn aanhangers van het hindoeïsme. Veel Javanen en een minderheid van de Hindostanen zijn moslim. In deze paragraaf beschrijf ik de visie op de Hindostanen en Javanen die apart in de districten wonen.

Verkuyl komt niet vaak in de districten, omdat hij in de stad werkt en op vakantie gaat naar dichtbij gelegen vakantieoord. De enkele keer dat hij wel in de districten komt, vaart hij op een boot door het landbouwgebied. De hindostaanse boeren beschrijft hij als mensen die in het district hun eigen rustige leven lijden, afgezonderd van het leven in de stad. Zij werken hard en mediteren daarnaast. De vrouwen zijn verlegen, de kinderen speels.⁹⁹

Johan van de Walle behandelt in zijn rapport *Suriname* de hindostaanse en Javaanse culturen als essentieel oosters. Wanneer hij de kolonisatie van Suriname bespreekt (zie hiervoor ook paragraaf 2.2), stelt hij:

*“Zoowel de cultuur als de religie der nieuwe kolonisten, Hindostanen en Javanen, was en is Oostersch. Religieus zijn zij Hindoe, of voornamelijk de Javanen, Mohammedaan. Hun taal is niet Nederlandsch, doch Hindi of Ngoko, hun zeden zijn oostersch.”*¹⁰⁰

⁹⁶ Van de Poll, *Suriname*, 11.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Ibidem, 9.

⁹⁹ Verkuyl, *Enkele Surinaamse herinneringen*, 66.

¹⁰⁰ NA, archief J. van de Walle, 2.21.205.76. Van de Walle, *Suriname*, 31.

Wat onder “*oostersch*” verstaan moet worden, legt Van de Walle niet uit- dit is blijkbaar kennis die hij als bekend veronderstelt. Van de Walle sluit zich in ieder geval aan bij Kielstra’s overtuiging, dat deze “oosterse” religies een belangrijke rol dienen te spelen bij de ontwikkeling van Hindostaanse – en Javaanse gemeenschappen.

Bij kolonisatie van het binnenland zijn immers hechte gemeenschappen nodig, en daarbij hoort een coherent religieus- en cultureel systeem. Missie en zending zullen dit alleen maar verstoren. Ook de erkenning van de Aziatische huwelijkswetten ziet Van de Walle als essentieel om de culturele eenheid van deze groepen te bewaren.¹⁰¹

En een groepsverband hadden de Aziaten wel volgens Van de Walle. Hij komt tot de conclusie dat de Aziatische groepen, dankzij hun sociale samenhang, de potentie hadden om de Surinaamse settlers te worden (waar andere groepen tot dan toe faalden). Enigszins dramatisch spreekt Van de Walle over het feit dat Kielstra “*bewust*” een “*inbreuk*” maakte op de “*eeuwenoude opvattingen*” dat het Amerikaanse continent verwesterd diende te worden.¹⁰²

In zijn memoires uit 1975 blijft van de Walle Surinaamse hindoes en moslims als – in deze context – vergelijkbare culturen zien. Hij beschrijft een Hindostaans muziekgezelschap, en merkt hierbij op dat één van de muzikanten geen hindoe maar een moslim is. Toch neemt het gezelschap hem volledig en zonder problemen op. Dit is voor Van de Walle aanleiding om op te merken dat de tegenstelling tussen hindoes en moslims nooit ernstige vormen aannam, laat staan tot een breuk in de Hindostaanse gemeenschap leidde. Het muziekgezelschap bestond uit eenvoudige lieden, “*maar ondanks hun eenvoud bezaten zij een beschaving die men buiten de kring van Hindoestanen niet altijd aantrof.*”¹⁰³

In deze memoires staat Van de Walle nog steeds positief tegenover Kielstra, en – zij het met wat kritiek- ook tegenover diens “Indische politiek”. Hij kijkt terug op deze periode als een tijdperk van grote strijd over religieusculturele thema’s. Hij geeft Kielstra gelijk in het tegengaan van missie en zending onder hindoes en moslims. Hij noemt Creoolse vrienden, die hevig protesteren tegen de erkenning van het Aziatische huwelijksrecht. In de ogen van Van de Walles Creoolse vrienden was dit een van de ergste dingen die Kielstra op zijn geweten heeft.

Een ander interessant cultureel strijdpunt is de omgang met de doden bij de hindoebevolking. De Hindostanen hechtten aan crematie, zoals dat in India gebruikelijk was. De Surinaamse wetgeving echter verbood tot dan toe crematie. Gouverneur Kielstra bracht dit punt op de agenda om de Aziatische bevolkingsgroepen gunstig te stellen. Zowel Nederlanders als Creolen maakten hier

¹⁰¹ NA, archief J. van de Walle, 2.21.205.76. Van de Walle, *Suriname*, 32.

¹⁰² *Ibidem*, 30-32.

¹⁰³ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 53.

bezwaar tegen vanuit religieus oogpunt, maar ook dit punt werd resoluut door Kielstra doorgevoerd.

Hierna beschrijft Van de Walle de hindoe priesters, de *pandits*. Hij ziet hen als brave, hardwerkende lieden die een groot gezag onder hun volgelingen hadden. Op verjaardagen en feestdagen zouden die volgelingen ademloos luisteren naar de pandit, die bij een flakkerend vuur een stuk uit de Bhagavad Gita voorlas en verklaarde. Daarnaast is de pandit vaak ook actief als onderwijzer voor de kleinere kinderen.¹⁰⁴

Cultureel gezien bleven zowel Hindostanen als Javanen volgens Van de Walle liever op zichzelf, dan dat zij de andere bevolkingsgroepen opzochten. De op Nederland gerichte Creolen praatten volgens Van de Walle vaak over de noodzaak van aansluiting door de Aziaten “bij de Nederlandse beschaving”. Van de gewenste “assimilatie in de Creoolse levenssfeer” kwam het echter nooit; het Indiase cultuurelement in Suriname kwam juist steeds meer op de voorgrond.¹⁰⁵

Piet Bakker uit zich positief over de Hindostaanse bevolkingsgroep. Hij beschrijft hen als taai en ijverig, begiftigd met een opmerkelijk aanpassingsvermogen, maar wel altijd “*getrouw aan hun vroegere zeden, godsdienst en gewoonten*”.¹⁰⁶

Op de inhoud van deze zeden, godsdienst en gewoonten gaat hij verder niet in.

Na de Hindostanen behandelt Bakker de Javanen. Javanen in Suriname zijn volgens Bakker zoals zij overal zijn, namelijk volledig “Javaans”. Zij leven afgezonderd in hun *desa*’s en trekken zich van niemand wat aan- zelfs niet van het landsbestuur. Volgens Bakker geven de Javanen ook meer om het geven van feesten, dan om geld voor de repatriëring naar Java.¹⁰⁷ Javanen worden in dit opzicht in minder positieve termen beschreven dan de Hindostanen.

Geen van beide beschrijvingen is zeer uitgebreid, waardoor de lezer van Bakker weinig informatie krijgt over de Hindostaanse en Javaanse cultuur in Suriname.

Ook Van de Poll beschrijft de Aziatische bevolkingsgroepen als “oosters”. Zo wachten de Javanen “*met Oosters geduld*”¹⁰⁸ uren op hun beurt bij het kantoor van de (Nederlandse) Districtscommissaris. Deze Districtscommissaris portretteert hij niet als een ingedutte en cynische koloniaal (zoals de kolonialen van Van de Walle, zie 3.1) maar als een harde werker, die bijdraagt

¹⁰⁴ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 59-63.

¹⁰⁵ *Ibidem*, 54.

¹⁰⁶ Bakker, *Naar “de West”* 10.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 10-11

¹⁰⁸ Van de Poll, *Suriname*, 14.

aan de ontwikkeling van de Hindostanen.¹⁰⁹ Het commentaar bij de foto van de districtscommissaris is evengoed veelzeggend: “*Met alle moeilijkheden en vraagstukken lopen Creolen, Javanen en Hindustanen naar de Districtscommissaris*”.¹¹⁰

Toch gaat Van de Poll wel in op de verschillende godsdiensten van de Aziatische bevolkingsgroepen. In het bijzonder het hindoeïsme onder de inwoners van Nickerie krijgt speciale aandacht. Net als Bakker signaleert Van de Poll dat de Hindostanen sterk vasthouden aan de religie en cultuur van hun land van oorsprong. Van de Poll merkt op dat de Surinaamse hindoes in alles een aparte groep binnen Suriname vormen: qua tempels en offerplaatsen, maar ook qua kleding, taal en gebruiken. Zij verzorgen zelf het -Hindi-talige-onderwijs voor hun kinderen waarbij uitgebreide aandacht wordt besteedt aan de hindoeïstische godsdienst. Ook de belangrijke rol van de pandits in de Hindoeestaanse samenleving komt bij Van de Poll aan de orde. Van de Poll had geluk, daar hij bij zijn bezoek aan de polders van Nickerie een grote menigte trof, die een dankofferplechtigheid uitvoerde. Van de Poll beschrijft de verschillende handelingen die hierbij uitgevoerd worden: de gebeden, het gebruik van wierook, het verbranden van voedsel als offer, en het rondgaan van een schaal met melk.

Bij het afscheid ziet hij kans om een gesprek aan te knopen met een pandit. Hij vraagt hem naar de betekenis van de witte afdrukken van handen op vele hindostaanse huizen. De pandit legt hem uit dat in dat huis een bruiloft heeft plaats gehad. Alle gasten dopen, voor het naar binnen gaan, hun handen in een papje van gemalen witte rijst en gember en drukken die hand op het huis van het bruidspaar. Dit is een teken van beschermende vriendschap.

Ook verbaast Van de Poll zich over de heiligheid van de “witte os”, toen hij zag hoe een hindostaanse grootvader zijn kleinzoon bestrafte omdat hij te hardhandig was met een van de ossen. Het is niet duidelijk of Van de Poll zich ervan bewust is dat in het hindoeïsme runderen in ieder geval heilig zijn- niet alleen de ossen.¹¹¹

Van de Polls beschrijvingen van het hindoeïsme tonen een zekere interesse voor deze religie. Het wordt echter niet duidelijk in hoeverre de door hem beschreven gebruiken nu typerend zijn voor het hindoeïsme, of alleen voor deze specifieke etnische/sociale hindostaanse groep. Van de Poll beperkt zich in dezen voornamelijk tot observeren van voor hem vreemde zaken. Hij interpreteert niet, noch komt hij tot een positieve of negatieve beschouwing.

¹⁰⁹ Van de Poll, *Suriname*, 14.

¹¹⁰ *Ibidem*, commentaar foto 84.

¹¹¹ Van de Poll, *Suriname*, 14-15.

Aan de Islam als afzonderlijke religie schenken de onderzochte auteurs weinig aandacht. Hoewel deze religie onder zowel Javanen als onder Hindostanen aanhang had, is de Islam weinig zichtbaar in Nederlandse beschrijvingen van het land. Als men al aan de Islam refereert, dan is het in een terloopse opmerking. Dit staat in contrast met de grote aandacht die men voor de natuurgodsdiensten van de Marrons had (zoals we in de volgende paragraaf zullen zien). Blijkbaar wordt deze godsdienst als maatschappelijk minder belangrijk gezien dan de andere hier genoemde godsdiensten. Een verklaring hiervoor is dat de auteurs met Javanen het minste contact hebben, en hierdoor ook het minste in aanraking komen met de Islam in Suriname.

3.3 Het binnenland. Religie, rituelen en omgangsvormen bij Marrons en Amerindianen

In het Surinaamse binnenland wonen zowel de oorspronkelijke Amerindianen, als de nazaten van weggelopen slaven (Marrons). Beide groepen leven overwegend in stamverband en hebben een cultuur die duidelijk afwijkt van die van andere Surinaamse bevolkingsgroepen.

Het valt op dat de inwoners van het binnenland- en met name de Marrons- bijzonder veel aandacht krijgen van de onderzochte auteurs. Zoals Van Vugt opmerkte bestond er in deze tijd een grote consensus onder Nederlandse wetenschappers over de relevantie van de marrons: die werden als zeer onderzoekswaardig gezien (zie hoofdstuk 1). Mogelijk is deze wetenschappelijke agendasetting bepalend geweest voor de keuze van de hier onderzochte auteurs om eveneens de marrons uitgebreid te belichten.

Missie, zending en “heidense” religieuze praktijken

Voor EBG-onderwijzer Verkuyl staat het vast dat de zending goed werk verricht in het binnenland. In een artikel voor het blad *Onze Gids* gaat hij in op het zendingsonderwijs en welk nut het heeft voor de Surinaamse maatschappij. Hij schrijft dat een vaak gehoord kritiekpunt is, dat het zendingsonderwijs kinderen aan hun oorspronkelijke milieu onttrekt. In Suriname met haar veelkleurige bevolking zou de zending averechts kunnen werken. Soms wordt zelfs geopperd dat de zending schuldig is aan de trek naar de stad.

Toch staat voor Verkuyl vast dat zending en zendingsonderwijs een belangrijke taak hebben te vervullen, al is het maar om de kinderen houvast en zekerheid te bieden in de onzekere wereld om hen heen.¹¹²

Later schrijft Verkuyl in zijn dagboek dat hij naar een preek was geweest van dominee Schmidt, een marron uit Ganzee. Dominee Schmidt behoort volgens Verkuyl tot de oudste families van christelijke Marrons. De preek was volgens Verkuyl zeer goed: “*een preek waar een Veluwse*

¹¹² KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek VI*, 1028-1031.

*Gereformeerde Bonder vol genoeg bij zou zitten knikken, maar zo vol echte overtuiging, zo recht uit zijn hart dat het mij diep trof.”*¹¹³

Zoals in 3.1 beschreven, krijgt Van de Walle op een gegeven moment de behoefte te ontsnappen aan het kleine wereldje van de koloniale elite van Paramaribo. Zijn tochten naar het binnenland zijn hiermee een vlucht voor de stadse verveling en lamlendigheid. Als hooggeplaatst ambtenaar is het voor hem niet moeilijk te regelen dat hij op officiële tochten mee mag.¹¹⁴

In zijn memoires doet Van de Walle uitgebreid verslag van zijn tochten door het binnenland. Over de Marrons schrijft hij dat ze, net als de andere Surinaamse bevolkingsgroepen, behept zijn met een zekere mate van heimwee naar hun land van oorsprong. Dit uit zich in religieus opzicht in hun goden en demonen, die hen van tijd tot tijd “bezoeken”.¹¹⁵

De “bosnegers” (hoewel hij ook de termen “Marrons” en “zoutwaternegers” hanteert) zijn volgens hem “een goudmijn voor antropologisch onderzoek”.¹¹⁶

Van de Walle merkt op, dat mensen in de stad de animistische religie van de Marrons in de stad vaak aanduiden als een somber en angstig geloof, waarbij geesten en demonen niets anders doen dan de mensen het leven zuur maken. Bij de Marrons aangekomen merkt hij dat deze mensen helemaal geen angstige indruk maken, maar juist vrolijk door het leven gaan. Hij twijfelt over hoe hij dit moet duiden. Het zou immers evengoed een resultaat kunnen zijn van de Moravische zending.¹¹⁷

Van de Walle bezocht ook de gekerstende marronhoofdstad Ganzee. Maar: “*Hoewel de bewoners van Gansee*¹¹⁸ christenen waren, was het toch echt een Bosnegerdorpje, een Afrikaanse nederzetting in Amerika.”¹¹⁹ Toen hij per korjaal (marronboot) aankwam, begroette de bevolking hem en zijn medereizigers met een gezang dat hem zeer opviel. Het had iets christelijks over zich en tegelijkertijd was het iets heel anders dan de christelijke liederen die hij in Paramaribo had gehoord. Van de Walle spreekt zelfs van een geheel andere beschaving.¹²⁰

Het afscheid van Ganzee ervoer hij als net zo groots als zijn aankomst. De hele bevolking, inclusief kapiteins, notabelen, mannen, vrouwen en kinderen, zwaaide hem uit. Hierbij zongen ze weer hun *spirituals*, christelijke liederen maar met een geheel eigen invulling. Met een mengsel

¹¹³ KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek VI*, 1044.

¹¹⁴ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 94.

¹¹⁵ Ibidem, 68.

¹¹⁶ Ibidem, 95.

¹¹⁷ Ibidem, 96.

¹¹⁸ “Ganzee” en “Gansee” worden in deze tijd beiden gebruikt. Ik hanteer zelf de spelling “Ganzee”.

¹¹⁹ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 95.

¹²⁰ Ibidem, 95-96.

van weemoed en berusting vermeldt Van de Walle dat Ganzee inmiddels niet meer bestaat, omdat op deze plaats thans het Brokopondo-stuwmeer ligt. Het is dezelfde soort gemoedstoestand als vaak in zijn literaire werken terugkomt: enerzijds de weemoed over vervlogen tijden, aan de andere kant de berusting dat de vooruitgang niet te stoppen is.¹²¹

Van de Walle beschrijft nog een ander dorpje in het binnenland, waar de missie een belangrijke rol speelde in de sociale verhoudingen. Dit dorpje was namelijk een gemengd dorp, bewoond aan de noordkant door een groep Marrons en aan de zuidkant door Amerindianen. Volgens Van de Walle zijn deze bevolkingsgroepen sinds bijzonder lange tijd vijanden. Dat zij toch vreedzaam konden samenwonen, was te danken aan een half vermolmd kerk en pastorie in het midden van het dorp. Hier woonden een pater en een frater, de laatste een zwaar gebouwde man uit Haarlem. Deze frater was erg blij een andere Nederlander te treffen om mee te praten, want de pater was een zeer zwijgzaam man. Hij praatte dan ook honderduit met Van de Walle. In zijn memoires stelt Van de Walle dat deze pater en frater hem altijd zijn bijgebleven. Hij heeft zich altijd afgevraagd wat die twee geestelijken moest hebben bezield, om daar in het binnenland, in volslagen armoede, tussen vreemde mensen te wonen en te werken. Hetgeen hem doet reflecteren op zijn eigen leven, dat blijkbaar materieel wel wat rijker is, maar ook maar een manier van leven is.¹²²

De Haarlemse frater is hem overigens blijkbaar zo bijgebleven, dat hij hem nog heeft gebruikt als literair personage. In zijn roman *Wachtend op de dag van morgen* (1959) woont een Nederlandse goudzoeker in het Surinaamse binnenland, waar ook een Haarlemse frater (Joseph) actief is. Op een avond vraagt de hoofdpersoon Joseph of hij niet terugverlangt naar Nederland. Wanneer hij ontkent, dringt de hoofdpersoon aan, en vraagt de frater of hij dat gevoel zelfs niet heeft wanneer hij “zo godsnakend alleen op je veldezel ligt en een ogenblik vergeet dat je een taak hebt te verrichten.”¹²³

Joseph antwoordt hem dat hij nooit alleen is, omdat de Heer altijd bij hem is. Volgens de hoofdpersoon is dit nonsens, omdat zelfs zo’n stoere frater “zijn benauwde ogenblikjes kent”.¹²⁴ Het is uiteraard niet waarschijnlijk dat Van de Walle, in de enkele uren dat hij in dat dorp was, ook werkelijk een dergelijk intiem gesprek heeft gehad met deze frater.

Van de Walle verhaalt ook van een man die hij in het binnenland ontmoet, die gelooft in het bestaan van watergodinnen. Terwijl deze man met hem meevaart, zien ze langs de boot een

¹²¹ M. van Kempen, ‘J. van de Walle: verteller tussen de grenzen’, in Van de Walle, *Romans en verhalen* 569-574.

¹²² Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 99-100.

¹²³ Van de Walle, ‘Wachtend op de dag van morgen’, 321.

¹²⁴ Ibidem.

waterslang zwemmen. Volgens de man is dit een teken. Hij vertelt Van de Walle dat hij op goede voet stond met “de waterkoningin’, een godin die onder water zou wonen. Als deze man bij haar langsgaat, hoeft hij alleen maar onder water te duiken, en dan zou ze zijn hand vastpakken. Ze zou in een huis onder de stroom wonen en de man vaak te gast hebben. Van de Walle wil wel meer horen over deze godin, maar de man doet er verder het zwijgen toe. Aangekomen bij een dorpje, zei de man dat Van de Walle er verder maar met niemand over moest praten.¹²⁵

Ook Piet Bakker bezocht in 1948 het binnenland van Suriname. Over zijn ontmoeting met de gekerstende Amerindianen was hij bepaald niet positief. Hij beschreef hoe hij daar kwam met ideeën over Amerikaanse Amerindianen (“*Winnetou en Wilde Bison*”)¹²⁶, maar dat deze Amerindianen in werkelijkheid maar armetierige lui bleken. Tot Bakkers verdriet hing naast de scalpen een rozenkrans, en werden de kinderen onderwezen over Sinterklaas.¹²⁷ Blijkbaar had hij zich verheugd op wildwestromantiek, maar was hij al door de missie ingehaald.

Dit wil niet zeggen dat Bakker in zijn geheel tegen missie en zending is. Daar waar missie en zending de marronreligie verdrijven, steunt hij hen.¹²⁸ Bakker staat namelijk zeer negatief tegenover de natuurgodsdiensten die de Marrons aanhangen. Hij stelt dat de Marrons zich voortdurend omgeven voelen door dreigende demonen, bosgeesten en andere wezens. Dit veroorzaakt een permanente toestand van onrust en angst. Bakker prijst dan ook het vroegere koloniale beleid om Marrons te bekeren. Dit niet omdat hij de koloniale politiek steunt, maar vanwege zijn hartgrondige afschuw van dit geloof.

Zo negatief als hij over hun geloof was, zo positief was Bakker over de rest van de marroncultuur. “*Als ge hem zijn corjaal door de rivieren ziet pagaaien, dan zit daar een forse gebronsde Hercules in een bootje van zeldzame verfijning*”¹²⁹, zo beschrijft Bakker hen. Hij geeft toe een “*gulle symphatie*”¹³⁰ voor de Marrons te hebben opgevat en roemt hun onafhankelijke geest en lichamelijke schoonheid. Ondanks deze romantisering geeft Bakker af op het idee van de “*edele wilde*”. Dit is het idee dat primitieve volken in een staat van volmaakte gelukzaligheid leven en dat die gelukzaligheid alleen door het contact met de westerse beschaving verstoord wordt. Bakker stelt dat het zijn diepste overtuiging is, dat het primitieve leven- vanwege de bijbehorende angstreligie- een hel is.¹³¹

¹²⁵ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 98-99.

¹²⁶ Bakker, *Naar “de West”*, 18.

¹²⁷ *Ibidem*, 17-18.

¹²⁸ *Ibidem*, 21.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ *Ibidem*.

Net als bij Bakker is een zekere romantisering van de Marrons ook aan Willem van de Poll goed besteed. Hij schrijft hoe hij als kind bevangen was door het woord “bosneger”, maar dat zijn aardrijkskundeleraar helaas nooit veel over deze bevolkingsgroep heeft verteld. Uit de mond van een onderzoeker tekende hij op dat hoe meer men van ze wist, des te meer je de zekerheid kreeg dat je er nooit alles van kan weten. De mogelijkheid om de Marrons dan ook “in het wild” te bestuderen greep Van de Poll met beide handen aan.¹³²

Ook Willem van de Poll beschrijft de Marrons als aanhangers van een zeer eigenaardige godsdienst. Hij zegt dat de Marrons iedere gebeurtenis wijten aan een heilige kracht. Hierbij gaan zij uit van een oppergod (Nana of Gran Gado), en een hele rits lagere goden en geesten (gado's en winti's). Het contact maken met een gado is noodzakelijk om tot grote prestaties te komen: vandaar dat Marrons extatische wintidansen houden.

*“Niet zelden staat in het centrum, beschut onder een palmaf dakje, een zeer primitieve houten pop, afbeelding van de een of andere “gado” ”.*¹³³

Daarnaast is er in de marronreligie een goede en een kwade geest (respectievelijk Obia en Wisi), en volgens Van de Poll is het met name de laatste die de Marrons “in een voortdurende staat van angst houdt”.¹³⁴ Zo zou de Wisi iedere dood- anders dan door ouderdom- op zijn geweten hebben. Dit zorgt er voor dat overledenen dagenlang worden rondgedragen, tot zij aanwijzingen hebben gegeven over wie schuldig is aan hun dood; “naar onze begrippen stuitende tonelen”.¹³⁵

Hij verhaalt over een bezoek aan een marrondorp. Bij dit bezoek krijgt hij het verzoek om een doodziek jongetje te bezoeken en te kijken wat hij er aan kan doen. Hoewel Van de Poll geen arts is, heeft hij wel een medicijnkoffer bij zich, en hij gaat akkoord met het verzoek. Van de Poll stelt vast dat het jongetje lijdt aan een ernstige longontsteking en schrijft hem medicijnen voor, die hij de moeder geeft. Gedurende twee dagen bezoekt hij het kind enkele keren per dag, maar er komt maar geen verbetering in zijn situatie. Op de avond van de tweede dag ziet hij een grote rookpluim boven de hut van het jongetje. Hij vreest dat het kind al gestikt is, maar dit is nog niet het geval. Het blijkt dat een grootmoeder, aan wie bovennatuurlijke gaven worden toegeschreven, de zorg voor het zieke kind heeft overgenomen. De oude vrouw haalt triomfantelijk de hele voorraad voorgeschreven medicijnen achter een dakspant vandaan. Ze heeft die medicijnen achter gehouden, omdat “de “bakra” niet het minste begrip had van “wisi”, en zijn maatregelen, voorschriften en medicijnen derhalve waardeloze nonsens waren”.¹³⁶

¹³² Van de Poll, *Suriname*, 32.

¹³³ *Ibidem*, 33

¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ *Ibidem*.

¹³⁶ *Ibidem*, 34.

Teneinde de wisi van haar kleinzoon te vangen, had zij een smeulend en rokend vuur in de hut aangestoken. Als de wisi naar buiten komt, grijpt ze hem en stopt ze hem in een fles. Deze fles steekt ze in de grond. Van de Poll is ronduit woedend op deze vrouw. Hij ziet haar opvattingen als een fanatisch bijgeloof, vermengd met koppigheid en trots. Toch wijst Van de Poll er op dat lang niet iedere marron zo in elkaar steekt, en dat er ook veel zijn die goedbedoelde hulp wel degelijk aanvaardden.¹³⁷

Van de Poll beschrijft ook een ander stukje “bijgeloof” van de Marrons, namelijk de angst om gefotografeerd te worden. Zijn verzoek om mensen in een “heidens” dorp te fotograferen, wordt de aanleiding voor plaatselijke politieke onrust. De kroetoe (vergadering van dorpoudsten) was kwaad, omdat de Gouvernements-“oudsten” uit Paramaribo alle goede gaven van “*Bigimissie Willemiena*” aan de Marrons in eigen zak stopte. Vandaar dat eerst flink onderhandeld moest worden, voor Van de Poll foto’s in het dorp mocht maken. Bij deze overeenkomst dachten beide partijen de ander te slim af te zijn. De kroetoe, omdat zij wisten dat hun volk een bijgelovige angst voor camera’s had, en dat Van de Poll hooguit lege straten zou kunnen filmen. Van de Poll schrijft dat hij dit wel doorhad, maar dat de leden van de kroetoe niet wisten, dat hij met een aparte lens om een hoekje kon fotograferen.¹³⁸

Van de Polls Marrons zijn verder onbekend met de westerse opvatting van mijn en dijn. Van de Poll beschrijft ze als inhalig, “*communist in de zin van: wat van jou is is van mij, en wat van mij is... daar blijf jij van af*”.¹³⁹ Wie een marron een sigaret aanbood, moest niet verbaasd opkijken als hij het hele pakje nam. Van de Poll verklaart deze houding vanuit de omstandigheid dat “bakra’s” die de Marrons bezoeken, nu eenmaal traditioneel met veel geschenken aan komen zetten.¹⁴⁰

Later blijkt deze berekenende houding nog eens uit de Marrons die hij inhuurde om te roeien. Wanneer je een afspraak met Marrons maakt, moet je volgens Van de Poll niet vreemd opkijken als ze een half uur te laat zijn. Tijd speelt immers geen rol op de rivier en komt men er vandaag niet, dan komt men er morgen wel. Maar wanneer er betaald moet worden, dan is ieder kruisje een dag!¹⁴¹

Over het algemeen staat van de Poll ook niet positief tegenover de “heidense” marroncultuur. Zo uitgesproken somber als Bakker is hij echter niet.

¹³⁷ Van de Poll, *Suriname*, 33-35.

¹³⁸ *Ibidem*, 35-36.

¹³⁹ *Ibidem*, 35.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ *Ibidem*, 45.

Van de Poll vindt missie en zending onder de inwoners van het binnenland absoluut belangrijke onderwerpen. Diverse keren komen beschrijvingen van missie en zending terug in zijn fotoboek. Zo beschrijft hij hoe hij een bezoek brengt aan het christelijke amerindianendorp Cornelis Kondre. In dit dorp is de rooms-katholieke missie actief, in de persoon van een Creoolse “meester”, d.w.z. onderwijzer annex godsdienstleraar. Deze man is geen priester, aangezien hij getrouwd is met een Amerindiaanse en drie kinderen heeft.

Van de Poll beschrijft hoe de kerstening van Cornelis Kondre zijn weerslag heeft gehad op de indianen. De traditionele, exotische tooien en kralenschorten, o.a. gebruikt bij “heidense” rituelen, zijn vervangen door functionele en in zijn ogen fantasieloze katoenen kleding. Van de Poll ziet dit als een nadeel van de oprukkende beschaving, aangezien hij de oorspronkelijke kleding toch zoveel mooier vindt.¹⁴² Een ander gevolg van de kerstening is dat de polygamie uitgebannen is. Zo vertelt de “kapitein” van het dorp hem trots dat hij, zoals het een goed christen betaamt, slechts één vrouw heeft.¹⁴³

De zending speelt ook een belangrijke rol bij Van de Polls volgende bezoek-aan het gekerstende Ganzee. Hier blijkt een Surinaamse evangelist (een *leriman*) te wonen, die als tolk voor- en begeleider van vreemden fungeert. Bij de *kroetoe* (zie de volgende subparagraaf) met de Hoofdkapitein, richt deze zich in zijn toespraak op de evangelist, die zich vervolgens tot Van de Poll richt. De invloed van de zending blijkt volgens Van de Poll ook uit het feit dat de mensen onbevangener zijn dan in de “heidense” dorpen.

Van de Poll besluit zijn boek met een beschrijving van een kerkdienst in Ganzee.

“Door een schriel harmonium gedragen, zweeft een gezongen lied het donkere bosland in:

Noti leki Kristus gnade, leki hem verdient wawan

Meki so wan poti zondaar, Leki mi kan finni boen

(Niets dan Christus' genade en Zijn verdienste alleen,

*doet mij arme zondaar gelukkig zijn.)”*¹⁴⁴

Door deze paragraaf als afsluiting van de tekst bij zijn fotoboek te kiezen, lijkt Van de Poll toch voor een positieve benadering van de zending te kiezen.

¹⁴² Van de Poll, *Suriname*, 23-24.

¹⁴³ *Ibidem*, 25.

¹⁴⁴ *Ibidem*, 63-64.

De complexiteit van marronomgangsvormen. De kroetoe als voorbeeld.

Een van de meest complexe systemen van etiquette en sociale omgangsvormen vinden we, volgens de hier onderzochte schrijvers, bij de Marrons. Alle vier brachten zij een officieel bezoek aan de Marrons en alle vier verhalen zij uitgebreid over de bijzondere normen en gebruiken die met zo'n bezoek gepaard gaan. Hoogtepunt bij een dergelijk bezoek is de kroetoe, de officiële vergadering.

Veel informatie over hoe het er bij een kroetoe aan toe gaat, krijgen we van Verkuyl. Tijdens mijn interview met hem vertelde hij uitgebreid over zijn bezoek aan Langatabbetje en de daarbijkorende kroetoe. Verkuyl was meegegaan met een landbouwinspecteur, die in Langatabbetje agrarische zaken kwam bespreken.

De plichtplegingen van de kroetoe en alles er om heen is volgens Verkuyl deel van “de Grote Wet”, zoals de Marrons dat noemen, en genieten een hoge status.

Aan de ene kant van de zaal zaten de notabelen van de stam die er het langste woont. Aan de andere kant de notabelen van zij die “*zijn komen aanvliegen*”.¹⁴⁵ Rechtstreeks spreken tot de granman (leider) is taboe en ziet men als een belediging. Als bezoeker spreek je tot een *Basja* (lagere onderhoofdman), die het gesprokene vertelt aan een kapitein (hogere onderhoofdman), die dat weer aan de granman overbrengt. De granman praat terug tegen de kapitein, die zich weer tot de Basja richt, die zich vervolgens weer tot het bezoek richt.

Ook over geschenken over en weer bestaan ingewikkelde conventies. Verkuyl verkeert tijdens zijn bezoek in de ongelukkige omstandigheid dat hij niet goed hierover is ingelicht. Eerst wordt hem een Coca-Cola aangeboden, die hij vriendelijk weigert. Dan wordt er een kist sigaren binnengebracht, die aan de gasten wordt aangeboden. Verkuyl is juist gestopt met roken, maar is bang dat een tweede weigering als onbeleefd zou worden ervaren. Hij neemt dus een sigaar, en probeert hem zo netjes mogelijk te roken. Als echter niemand anders een sigaar neemt en hij als enige met een sigaar zit, merkt hij dat hij juist een fout had gemaakt door die sigaar wel aan te pakken!

Nadat er afspraken zijn gemaakt, worden die door de granman officieel bekrachtigd. Hierna kunnen de aanwezigen zich wat ontspannen, en kan men wat informeler met de notabelen praten. Maar zelfs dan geldt het spreekverbod met de granman nog.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Menzel, *Transscriptie interview Verkuyl*, 6.

¹⁴⁶ *Ibidem*, 6.

Van de Walle beschrijft in zijn memoires de sociale gebruiken van de Marrons, wanneer hij hen in het binnenland bezoekt. Omdat hij meeging met een officiële dienstreis, werd hij met alle egards ontvangen.

Net als Verkuyl woonde Van de Walle in Ganzee een kroetoe bij. Zij vergaderden met de notabelen van het dorp, oude mannen in ouderwetse Europese uniformen. Ter onderscheiding waren sommige van die hoeden getooid met vogelveren. Sommige van de aanwezige Nederlanders vonden deze uitdossing belachelijk, maar Van de Walle waardeerde het wel. Deze mannen vatten het bezoek net zo hoog op als een burgemeester in Nederland een bezoek van een minister zou opvatten. Het dragen van de uniformen was voor deze notabelen juist een teken van respect ten opzichte van de *bakra*-bezoekers. Volgens Van de Walle zagen de Marrons de lichter gekleurde Creolen eveneens als bakra's, voor wie de officiële rituelen moesten worden uitgevoerd. De vergadering zelf vat Van de Walle verder kort samen als “*veel plichtplegingen over en weer*”.¹⁴⁷

Bakker bezocht tijdens zijn reis het marrondorp Goddodrai, niet ver van de Commewijne-rivier. Hij was hier samen met de districtscommissaris. Bakker zelf noemt het “*Een van de vreemdsoortigste bezoeken die ik ooit heb afgelegd.*”¹⁴⁸ In Goddodrai is de hoogste functionaris een kapitein (Van Dal), geen granman dus zoals in Ganzee. Bakker duidt de vergadering aan als “palaver”, niet met de term kroetoe.¹⁴⁹ De term “palaver” is een tegenwoordig in onbruik geraakte term om een Afrikaanse vergadering aan te duiden.¹⁵⁰

De vergadering is minder uitgebreid dan de hierboven beschreven vergaderingen in Ganzee. De kapitein neemt plaats onder een afdak, geflankeerd door schildwachten. Hoewel de schildwachten er vervaarlijk uit zien, kijken ze begeerlijk naar de zuurtjes die Bakker onder de lokale kinderen uitdeelt, en ze vinden het niet beneden hun waardigheid er ook een paar te eten.

Een terugkerend element hier is het gebruik van een tussenpersoon, hoewel Bakker deze slechts als tolk aanduidt.¹⁵¹ Gezien de functie van de Basja in de kroetoe van Ganzee (tussenpersoon tussen bezoeker en kapitein), kan ik niet uitsluiten dat deze “tolk” eveneens de rang van Basja had.

Als aan het einde van de bespreking de “tolk” vraagt of de kapitein het allemaal begrepen heeft, zegt deze volgens Bakker “*Commisarissie takki-takki mooi-mooi*”. Hier voegt Bakker aan toe:

¹⁴⁷ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 95-96.

¹⁴⁸ Bakker, *Naar “de West”*, 19.

¹⁴⁹ Ibidem, 19.

¹⁵⁰ <http://www.thefreedictionary.com/palaver> (21-03-2007).

¹⁵¹ Bakker, *Naar “de West”*, 19.

“*De districtscommissaris beschouwde dit maar als de bezegeling van het contract*”. Bakker lijkt hier te suggereren dat de kapitein een geestelijk incapabel persoon is.

Na deze vergadering wordt het bezoek vermaakt. De gastheer laat rum aanrukken, dat bij gebrek aan een glas in een aluminium pannetje wordt gepresenteerd. Vier aantrekkelijke marronvrouwen voerden een dans op, die blijkbaar zo schokkend was, dat hij er vijf jaar later nog met afgrijzen aan terugdacht.¹⁵²

Van de Poll ten slotte geeft in zijn boek eveneens een uitgebreide beschrijving van sociale gebruiken en etiquette bij de vergaderingen van de Marrons. Van de Poll heeft meerdere kroetoes gezien en beschrijft deze. Eerst wijdt hij enkele pagina's aan het geven van uitleg over de politieke en sociale verhoudingen van de Marrons en de plaats die de kroetoe heeft binnen deze verhoudingen. “*Deze vergaderingen kunnen ten gevolge van de voorliefde van den Bosneger voor lang, breedvoerig en diepzinnig praten, uren, ja dagenlang duren.*”¹⁵³

Eén van de beschreven kroetoes is degene die over het recht op fotograferen gaat (zie de vorige subparagraaf). Gezien de summiere beschrijvingen van rituelen bij deze vergadering, is deze vanuit ritueel oogpunt blijkbaar het minst interessant.

Welke blijkbaar interessanter is, is de kroetoe die hij in –wederom- Ganzee bijwoonde. Ook hij werd begroet door twee notabelen (kapiteins) in ouderwetse, Nederlandse uniformen. Hij uit zijn medelijden met hen, omdat zij in de hitte van het binnenland, gedwongen door het protocol, in zwarte uniformen moeten staan. Ter gelegenheid van de Nederlandse bezoekers is ook de Nederlandse vlag gehesen aan een bamboemast.

De kroetoe is formeel, maar blijkbaar minder belangrijk dan degene die Verkuyl meemaakte. Alleen de twee kapiteins zijn aanwezig; de granman en de derde kapitein ontbreken. Desalniettemin functioneert ook deze kroetoe met een tussenpersoon, de Creoolse “leriman” (evangelist), hoewel de kapiteins wel degelijk het Nederlands beheersen.¹⁵⁴

Uit de ruime aandacht die de marrons- in vergelijking met andere bevolkingsgroepen- van de onderzochte auteurs krijgen, is de aan het begin genoemde “agendasetting” goed af te lezen. In deze agendasetting zit de impliciete boodschap dat marrons bijzondere mensen zijn. De bijzonderheid van de marrons komt tot uiting in de beschrijvingen van hun religie en van hun sociale rituelen. Over de “heidense” marronreligie bestaat de consensus dat die in ieder geval

¹⁵² Bakker, *Naar “de West”*, 19.

¹⁵³ Van de Poll, *Suriname*, 38.

¹⁵⁴ *Ibidem*, 62-63.

vreemd is aan wat als normaal wordt beschouwd. Over de rituelen bestaat de consensus dat die ingewikkeld zijn: als westerling op bezoek moet je die regels eerst eerbiedigen voor je je doel kan bereiken.

3.4 Conclusie

Het blijkt dat de Nederlanders in Suriname zich duidelijk bewust zijn van de diversiteit aan religies, rituelen en omgangsvormen.

In Paramaribo hadden zij al te maken met een multi-etnische en multiculturele samenleving in het klein. De norm was, zoals we bij Verkuyl zagen, in het openbaar respect voor elkaar op te brengen. Respect voor verschillende opvattingen en voor geestelijken staat hoog in het vaandel. Geestelijken, in Paramaribo vooral christelijke geestelijken, waren ook duidelijk publiekelijk aanwezig; de internering van een deel ervan werd dan ook als een klap ervaren.

Niet iedere gedachte werd uitgesproken: veel bewaarde men voor de huiskamer en de salon.

Waarmee de beslotenheid van de elitesalon ook de plaats is voor de vuile en kleinzielige roddel en achterklap die Van de Walle beschrijft. Een vergelijkbaar gekonkel komen we bij de lagere klassen tegen in Verkuyls beschrijvingen. In een kleine samenleving vol roddel en achterklap is subtiliteit gewenst, zoals ook zijn beschrijvingen van de hoofddoeken laat zien.

Toch vinden we in de beschrijvingen, naast de roddel en achterklap, ook veel gemoedelijkheid. Sociale verhoudingen zijn niet verhard; een goede verhouding met elkaar is duidelijk belangrijk.

De cultuur van de Hindostanen en Javanen in de districten beschrijven de auteurs veel meer in termen van eigenheid-in-afzondering. Waar zij in Paramaribo naast de ander wonen en met hen omgaan, zij de Aziatische boeren in de districten niet alleen cultureel, maar ook geografisch afgezonderd. Er is relatief meer aandacht voor het Hindoeïsme dan voor de Islam te bespeuren. Belangrijker lijkt me echter, dat de auteurs de religie van zowel Hindostanen als Javanen inbedden in hun oosters -en daarmee anders-zijn. Uit deze visie spreekt overigens tegelijkertijd respect voor en nieuwsgierigheid naar deze ‘exotische’ bevolkingsgroepen.

Tenslotte blijkt uit de manier waarop de auteurs over Hindostanen en Javanen schrijven, dat er vooral in hogere Creoolse kringen discussie gevoerd werden over culturele assimilatie van deze twee bevolkingsgroepen. De hier onderzochte personen tonen hier zelf geen voorkeur voor.

Van de beschreven religies, rituelen en omgangsvormen trekken die van de Marrons- en in wat mindere mate die van de Amerindianen- de meeste aandacht. Het is duidelijk dat deze het meeste

“anders” zijn, in vergelijking met wat men gewend is. Ook nemen de auteurs over deze onderwerpen het duidelijkst stelling.

De complexe marrongodsdiensdienst wordt niet in de meest positieve termen beschreven. Bakker spreekt er een regelrechte afschuw over uit. Van de Poll staat er over het algemeen negatief tegenover, bijvoorbeeld waar het een “normale” medische behandeling in de weg staat. Van de Walle neemt het minst stelling, en lijkt te twijfelen over de “stadse” beweringen over de marrongodsdiensdienst. Toch denkt hij dat zending en missie vooral veel goeds hebben gedaan voor de mentale gezondheid. Dit onderschrijven Bakker en Van de Poll ook. Verkuyl aan de andere kant laat zich niet negatief uit over de marrongodsdiensdienst, maar meent wel dat zending een goede bijdrage levert aan de ontwikkeling van deze mensen. Laten wij dit vergelijken met de geringe aandacht voor de Islam (ook een “vreemde” religie, naar westerse standaarden). Het wordt dan duidelijk dat de marronreligie een functie vervult die de Islam niet vervult: in dit geval die van de essentieel Andere religie.

Bakker en Van de Poll zijn minder tevreden over missie en zending onder de Amerindiaanse bevolking. Wanneer zij de Amerindianen beschouwen, menen zij dat missie en zending vooral hun “echtheid” aantasten.

Op het gebied van de ingewikkelde omgangsvormen bij de marrons vallen de pogingen om de regels van de marrons te eerbiedigen op. In dit opzicht worden de marronnormen normen voor westerlingen die willen laten zien hoe goed ze de vreemde, andere cultuur “aankunnen”.

In hun bespiegelingen over religie, rituelen en omgangsvormen tonen de Nederlanders zich bewust van toentertijd actuele normen en discussies. In hun opvattingen weerspiegelen zich destijds actuele discussies, zoals die over wel of geen assimilatie in de Creoolse cultuur. Dit was een onderwerp wat in deze tijd zeer actueel was: vooral de erkenning van het Aziatische huwelijksrecht hield de gemoederen in de politiek en de pers bezig.¹⁵⁵ Ook het vermeende verval van de Europese cultuur (zoals beschreven door Spengler) en de vermeende primitiviteit van de Marrons (zoals de toenmalige antropologie die waarnam¹⁵⁶) waren in deze tijd actuele vraagstukken.

¹⁵⁵ Zie voor een uitgebreide opsomming van argumenten pro en contra Ramssoedh, *Suriname 1933-1944* 122-131.

¹⁵⁶ Van Vugt, *Wetenschappers over... Afro-Surinamers en -Antillianen*.

Hoofdstuk 4- Politiek. Opvattingen over kolonialisme en zelfstandigheid

Een onderzoek naar de opvattingen over de koloniale maatschappij kan natuurlijk niet om datgene heen wat die maatschappij domineert: de koloniale overheid. Zoals in hoofdstuk 1 gesteld speelden overheid en politiek in deze periode een belangrijke rol. Suriname ontwikkelde zich van een kolonie onder een 'Indische' gouverneur naar een autonoom deel van het koninkrijk. De Tweede Wereldoorlog speelde een niet-onbelangrijke rol in dit proces. Tegelijkertijd speelde niet alleen in Suriname, maar ook in andere Caribische landen (waaronder de Antillen) dergelijke vraagstukken.

Daarom staat in dit hoofdstuk de vraag centraal: *Welke opvattingen hadden Nederlandse hoger opgeleide observators over de politieke relaties met Suriname?*

Hierbij bespreek ik eerst de band met Nederland, zoals de auteurs die zien. Hierna bespreek ik de visies op het (Surinaamse) buitenland en de relaties hiermee. Tenslotte richt ik mijn aandacht op de weg naar zelfstandigheid, resulterend in het Statuut van 1954.

4.1 'Neerlands twaalfde provincie'. De band tussen Suriname en Nederland

Alle auteurs bespreken de nauwe band tussen Nederland en Suriname.

Zoals in 3.1 vermeld, maakt de pas aangekomen Verkuyl zich in 1940 zorgen over de houding van de Creoolse bevolkingsgroep. Dit naar aanleiding van de internering van alle Duitsers in Suriname, waaronder een aantal EBG'ers.

De solidariteit met Nederland werd hier echter niet wezenlijk door aangetast, zo ziet Verkuyl ook later. In "Enkele hoofdprincipes uit het Surinaamse gevoel voor sociale verhoudingen", door hem jaren later geschreven, blijkt dit. Als het van pas komt, is men volgens Verkuyl anti-Nederlands, maar als er een lastpost mee kan worden gekwetst kan ook ineens een pro-Nederlandse houding worden aangenomen.

*"Alleen de radicalen onder ons zijn werkelijk anti-Nederlands; over het algemeen zijn het zulke beroerde kerels nog niet, "die Hollanders", evenmin als wijzelf. Wij blijven mens."*¹⁵⁷

Verkuyl beschrijft met dit citaat de houding van de meeste Surinamers. Verkuyl benadrukt dat hij bovenstaande observatie niet schreef uit ergernis, maar omdat het hem amuseerde. Hij houdt van de Surinamers en heeft zelf misschien ook wel een beetje een hekel aan "echte" Hollanders.¹⁵⁸ Hij zich in bovenstaand citaat dus enigszins kunnen herkennen.

¹⁵⁷ KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek VI*, 1024-1025.

¹⁵⁸ Ibidem.

Een van de verbindende factoren die de auteurs vaak aanhalen, is de oranjegezindheid van de Surinaamse bevolking. In mijn interview met hem illustreerde Verkuyl deze oranjegezindheid met een marron. Deze man stond tijdens de Tweede Wereldoorlog altijd klaar om met zijn *gun* voor “*missie Wilhelmina*” te vechten.¹⁵⁹ Het kostte heel wat moeite om deze dappere strijder duidelijk te maken dat hij beter naar huis kon gaan, omdat hij in zijn dorp beter werk kon verrichten.¹⁶⁰

Net als Verkuyl, ziet ook Van de Walle veel tekenen van de band tussen Nederland en Suriname. In zijn memoires onderscheidt de laatste wat “echt” Surinaams is aan de hand van een vergelijking met Antillianen. Voor hem logisch, daar hij voor zijn verblijf in Suriname al langere tijd op Curaçao had vertoefd. Volgens hem zijn Surinamers in de ogen van Antillianen aanstellerige “namaak-Hollanders”. Antillianen kijken neer op het feit dat Surinamers Nederlands spreken en trots zijn op de Nederlandse cultuur. Anderzijds begrijpen Surinamers weer niet waarom Antillianen hun Creoolse taal hoog houden en neerkijken op de Nederlandse cultuur. Zo komt Van de Walle tot zijn conclusie: “*Suriname was Nederlands!*”¹⁶¹

Ter ondersteuning van deze stelling toont hij in zijn memoires aan dat Surinaamse Creolen al in de achttiende eeuw sociale en culturele banden met Nederland hadden.¹⁶²

Ook Piet Bakker haalt de culturele band met met name de Creoolse bevolkingsgroep aan om de relatie tussen Suriname en Nederland te beoordelen. Hij meent dat het vooral zo jammer is, dat Nederland deze culturele band in het verleden heeft genegeerd en dat daarom heel wat kansen niet zijn benut:

*Hoe gemakkelijk ware het indertijd geweest om van het Nederlands sprekende Suriname de twaalfde provincie van ons land te maken! De ontegenzeggelijke intelligentie van de Creool zou dit nog gemakkelijker hebben gemaakt.*¹⁶³

“Twaalfde provincie” is in de jaren '40 een gevleugelde uitdrukking, om de nauwe verwantschap tussen de twee landen aan te duiden. Bakker lijkt in dit stukje verder te gaan. Hij mijmert over een daadwerkelijke status van provincie voor Suriname en voert de “Nederlandse” cultuur van de Creolen aan als argument hiervoor.

Alle auteurs benoemen de band tussen Suriname en Nederland, maar Willem van de Poll gaat hierin het verst. Naast de Surinaamse eigenschappen, zoals in 3.1 beschreven, hoort volgens hem

¹⁵⁹ Menzel, *Transcriptie interview Verkuyl*, 3.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 15-16.

¹⁶² *Ibidem*, 17-19.

¹⁶³ Bakker, Naar “*de West*”, 12.

ook een opmerkelijk goed beheersen van de Nederlandse taal en een grote liefde voor het huis van Oranje¹⁶⁴

Die oranjegezindheid komt nog uitgebreid aan bod wanneer Van de Poll de Creoolse vrouw Pauline beschrijft. Pauline is de gastvrouw van het gouvernementsgebouw in Nickerie. Volgens Van de Poll is Pauline een typische, gulle en goedhartige *Koto-Missie*. Wanneer Van de Poll bezig is zijn spullen te pakken, merkt hij op dat Pauline zich ter gelegenheid van zijn afscheid extra mooi heeft gemaakt. Ze draagt een wijde rok, een jakje en een hoofddoek, bedrukt met portretten van koningin Wilhelmina en van het prinselijk paar (Juliana en Bernard).

Daartussen slingeren Nederlandse vlaggen, rood-wit-blauwe guirlandes (slingers) en enkele keren de tekst “lang zullen zij leven”. “*Het is dan ook werkelijk prachtig!*” vindt Van de Poll.¹⁶⁵

“*Bijna devoot fluistert zij: ‘Voor de eer van mijn geliefde Koningin, onze ‘Big Missie Willemiëna’.*”¹⁶⁶

Van de Poll vindt deze woorden een prachtige getuigenis van eerbied en aanhankelijkheid aan het koningshuis.

Het benadrukken van de Creoolse trouw aan het koningshuis doet Van de Poll natuurlijk niet zomaar. Zoals we in hoofdstuk 1 hebben gezien was Van de Poll zelf nauw betrokken bij het koningshuis. Deze uiting van oranjegezindheid ontroerde hem blijkbaar, omdat hij er iets van zijn eigen mentaliteit in herkende.

4.2 Suriname en de buurlanden

De Tweede Wereldoorlog dwong Suriname tot bezinning op de wereld om haar heen. Door de Duitse bezetting van Nederland werd het land deel van de geallieerden. De bauxietvoorraden maakten Suriname tot een strategisch gebied; de komst van duizenden Amerikaanse soldaten was het gevolg. Na de oorlog werden over de hele wereld de verhoudingen tussen koloniën en moederlanden herzien.

Voor Verkuyl is de oorlog een onzekere tijd. Zijn ouders verblijven nog in Nederland, en hebben te maken met de moeilijkheden van de Duitse bezetting. Hij en zijn gezin verblijven relatief veilig in Suriname. Toch was in de jaren '40 de veiligheid van Suriname niet vanzelfsprekend. In 1945 vermeldt Verkuyl dit in een uitgebreide brief aan zijn ouders. De Franse koloniën Dakar, Martinique en Frans-Guyana waren trouw aan het Vichy-bewind, waarmee zij tot de as-mogendheden behoorden. Ook over Brazilië had hij lang zijn twijfels. In dit land woonden veel

¹⁶⁴ Van de Poll, *Suriname* 9-11.

¹⁶⁵ *Ibidem*, 17.

¹⁶⁶ *Ibidem*.

Duitse kolonisten, en het land bleef tot 1942 neutraal. Dit alles zorgde er voor dat men in Suriname wel degelijk voorzorgsmaatregelen nam, zoals schuilloopgraven en verduisteringsbepalingen.¹⁶⁷

Na de Tweede Wereldoorlog begonnen Indonesische nationalisten zich los te worstelen van het Nederlandse bewind. Verkuyl, die zelf een achtergrond in Indië had, toont in zijn dagboek veel belangstelling voor het gebeuren in Indië en de invloed hiervan op de Surinaamse samenleving. In 1948 meldt hij dat de kranten “*niet zo mooi*”¹⁶⁸ schrijven over het Nederlandse optreden daar. De Javanen op Mariënborg leven volgens hem erg mee met het gebeuren in Indië. Omdat bijna geen enkele Javaan een radio heeft, staan s’ochtends hele groepen Javanen bij een open raam mee te luisteren naar de nieuwsberichten. Verkuyl schrijft dat hij het moeilijk vindt om zijn houding tegenover deze mensen te bepalen. Niet omdat hij onwelwillende gedachten tegenover hen koestert; maar hij is bang dat hij als “bakra” onhandig bij hen overkomt. De recente gebeurtenissen in Indië spelen hierbij een grote rol.¹⁶⁹ Bijgevoegd in het dagboek is een pagina uit “De West” van 22 december 1948. Op de afbeelding is een Indisch landschap te zien (palmen, bergen, houten huisjes); daarboven zien we parachutisten en bommenwerpers. Achter de bergen kijkt een zeer grote Hitler toe. “*Zij hebben mijn lessen goed geleerd*” is “Hitlers” commentaar.¹⁷⁰ Een jaar later, eind 1949, heeft de Republiek Indonesia zich gevestigd als zelfstandige staat. De Republiek wil ook banden aanknopen met het nog koloniale Suriname, en stuurt een afvaardiging naar het land. Verkuyl doet in zijn dagboek verslag van de aankomst op vliegveld Zanderij. Een groot aantal Javanen zwaait met de roodwitte vlag, zij vormen erepoorten en juichen de Indonesische afgevaardigden toe. Toch verliep ook deze uiting van “Javaans nationalisme” in alle gemoedelijkheid. Verkuyl werd voor de grap zelfs door de aanwezigen toegejuicht, alsof hij zelf een Indonesische hoogwaardigheidsbekleder was. Van alle aanwezigen was er maar één, die fanatiek met de vuist stond te zwaaien.¹⁷¹

Johan van de Walle wijdt in zijn Rapport een apart hoofdstuk aan “*nationale en internationale aspecten*”. Hij stelt de vraag hoe de relatie tussen Suriname, Curaçao en Nederland zich na vijf jaar oorlog moet ontwikkelen. In oenschouw hierbij neemt hij de gevolgen van de oorlog voor de koloniale banden, de opmars van de VS in het Caribische gebied en de opkomst van Caribische nationalisten.

¹⁶⁷ KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek II*, 806-807.

¹⁶⁸ KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek II*, 806-807.

¹⁶⁹ KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek IV*, 913a.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek V*, 965.

De oorlog was volgens Van de Walle niet bevorderlijk voor de goede band tussen Nederland enerzijds en Suriname en Curaçao anderzijds. De Japanse verovering van Nederlands-Indië en de berichten over grootschalige collaboratie met de Duitsers deden afbreuk aan het Nederlandse imago bij de Caribische bevolking. De duikbotenoorlog in het Caribische gebied (1942-1943) zorgde met name op de Antillen voor hongersnood. Het was namelijk een Duitse strategie om zoveel mogelijk vrachtschepen te torpederen, om hongersnood en daarmee onrust bij de plaatselijke bevolking te veroorzaken. Deze vrachtschepen waren essentieel voor de eilanden, die met hun monocultures niet zelfvoorzienend waren. Voor Suriname, een land met een gevarieerde landbouw, speelde dit probleem niet. Ook verspreidden de Duitsers in het Caribische gebied anti-Nederlandse, anti-Britse en anti-Amerikaanse propaganda. Ondanks dit alles bleef een meerderheid van de Surinamers en de Antillianen geloven in de band met Nederland.¹⁷²

Naast het gevaar van de Duitsers, zorgde ook de opmars van de Amerikaanse bondgenoten voor een bedreiging van de koloniale relaties. Er was de Amerikanen veel aan gelegen de Caraïben veilig te stellen. Omdat Latijns-Amerika Amerika's "achtertuin" was, werd de Caribische zee gezien als een Amerikaanse binnenzee, waar Europeanen zoveel mogelijk buiten moesten blijven. Daarbij werd er tot 1942 in de politiek en de media veel gespeculeerd over een Duitse aanval op de VS. De troepen zouden vanuit de Franse Vichy-gebieden in Noord-Afrika naar de Franse Cariben worden verscheept (de gouverneur van Frans-Guyana was immers ook trouw aan Petain). Op een aanval vanuit Japan werd niet geanticipeerd.

Daarom zorgde de VS ervoor een militair overwicht te hebben in de Cariben. De Britse en Nederlandse gebieden werden voorzien van Amerikaanse soldaten en bases. Tegelijkertijd werd ook de politieke betrokkenheid van de VS bij de Cariben geïntensiveerd. Diverse Amerikaans-Caribische bijeenkomsten en commissies zagen het levenslicht en speculaties over Washington als centrum van het westelijke halfrond zongen rond.

Toch zou men in de Cariben volgens Van de Walle nooit echt warm worden van deze Amerikaanse toenaderingspogingen. Het Amerikaanse bewind op Puerto Rico liet zien dat de Amerikanen niet veel democratischer waren dan de Nederlanders, Britten of Fransen. Bovendien was het gedrag van veel Amerikaanse soldaten in de Cariben geen goede reclame voor hun land. Vooral de soldaten uit de zuidelijke staten waren behept met racisme, dat hen niet geliefd maakte onder de veelkleurige Caribische bevolking.

¹⁷² NA, archief J. van de Walle, 2.21.205.76. Van de Walle, *Suriname*, 109-112.

Het thema van de duikbotenoorlog zou Van de Walle later uitwerken in het verhaal *De courantier*. In dit verhaal entert de Duitse bemanning van een U-boot een vrachtschip, gooit de lading overboord en neemt de Venezolaanse prostituees aan boord mee. Een van de bemanningsleden gaat in Curaçao in burger naar de film (een op waarheid gebaseerde propagandastunt. J. van de Walle, 'De courantier', in Van de Walle, *Romans en verhalen*, 150-164.

Ten slotte was na de oorlog een zeker pan-Caribische nationalisme in opmars. Bij elkaar gekomen bij de Amerikaans-Caribische conferenties, bleven de Caribische beleidsmakers na de oorlog de onderlinge contacten onderhouden. Diverse pan-Caribische bijeenkomsten werden georganiseerd, van congressen van specialisten op het gebied van tropische fruitteelt tot een fotowedstrijd. Caribische emigranten in het westen- met name in New York- onderhielden eveneens onderlinge contacten. Volgens Van de Walle zouden vooral deze emigranten later een grote rol kunnen spelen in hun land van oorsprong. In het westen kwamen zij in aanraking met ideeën over democratie, vrijheid en onafhankelijkheid, en zetten die om in politieke actie. Van de Walle noemt hierbij de demonstraties van Caribiërs in New York tegen de militaire opmars van Washington in het Caribische gebied. Zij vreesden een “change of masters”, en eisten onafhankelijkheid.

Van de Walle verwijt de Surinaamse politici een provinciale houding in internationale kwesties. Zij zoeken volgens hem te weinig toenadering tot hun buurlanden. Liever houden deze politici vast aan de beloften van koningin Wilhelmina, gedaan in haar radiotoespraak van 7 december 1942. Tijdens de Ronde Tafel Conferenties was er geen onderling overleg tussen de Surinaamse en de Antilliaanse vertegenwoordigers, wat Van de Walle illustratief vindt voor de Surinaamse houding. Nog erger vindt hij de reacties in de Surinaamse pers over de ziekte van de Surinaamse afgevaardigde bij een internationale conferentie in San Francisco. De krant juichte deze ziekte toe, “*dat spaart weer reiskosten uit*”.¹⁷³ Van de Walle pleit ervoor dat de Surinamers hun provinciale houding tegenover de andere Caribische landen opgeven.¹⁷⁴

Ten slotte merkt Van de Walle op dat hij verwacht dat de aanwezigheid van grote groepen Hindostanen, Javanen en Chinezen, en “*de ontwaking van de Oostersche landen*”¹⁷⁵ ervoor zal zorgen dat deze landen een buitengewone interesse voor Suriname zullen tonen. Hij toont dit aan aan de hand van een discussie over de noodzaak van een Brits-Indisch consulaat in Suriname, ter behartiging van de belangen van de Hindostaanse bevolking.¹⁷⁶

De relatie met Brits-Indië/India noemt Van de Walle ook in zijn memoires. Hij schrijft dat veel Surinaamse Hindostanen aanvankelijk gereserveerd staan tegenover deelname aan de oorlog aan de kant van de geallieerden. Dit omdat Groot-Brittannië, de leider van de geallieerden, onder hen niet geliefd was vanwege haar politiek in Brits-Indië. De opsluiting van Mahatma Ghandi speelde

¹⁷³ NA, archief J. van de Walle, 2.21.205.76. Van de Walle, *Suriname*, 117.

¹⁷⁴ Ibidem.

¹⁷⁵ Ibidem, 118.

¹⁷⁶ Ibidem, 113-118.

hierbij zeker een rol. Maar wat deze gereserveerdheid enigszins wegnam, was de welwillendheid van het Nederlandse bestuur om hindostaanse muziek op de Surinaamse radio uit te zenden.¹⁷⁷

Piet Bakker presenteert het land Suriname in een groter album, genaamd *Naar “de West”*. Naast Suriname worden hier ook de (zes) Nederlandse Antillen in besproken. Opvallend is dat zijn hele album in het teken staat van het benadrukken van de verschillen in “de West”. De titel van het album is niet voor niets *Naar “de West”*, met “de West” tussen aanhalingstekens. De kaart op het voorblad heet “*Overzichtskaart van “de West” –omvattend Suriname en Kleine Antillen, w.o. Curaçao, Aruba, Bonaire, St. Maarten, Saba en St. Eustatius*”¹⁷⁸.

Ook op deze kaart wordt “de West” tussen aanhalingstekens geplaatst, en worden de verschillen tussen de landen benadrukt (o.a. door middel van tekeningen).¹⁷⁹ Bakker ziet “de West” dus als een kunstmatige naam, die geen recht doet aan de verschillen die er in het Caribische gebied zijn. Dat hij “de West” toch als geheel behandelt, komt waarschijnlijk door de opdracht die hij als journalist had aanvaard.

Paradoxaal genoeg bespreekt Bakker in een op meerdere landen gericht album, voor Suriname geen andere internationale aspecten dan de band met Nederland. Hij legt uit waarom Suriname niet verward moet worden met de Antillen, maar laat het hier verder bij.

Een overeenkomst tussen Bakker en Willem van de Poll is de nadruk die zij leggen op het verschil tussen Suriname en de Antillen. Van de Poll begint net als Bakker zijn boek met uitleg over de geografische verschillen tussen Suriname en de Antillen. De onjuistheid van de term “de West” noemt Van de Poll expliciet.¹⁸⁰

Tegelijkertijd zijn er ook relevante verschillen aan te wijzen. Bakker worstelt in zijn hele boek met het begrip “de West”, terwijl zijn opdrachtgever wel van hem verwacht dat hij het hele gebied behandelt. Van de Poll worstelt niet met dit probleem. Zijn opdracht is alleen Suriname te beschrijven en dat doet hij dan ook. Ook Van de Poll heeft een landkaart in zijn album, maar in tegenstelling tot Bakkers album is dit geen overzichtskaart van het Caribische gebied. Bij Van de Polls boek zit een kaart van het noordelijke (bewoonde) deel van Suriname. Waar Suriname in het zuiden ophoudt, is onzichtbaar. De zichtbare stukken Brits- en Frans-Guyana worden aangeduid met de woorden “Brits” en “Frans”.¹⁸¹

¹⁷⁷ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 53-54.

¹⁷⁸ Bakker, *Naar “de West”*, 1-5.

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ Van de Poll, *Suriname*, 6.

¹⁸¹ Ibidem, 1-2.

Net als Bakker behandelt Van de Poll ook geen verdere internationale aspecten van Suriname. Suriname lijkt een wereld op zichzelf te zijn, met alleen de sturende hand van Nederland als factor van buitenaf. Dit is tekenend voor de visie van de auteurs. Hoe zeer ze Suriname als land misschien serieus nemen, een andere band dan de band met Nederland lijkt onvoorstelbaar. Gezien Van de Walle's geklaag over het provincialisme van de Surinaamse politici, staan zij niet alleen in dit opzicht.

4.3 Op eigen benen. Suriname krijgt politieke autonomie.

De Tweede Wereldoorlog deed het besef rijzen dat de relatie tussen Suriname en Nederland herzien moest worden. Op 7 december 1942 hield koningin Wilhelmina haar beroemde toespraak, waarin ze autonomie voor Nederlands-Indië, Suriname en Curaçao in het vooruitzicht stelde. Vanaf dat moment begon men in Suriname te anticiperen op de toekomstige autonomie. In deze periode verbleven Verkuyl en Van de Walle in Suriname. Zij hebben het denken en praten over autonomie vanaf het begin meegemaakt. Bakker en Van de Poll zouden in 1948 arriveren, het jaar waarin algemeen mannen- en vrouwenkiesrecht werd ingevoerd en waarin de kolonie een eigen regering (College van Bestuur) kreeg.

Verkuyl hield zich niet zeer intensief bezig met politieke kwesties. Toch merkt hij uiteraard de gevolgen van de autonomie. Net zoals in Nederland is er in Suriname een voortdurende strijd over hoe het bijzonder onderwijs bekostigd dient te worden. Met de diverse regelingen, die in het kader van de komende autonomie worden getroffen, laait ook deze discussie weer op. Hierbij is er volgens Verkuyl weinig begrip voor de positie van het christelijke onderwijs.¹⁸²

De Nederlandse ministers maakten zich hier niet populair mee. Verkuyl schrijft in 1949 dat vooral de Nederlandse ministers Van Schaik en Romme het in Suriname “*gedaan hebben*”.¹⁸³

Maar vooral de verkiezingen van 1955- de eerste sinds het statuut in werking is getreden- gaan niet ongemerkt aan het christelijke onderwijs voorbij.

Een aantekening in zijn dagboek geeft hier een aardig beeld van. Het gesprek van de dag wat dit betreft was de kandidaatstelling van de heren Johan Kraag en George Kort, beiden leraar op Verkuyls school¹⁸⁴ voor de Statenverkiezing in 1955. In een klas hadden de jongens op het bord geschreven: ‘George wil in de Staten komen’. De reactie van George Kort hierop was: ‘*Jullie*

¹⁸² KITLV H1360, Dagboeken van J. Verkuyl Boek V, 957-962.

¹⁸³ Ibidem, 957.

¹⁸⁴ De C.R Frowein-school.

*hebben verkeerde dingen voor me geschreven; je moet niet schrijven: George wil in de Staten komen, je moet schrijven: George komt in de Staten!*¹⁸⁵

De partijstrijd op school heeft nog iets gemoedelijks. Kort en Kraag, hoewel politieke rivalen, gingen vriendschappelijk met elkaar om. Helaas had iemand de humor niet begrepen en het voorval gemeld aan de minister, die een brief stuurde dat er op school niet aan politiek mocht worden gedaan.¹⁸⁶

Toch bleken de verkiezingen niet overal altijd zo gemoedelijk te verlopen. Aanhangers van het Eenheidsfront, de VHP en de NPS vormden heuse milities, die er soms toe over gingen politieke tegenstanders te intimideren. Dit ondervindt Verkuyl als hij het hek bij zijn huis groen verft- met geen andere reden dan dat de originele kleur is. Dit levert hem misprijzende reacties van een (blauwe) VHP-optocht op, omdat de demonstranten dachten dat hij reclame voor de (groene) NPS maakte.¹⁸⁷

Nog moeilijker had een dominee het (Verkuyl noemt de naam Schouten). Hij maakte de fout de verkiezingsleus van de VHP voor de grap te scanderen. Een groep NPS-militanten dacht dat de dominee reclame maakte voor de VHP, en waarschuwde hem dat ze hem die middag wel met 50 mannen zouden opzoeken. De geschrokken dominee wendde zich tot Verkuyl, die zich op zijn beurt tot Kraag wendde. Kraag begrijpt het misverstand en weet zijn aanhang te bedaren.¹⁸⁸

Bij deze verkiezingen verliest de NPS, hetgeen voor relletjes zorgt. Verkuyl schrijft dat mensen uit angst hun kinderen thuis houden. Hij gaat echter wel naar werk, om zijn leerlingen te helpen oversteken.¹⁸⁹

Van de Walle was als rijksambtenaar zeer actief betrokken bij het denken over- en anticiperen op de toekomstige Surinaamse autonomie. In diverse stukken is zijn mening over de toekomst van Suriname terug te vinden.

In 1943 uitte hij in een intern stuk zijn bezorgdheid over de mogelijke dominantie van de Creoolse bevolkingsgroep in de politiek. De Creolen waren oververtegenwoordigd in het “kiezerscorps”, o.a. doordat de groep kiesgerechtigden overwegend uit ambtenaren bestond. (Zoals we in paragraaf 2.4 hebben gezien, zou Van de Walle de oververtegenwoordiging van Creolen in het ambtenarenapparaat nog vaker aankaarten).

¹⁸⁵ Volgens <http://www.network54.com/Forum/133847/thread/1023980619/last-1091623117/geslacht+lang> (05-03-2007) kwam dhr. Kort ook inderdaad eind jaren '50 in de Staten.

¹⁸⁶ KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek IX*, 1258-1259.

¹⁸⁷ Ibidem.

¹⁸⁸ Menzel, *Transscriptie interview Joop Verkuyl* 9-10.

¹⁸⁹ KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek IX*, 1258-1259.

De dominantie van Creolen in de politiek en het bestuur zou er volgens Van de Walle toe leiden dat de Creolen zich zouden uitroepen tot de leidende Surinaamse bevolkingsgroep.

Tegelijkertijd groeit de groep Hindostanen in Suriname, als gevolg van een hoger geboortecijfer in een snel tempo. Het gevolg zou zijn, dat “*de economisch weerbaarder, zich krachtig vermeerderende en intellectueel begaafdere Aziatische groepen de Creolen zullen overtreffen (..) en ernstige conflicten niet zullen uitblijven*”.¹⁹⁰

Dit citaat moeten we juist duiden. Een dergelijk raciaal onderscheid is onder de bestuurlijke elite van Suriname niet ongewoon. Van de Walle maakt vaker praktisch onderscheid tussen bevolkingsgroepen, zoals dat in die tijd ook gebruikelijk is voor velen. Voor een structureel neerbuigende houding tegenover creolen heb ik bij hem geen aanwijzing kunnen vinden. Waarschijnlijk maakt hij een dergelijk onderscheid vanuit praktische motieven (een lager onderwijsniveau onder creolen) dan vanuit ideologisch racistische motieven.

Van de Walle worstelde niet alleen met een mogelijke politieke dominantie van de Creoolse bevolkingsgroep, maar ook met het woord “creools” zelf. In zijn rapport *Suriname* uit 1945 pleit hij ervoor om het woord niet meer te gebruiken, omdat mensen in Latijns-Amerika het traditioneel gebruiken om de (vaak blanke) nakomelingen van vroegere kolonisten aan te duiden. Gebruik van het woord zou tot verwarring kunnen leiden, en het idee geven dat de Creolen vrijwillig als kolonisten naar Suriname zijn getrokken. Van de Walle prefereert het woord “*Afrikaansch*” en duidt de Marrons ook aan als “*Afrikaansche gemeenschappen*”.¹⁹¹

Volgens Lila Gobardhan-Rambocus was het gebruik van het woord “Afro-Amerikaan”, en de bijbehorende waarschuwingen in het rapport *Suriname* een van de redenen dat veel Staten-leden woedend waren over dit rapport. Met name de suggestie dat het “*neger-element*” te dominant aanwezig zou zijn in de Staten schoot velen in het verkeerde keelgat.¹⁹²

Een ander politiek aspect van Van de Walle’s rapport was een pleidooi voor een zo breed mogelijke autonomie. Voortdurend hekelt hij het beginsel “*leiding van bovenaf*”, dat volgens hem zo typisch is voor West-Indië. Zending, missie, maar vooral de koloniale overheid hebben dit beginsel altijd uitgedragen, en daarmee verzuimd de bevolking in democratische zin op te voeden.¹⁹³

¹⁹⁰ Van de Walle wordt geciteerd door Gobardhan-Rambocus: Gobardhan-Rambocus, *Onderwijs als sleutel tot maatschappelijke vooruitgang*, 304. Oorspronkelijk citaat: Lands Archief Paramaribo, Doos: G.P.D., Rapport over de maand juni 1943, gezonden door de G.P.D., J. van de Walle, aan de heer A.Pelt, Neth. Publ. Service Londen, 20-06-1943.

¹⁹¹ NA, archief J. van de Walle, 2.21.205.76. Van de Walle, *Suriname*, voorwoord (geen paginanummer).

¹⁹² Gobardhan-Rambocus, *Onderwijs als sleutel tot maatschappelijke vooruitgang*, 316.

¹⁹³ NA, archief J. van de Walle, 2.21.205.76. Van de Walle, *Suriname*, 27.

Ook in zijn memories gaat Van de Walle in op de kwestie van de dominantie van de Creolen. De Aziaten waren volgens Van de Walle aanvankelijk veel te weinig geïnteresseerd in politiek- en al helemaal niet in het thema zelfstandigheid. Dit in tegenstelling tot de Creolen, van hoog tot laag. Vooral de middenstanders, maar ook de zogenaamde “volkscreolen” liepen volgens hem de vergaderingen over politiek en “baas in eigen huis” plat. Dit alles ging gepaard met een verhoogd bewustzijn van Creools-zijn, getuige de herwaardering van het Sranan door deze vroege nationalist. Ook hier bestrijdt van de Walle het idee dat de Creolen “de” Surinamers zijn. Dat dit standpunt wel leefde onder bepaalde groepen mensen, bewijst een dialoog die hij heeft met de Creoolse rijsthandelaar Waller. Van de Walle stelt Waller voor als een ras-Surinamer, die het altijd opneemt voor het Creoolse proletariaat. Waller maakt zich er kwaad om dat deze “echte Surinamers’ in de stad verkommeren, terwijl de Javanen en Hindostanen op de landbouwgronden geld verdienden. Tot overmaat van ramp kwamen de Hindostanen nog naar de stad ook, om daar de handel en het bestuur van de Creolen over te nemen. Waller was niet per se tegen de Hindostanen en Javanen, maar wilde wel duidelijk maken dat “*het land van ons is*”.¹⁹⁴ Dat “ons” slaat op de Creolen, die hiermee gelijkstaan aan Surinamers. Waller stelt dat een creool niet per definitie een Afro-Surinamer is, maar dat een Creool “*iemand van hier*” is.¹⁹⁵ Op Van de Walles vraag of een in Suriname geboren Hindostaans kind dan ook een Creool is, kijkt Waller hem verbijsterd aan en beëindigt het gesprek.¹⁹⁶

We doen Van de Walle tekort om zijn bestrijding van een “creools Suriname” te interpreteren als een uiting van negatieve gevoelens t.o.v. Creolen. Zoals uit zijn rapport *Suriname* en zijn memoires blijkt, is hij oprecht betrokken bij de emancipatie van de Creoolse bevolkingsgroep. Hij hield niet van racisme. Hij ergerde zich aan blanken, zowel in Suriname als in Amerika, die Afro-Surinamers/Afro-Amerikanen als gevaarlijk zagen. Hij bewonderde Afro-Amerikaanse nationalist. Hij bewonderde Afro-Amerikaanse nationalist in Haïti, Jamaica en Amerika, die de kracht en mogelijkheden van de Afro-Amerikanen benadrukken.¹⁹⁷

Van de Walle sluit zijn memoires af met een hoofdstukje “afscheid en terugkeer”. Hij schrijft dat hij bij zijn vertrek in 1946 dacht dat hij Suriname nooit meer zou bezoeken. In plaats daarvan bezocht hij het land nog enkele keren. Hij benadrukt de grote werken die er zijn uitgevoerd, zoals de Lelyspoorbaan, de Brokopondostuwdam en de invoering van het middelbaar onderwijs. Hij

¹⁹⁴ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo* 32.

¹⁹⁵ Ibidem.

¹⁹⁶ Ibidem.

¹⁹⁷ Ibidem, 120-129.

stelt dat de Surinamers in staat zijn grote dingen te bereiken, en dat de zwartkijkers wat dit betreft ongelijk hebben.¹⁹⁸

Piet Bakker is veel korter in Suriname dan Verkuyl en Van de Walle. Daarom is het ook begrijpelijk dat we in zijn album weinig concrete beschrijvingen vinden over de autonomie en de discussies hierover. De enige zinnen die op dit proces lijken te slaan, benadrukken vooral de onbeslistheid over dit onderwerp: Bakker stelt dat niemand nog weet hoe de verhoudingen tussen De West en Nederland zich zullen ontwikkelen. Wat wel voor hem vaststaat, is dat Nederland een ereschuld jegens deze gebieden heeft.¹⁹⁹ Dit punt komt terug in 5.3.

Willem van de Poll is de enige auteur die over het aspect “autonomie” in zijn geheel zwijgt. In zijn tekst is Suriname onverkort een deel van het Nederlandse koninkrijk. De banden binnen dat koninkrijk moeten aangehaald worden, want niet alleen de geschiedenis van Nederland en Suriname zijn vervlochten- maar ook hun toekomst.²⁰⁰ De nadruk op het koningshuis, de Nederlandse taal, de economische ontwikkeling door Nederlanders en de zinspeling op een gedeelde toekomst, maken Van de Polls boodschap duidelijk: Nederland en Suriname horen bij elkaar. Dat is voor hem de meest relevante factor inzake politieke vraagstukken.

4.4 Conclusie

Iedere auteur benoemt de band tussen Nederland en Suriname. De onderdelen van deze band zijn een gezamenlijke geschiedenis, het koningshuis, en de Nederlandse taal.

Voor Van de Walle en Bakker is het historische aspect van deze band het belangrijkste. De eerste observeert vooral, de tweede plaatst het in een kader van gemiste kansen.

Voor Van de Poll is de liefde voor het koningshuis blijkbaar een belangrijk element; meer nog dan voor Verkuyl. Verkuyl beschrijft de liefde voor het koningshuis, maar hecht hier blijkbaar minder aan dan van de Poll, die bijna lyrisch is over het Surinaamse Oranjegevoel.

Onzekerheid over de band met Nederland komt enkele keren terug. Bij Verkuyl zagen we dat eerst over de Creolen (opsluiting Duitsers), later over de Javanen (onafhankelijkheidsstrijd Indië). Bij Van de Walle zien we dit over de Hindostanen (Britten in India). In al deze gevallen komt de onzekerheid voort uit de onvrede bij deze bevolkingsgroepen over het koloniale – en buitenlandse beleid. Hierbij blijkt een sterke internationale oriëntatie onder de bevolking. Een oriëntatie die

¹⁹⁸ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 140-141.

¹⁹⁹ Bakker, *Naar “de West”*, 73.

²⁰⁰ Van de Poll, *Suriname*, 5.

soms echter niet ver genoeg gaat, getuige Van de Walle's tirade tegen het provincialisme van Suriname.

Tegenover Van de Walle's internationale oriëntatie staan Bakker en van de Poll, die Suriname juist als apart van de rest van de Cariben beschrijven. Zij doen hiermee geen recht aan de hierboven genoemde internationale oriëntatie van de bevolking.

Voor Verkuyl, Van de Walle en Bakker staat vast dat staatkundige veranderingen noodzakelijk zijn. Voor Van de Walle is het zelfs een van de aanleidingen voor het schrijven van zijn rapport. Zowel Verkuyl als Van de Walle beschrijven de politieke strijd tussen de verschillende bevolkingsgroepen en hun respectievelijke partijorganen. Van de Walle toont zich hierbij het meest bezorgd over mogelijke etnische conflicten; Verkuyl besteedt er wel aandacht aan, maar is minder bezorgd. Voor Van de Poll is autonomie niet relevant: alleen de band met Nederland is voor hem een relevante factor in de politiek.

We zien hierbij een duidelijk onderscheid tussen enerzijds Verkuyl en Van de Walle als relatieve insiders in de Surinaamse samenleving, en anderzijds Van de Poll en Bakker die als vreemdelingen tegenover de samenleving staan. Hoewel zij soms een scherpe blik toonden (zie de eerdere hoofdstukken) is die scherpe blik voor complexe politieke vraagstukken niet genoeg. Een duidelijke visie op het vraagstuk van autonomie vereist blijkbaar een langer verblijf in Suriname. We kunnen dus stellen dat er in Nederland blijkbaar weinig diepgaand bericht werd in de media over dit vraagstuk; anders zouden twee Nederlandse journalisten uit die tijd de importantie van dit onderwerp niet miskennen.

Een maatschappelijke ontwikkeling waar Verkuyl en Van de Walle onder andere op refelecteren, is de opkomst van ras als politiek fenomeen. Creolen en Hindostanen, en in mindere mate Javanen, verenigen zich op basis van etniciteit.²⁰¹ De dreiging van radicalisering is aanwezig, getuige Van de Walle's angst voor raciale spanningen en Verkuyls rol als mediator tussen militanten. Gezien het feit dat rassensverschillen al onder het koloniale bewind deel uitmaakten van het politieke beleidsterrein, kunnen we stellen dat ras als politiek fenomeen nooit is weggeweest in deze periode. Ras is getransformeerd van onderdeel van de koloniale praktijk ("Blank boven zwart") tot een postkoloniale politieke determinant ("creolen versus hindostanen"). Op deze manier we ook kijken naar hoe mannen als Van de Walle over etnische groepen praatten. Hun (post)koloniale opvatting van ras en etniciteit is in deze context volkomen

²⁰¹ Deze bevolkingsgroepen zijn in opzicht ook politiek de belangrijkste. Over kleine groepen als Chinezen, Libanezen en joden, of perifere groepen als amerindianen en marrons, wordt niet gespeculeerd.

normaal, en wordt niet geassocieerd met gelijktijdige uitingen van rassenwaan (zoals b.v. in het Derde Rijk bestond).

Hoofdstuk 5- Toekomstvisies voor Suriname

In de vorige drie hoofdstukken hebben we achtereenvolgens gekeken naar de visies op de sociaaleconomische structuur, op godsdienst en cultuur, en op politiek in het laatkoloniale Suriname. Deze visies staan natuurlijk niet op zichzelf. Zij passen contextueel in een breder perspectief dat de auteur op land en volk heeft. Iedere auteur heeft een bepaalde visie op Suriname, niet alleen op hoe het is, maar ook hoe het zal moeten zijn. Suriname is in de jaren '40 en '50 immers een samenleving in transitie, waarbij aan beide zijden van de Atlantische Oceaan discussies woeden over hoe het land zich behoort te ontwikkelen.

Om te zien hoe de Nederlandse schrijvers zich verhielden tot die discussies, staat in deze paragraaf de volgende deelvraag centraal:

Welke toekomstvisies hadden Nederlandse hoger opgeleide observators in het laatkoloniale Suriname voor dit land?

5.1 De toekomstvisie van Joop Verkuyl

Van de vier onderzochte personen heeft Verkuyl de minst uitgesproken visie. Hij polemiseert weinig en stelt zich- in verhouding tot de andere drie auteurs- gematigd op.

Toch valt er iets zinnigs te zeggen over Verkuyls visie op de toekomst van Suriname.

Wanneer in 1951 de C.R. Froweinschool zich afsplitst van de Graaf van Zinzendorf-school, en hiermee de tweede E.B.G-MULO in Suriname wordt, houdt Verkuyl een toespraak. Hij benadrukt het eigen karakter van het E.B.G.-onderwijs en stelt dat in het verleden het E.B.G.-onderwijs een eigen en belangrijke rol heeft gespeeld in de Surinaamse samenleving. Verkuyl stelt dat deze rol ook in de toekomst vervuld moet worden. De onderwijsvernieuwingen worden zeker toegejuicht, maar deze dienen wel altijd samen te gaan met de christelijke identiteit van het E.B.G.-onderwijs.²⁰² Suriname en het E.B.G.-onderwijs zijn dus ook in de toekomst met elkaar verbonden, in Verkuyls visie.

Op politiek gebied heeft Verkuyl een verrassende visie. Tijdens het interview dat ik met hem had, gaf hij aan dat je volgens hem kunt spreken van vijf Guyana's. Naast het huidige Guyana (het vroeger Brits-Guyana), Suriname(Nederlands-Guyana), en Frans-Guyana, rekent hij ook "Venezolaans Guyana" en "Braziliaans Guyana" (de aangrenzende provincies van respectievelijk Venezuela en Brazilië) hiertoe. Hij vindt dat deze vijf gebieden bij hun onafhankelijkheid samen

²⁰² KITLV H1360, *Dagboeken van J. Verkuyl Boek V*, 997-1001.

een federatie hadden kunnen vormen. Het probleem hierbij was echter dat de vroegere koloniale machthebbers voor grote verschillen in taal en cultuur hebben gezorgd.²⁰³

5.2 De toekomstvisie van Johan van de Walle

Johan van de Walle heeft een duidelijke toekomstvisie voor Suriname vastgelegd in zijn rapport *Suriname* uit 1945. Op diverse gebieden schetst hij hoe hij denkt dat Suriname zich dient te ontwikkelen.

Een van de grootste problemen, dat men moet oplossen, is volgens Van de Walle de werkloosheid onder de stedelijke Creoolse onderklasse. Van de Walle schrijft dat een van de oplossingen hiervoor de stimulering van de kleine Creoolse landbouw is. Net als de Hindostanen en de Javanen dienen zij zich als agrarische *settlers* op het Surinaamse platteland te vestigen.

Volgens sommige Nederlanders waren Creolen eenvoudigweg te lui voor landbouw. Van de Walle weerspreekt dit, en haalt hierbij gouverneur Kielstra aan. Deze stelt dat de Creoolse afkeer van landbouw geen kwestie van luiheid is, maar een gevolg is van de slaventijd. Agrarisch werk zou door Creolen worden geassocieerd met arbeid op plantages.²⁰⁴

Een ander aspect van het Creoolse arbeidsprobleem is volgens Van de Walle de emigratie van getalenteerde Creoolse arbeiders naar Curaçao. Hij ziet dit als een aderlating van mensen met potentie. Het beleid zou er dan ook op gericht moeten zijn deze mensen voor Suriname te behouden, in plaats van hen te laten gaan.

Creolen dienen zich dus als agrarische *settlers* te vestigen. Van de Walle meent hiermee een remedie te hebben voor de vele sociale problemen in Suriname. Door middel van wetgeving kan land worden verdeeld; ook landbouwonderwijs kan hierbij nuttig zijn. Van de Walle benadrukt wel dat alleen agrarische kolonisatie om economische redenen niet genoeg is. Met een verwijzing naar de geslaagde Hindostaanse en Javaanse *settlers* stelt hij dat boerengemeenschappen niet zonder culturele en sociale cohesie kunnen (zie ook 2.2). Het stadje Coronie dient hierbij als voorbeeld. Kolonisten in de harde Surinaamse natuur moeten in hecht groepsverband

²⁰³ Menzel, *Transcriptie interview Joop Verkuyl* 5.

²⁰⁴ NA, archief J. van de Walle, 2.21.205.76. Van de Walle, *Suriname*, 28.

Van de Walle sluit overigens hiermee aan op de debatten die in de eerste helft van de twintigste eeuw werden gevoerd over de Creoolse “angst voor de landbouw”. De Surinaamse socioloog Rudolf van Lier bespreekt eveneens de standpunten in dit debat. Naast de mensen die meenden dat Creolen van nature lui zijn, werd ook het standpunt zoals door Kielstra verwoordt vaak aangehaald. Ook dit deed echter niet altijd recht aan de bestaande situatie, omdat vele Creolen b.v. ook in de cacao-teelt werkzaam waren. Het “Creoolse arbeidsprobleem” – de aanwezigheid van een grote groep werkloze Creolen in de stad- is hiermee volgens Van Lier complexer dan men vaak denkt. Van Lier, *Samenleving in een grensgebied*, 179-191.

samenwerken; voor individuele kolonisatie is weinig ruimte. Of hij dit alleen voor de Surinaamse kolonisatiecontext bedoelt, of uitgaat van een algemene koloniatheorie, is niet duidelijk. Een laatste aanbeveling die Van de Walle in zijn rapport doet, is een verschuiving van de politieke focus van het gouvernement. Nu zijn de beleidsmakers en politici vooral geconcentreerd in Paramaribo en hebben daarmee ook vooral aandacht voor de belangen van de stedelijke bevolking. Zo is er (volgens hem) in de stad overal elektrisch licht, een kwalitatief goede waterleiding en bestaat er een intensieve medische verzorging. Het platteland moet het doen zonder elektrisch licht, een slechte waterhuishouding en een “*bevredigende, maar mindere*” medische zorg.²⁰⁵

Een probleem dat samenhangt met de hoeveelheid Creoolse werklozen, is volgens Van de Walle het Surinaamse onderwijs. Het onderwijs is, zoals we in 2.4 zagen, in zijn ogen te intellectualistisch. Het beleid moet er daarom volgens hem op gericht zijn vakscholen en landbouwscholen op te richten. Dit moet er voor zorgen dat de werkloze Creolen worden opgeleid tot industriële arbeiders en tot boeren. Hierdoor kan een industrialisatie van Suriname gerealiseerd worden. Van de Walle haalt Curaçao aan als voorbeeld, waar de olieraffinaderij voor een overvloed aan banen heeft gezorgd. De emigratie van technisch vaardige Surinamers naar Curaçao ziet Van de Walle als funest voor de Surinaamse samenleving: deze arbeiders moeten in eigen land gehouden worden.

Een ander probleem van het Surinaamse onderwijs is volgens Van de Walle dat het de Creoolse leerlingen vervreemdt van hun culturele wortels. Hij maakt een vergelijking met de Marrons (door hem steevast aangeduid als Afrikaanse kolonisten), die volgens hem prachtig houtsnijwerk maken en prachtige liederen zingen. Stadscreolen doen dit niet, omdat zij vervreemd zijn van hun originele cultuur. Het onderwijs aan Creolen zou zich dus niet moeten richten op vernederlandsing, maar juist op de originele, Afrikaanse cultuur. Dit hangt uiteraard samen met zijn visie dat landbouwgemeenschappen cultureel homogeen dienen te zijn.²⁰⁶

Op politiek gebied geeft Van de Walle aan veel te zien in de optie van een verenigd en zelfstandig Caribische gebied, onafhankelijk van Londen, Parijs, Den Haag en Washington. Hij stelt tot zijn spijt vast dat deze ideeën in Suriname zelf nog niet leven: men wil er niet eens serieus over nadenken! Dit alles hangt samen met het provincialisme dat hij in Suriname signaleert. Van de Walle pleit ervoor dat de Surinamers hun provinciale houding tegenover de andere Caribische landen opgeven, en een federatie serieus overwegen.

²⁰⁵ NA, archief J. van de Walle, 2.21.205.76. Van de Walle, *Suriname*, 30-31.

²⁰⁶ *Ibidem*, 54-62.

In zijn memoires noemt hij opnieuw de droom van een grote West-Indische federatie, die zich uitstrekt van de Bahamas tot Frans-Guyana. Het verwerpt het regionale nationalisme, zoals dat op Jamaica veel aanhang had. In Van de Walle's West-Indische federalisme is plaats voor een krachtige staat, waarbij de sterkere eilanden de zwakkere zouden helpen. Achteraf gezien moet hij toegeven dat dit alles slechts een droom was, maar toch "*niet minder groots*".²⁰⁷ Opmerkelijk is wel dat deze droom van een federatie sterk lijkt op Verkuyls visie van een vereniging der Guyana's.

5.3 De toekomstvisie van Piet Bakker

Ondanks zijn relatief korte verblijf in Suriname, had Piet Bakker een duidelijke visie op wat er met Suriname moest gebeuren.

Met zijn uitgebreide aanklacht tegen de staat van het Surinaamse onderwijs (zie 2.4) suggereert Bakker een grootschalige investering in lesmateriaal, leerkrachten en schoolgebouwen. Hij zegt dit nergens expliciet, maar impliceert dit wel.²⁰⁸

Zoals we in 3.3 zagen, staat Bakker zeer negatief tegenover de religie van de Marrons.

Hij spreekt dan ook de hoop uit dat, wie Suriname ook in de toekomst bestuurt, de wijsheid heeft om "*de Bosneger zonder schade aan zijn persoonlijkheid te berokkenen, te leiden naar een menswaardiger bestaan dan hij tot dusver genoten heeft*".²⁰⁹

Hij stelt dat wanneer men er in slaagt om een primitief volk te verlossen van hun geestengeloof, zij in een staat van grote rust en vrede terecht komt. Het maakt hem verder niet uit WIE deze taak op zich neemt, zolang de Marrons maar bevrijd worden van hun schadelijke geloof.²¹⁰

Op politiek gebied hield Bakker zich op de vlakte wat betreft de invulling van de koloniale verhoudingen. Niemand wist volgens hem hoe de band tussen Nederland en "de West" zich zou ontwikkelen. Maar wat wel vaststond, was dat Nederland een ereschuld jegens Suriname had in te lossen. Deze ereschuld hield in dat het land zowel materieel als geestelijk ontwikkeld diende te worden.²¹¹ Met deze term lijkt Bakker te verwijzen naar C.T. van Deventer, die in 1899 het spraakmakende artikel *Een eereschuld* schreef. In dit artikel leverde Van Deventer felle kritiek op de Nederlandse politiek in Nederlands-Indië.²¹² Het is goed mogelijk dat Bakker van dit artikel op de hoogte was en hier aan refereerde.

²⁰⁷ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, 120-129.

²⁰⁸ Bakker, *Naar "de West"*, 12-14.

²⁰⁹ Ibidem, 18-21.

²¹⁰ Ibidem, 21.

²¹¹ Ibidem, 22.

²¹² <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/deventer> (16-04-2007)

Ook op het gebied van economische ontwikkeling en ontwikkelingshulp ziet Bakker een rol voor Nederland weggelegd. Hij noemt onder andere de mogelijkheden van een grote plantkundige dienst, mineralogische exploratie van de Surinaamse bodemschatten en bosexploitatie. Vanwege Nederlands ereschuld aan Suriname, moet Nederland Suriname “*de kans (...) geven om aan zijn bestemming te beantwoorden*”.²¹³ Een foto in zijn album ondersteunt dit: we zien een man in een citrusplantage een vrucht plukken. “*Arbeid en doorzettingsvermogen kunnen Suriname in een lusttuin veranderen*”²¹⁴ is het commentaar.

In het naschrift herhaalt Bakker dat Nederland tegenover Suriname en de Antillen een ereschuld heeft, o.a. omdat in de West niet de schoonste bladzijden van de koloniale geschiedenis zijn geschreven. Hij spreekt in dit kader de hoop uit dat zijn album bijdraagt aan een beter begrip voor de landen in “de West”.²¹⁵

5.4 De toekomstvisie van Willem van de Poll

Zoals we in 2.4 al zagen, wijkt Willem van de Poll op het gebied van onderwijs af van de andere drie onderzochte auteurs. Waar de andere drie onderwijs zien als instrument voor sociale emancipatie, besteedt Van de Poll hier veel minder aandacht aan.

Dat wil niet zeggen dat Van de Poll niets in sociale verbetering ziet. Vooral op het gebied van economische ontwikkeling ziet hij veel mogelijkheden om de welvaart van de Surinamers te vergroten.²¹⁶ Ook legt hij veel nadruk op het werk van Nederlandse verpleegkundigen in het Surinaamse binnenland. Hij prijst hun werk voor de Marrons die zij genezen van de vele tropische ziekten van het oerwoud (alsook van botbreuken).²¹⁷

De verhoudingen tussen de verschillende bevolkingsgroepen liggen bij Van de Poll echter wel vast. Zoals in 4.1 en 4.3 geschetst legt Van de Poll sterk de nadruk op de band met Nederland. Deze band mag in zijn optiek niet verbroken worden. In de foto's en teksten van zijn boek hebben de Nederlanders ook steeds de rol van sociale verbeteraars: de districtscommissaris die plaatselijke problemen oplost, de hospitaalzuster, de bauxietontginners.²¹⁸ De oude, vergrijsde en verveelde koloniale van Van de Walle zijn bij Van de Poll niet te bekennen.

Wat er met Suriname dient te gebeuren als dit ontwikkelingswerk is afgerond, vermeldt Van de Poll niet. Is Suriname in zijn optiek een land dat eeuwig in staat van afhankelijkheid zal verkeren, of zijn de Surinamers op een gegeven moment klaar om de teugels in handen te nemen? Het

²¹³ Bakker, *Naar “de West”* 20-22

²¹⁴ Bakker, *Naar “de West”*, 21.

²¹⁵ Ibidem, 73.

²¹⁶ Van de Poll, *Suriname*, foto 43-44 en 64-75.

²¹⁷ Van de Poll, *Suriname*, 42-43.

²¹⁸ Ibidem, foto 68, 84, 168.

antwoord is niet duidelijk, maar afgaande op het materiaal vind ik de eerste suggestie aannemelijk.

Een groot verschil in de toekomstvisie van Bakker en Van de Poll vinden we in de bedoeling van hun respectievelijke boeken. Zoals gezegd stelt Bakker expliciet met zijn album een bijdrage te willen leveren aan het denken over de toekomst van Suriname (en de Antillen). Willem van de Poll heeft duidelijk andere insteek. De laatste zin van Van de Polls inleiding luidt: “*Moge dit boek er mede toe bijdragen de bestaande banden tussen de leden van één grote familie nog sterker aan te halen*”.²¹⁹ Het accent ligt dus op de gemeenschappelijkheid van de (post-)koloniale relatie, in plaats van bij een “ereschuld”.

5.5 Conclusie

Wanneer we de respectievelijke toekomstbeschouwingen bekijken, vallen zowel overeenkomsten als verschillen op.

Een overeenkomst tussen Verkuyl en Van de Walle is hun pleidooi voor het opgaan van Suriname in een federatie met de omliggende buurlanden- hoewel Verkuyl dit in retrospectief doet. Of Nederland deze integratie actief had moeten bevorderen, vermelden zij niet.

Bakker twijfelt over de staatkundige invulling, terwijl voor Van de Poll vaststaat dat Suriname bij Nederland blijft. Bakker, Verkuyl en Van de Walle gaan wel uit van autonomie- en zijn hiermee wederom aan te duiden als postkoloniaal in hun standpunt. Over de etnische spanningen als mogelijke hindernis bij de autonomie heeft Bakker het niet. Verkuyl toont zich in zijn dagboek redelijk ontspannen over deze spanningen. Zoals we in hoofdstuk 4 zagen, is het vooral Van de Walle die zich over de etnische spanningen in het “nieuwe” Suriname zorgen maakt.

Zowel van de Walle, Bakker als Van de Poll noemen economische ontwikkeling van het land als belangrijke doelstelling. Voor Bakker is het een kwestie van Nederlandse ereschuld, voor Van de Poll een vanzelfsprekendheid die voortvloeit uit de relatie tussen Nederlandse leidinggevend en Surinaamse ondergeschikten. Voor Van de Walle is economische ontwikkeling tegelijkertijd het oplossen van de sociale problemen van de stad.

Essentieel in zijn betoog is dat de heilzame werking die de kleine landbouw op Hindostanen en Javanen heeft gehad, ook voor de Creoolse bevolkingsgroep aangewend moet worden.

Op geestelijk gebied zien zowel Verkuyl als Bakker een belangrijke rol voor de zending in de toekomst weggelegd.

²¹⁹ Van de Poll, *Suriname*, 5.

Daarnaast treffen we genoeg verschillen aan in de respectievelijke uitgangspunten. Van de Poll gaat niet uit van Surinaamse onafhankelijkheid, waar Van de Walle en Verkuyl dat wel doen. De Nederlands-Surinaamse samenwerking is voor Van de Poll een koloniaal gegeven, voor Bakker een ereschuld van Nederlandse zijde. Van de Walle benadrukt de noodzaak van een “Afrikaanse” cultuur en religie voor Surinaamse Creoolse settlers en neemt hierbij de Marrons als voorbeeld. Bakker zal hem daarin geen gelijk geven. Verkuyl heeft het over zending vanuit de overtuiging dat het zendingsonderwijs reeds een belangrijke rol speelde in de Surinaamse samenleving; Bakker vanuit zijn afschuw van de marronreligie.

Hoofdstuk 6- Samenvatting, eindconclusie en nabeschuiving

In dit laatste hoofdstuk komt de beantwoording van mijn hoofdvraag aan de orde. Voor wij hiertoe overgaan, nemen we allereerst de verschillende deelonderwerpen nog eens door.

In hoofdstuk 2 kwam de visie van de vier Nederlandse auteurs op de Surinaamse sociaal-economische structuur aan de orde. Zoals gebleken viel hen allen de armoede in (delen van) Paramaribo op. De onbekendheid van de Paramaribo'er met de rest van het land viel later op. Op agrarisch gebied domineerden de hard werkende Hindostaanse landbouwers het beeld, hoewel men ook de braakliggende vroegere plantages noemt. De winning van bauxiet zag men als een goede kans om de noodzakelijke economische ontwikkeling te bewerkstelligen. Het onderwijs zag men als een schandalig achtergesteld instituut, dat versterkt diende te worden.

In hoofdstuk 3 behandelde ik de visie op religie, rituelen en omgangsvormen. Hierbij is een onderscheid te maken tussen drie culturele gebieden: de stad, de districten en het binnenland. Het beeld van de stad is die van een gemengde samenleving, waarin men op straat voorkomend is in het benaderen van andersdenkenden en andersgelovigen. Culturele conflicten vecht je niet uit op het scherpst van de snede: men bewaart de kenmerkende Surinaamse gezelligheid. Het beeld van de mensen in de districten, is die van de mysterieuze oosterlingen in hun eigen gemeenschappen. Gemeenschappen die op zichzelf staan en in religieus opzicht niet veranderd hoeven te worden. Dit in tegenstelling tot de Marrons, die door missie en zending tot beschaving worden gebracht. De religie en cultuur van de Marrons zien de auteurs als de meest vreemde die er is. Anderzijds wordt het kerstenen van Amerindianen weer als een betreurenswaardige inbreuk gezien op hun culturele identiteit.

In hoofdstuk 4 beschreef ik de visies op politiek. Men was het in ieder geval eens over de culturele band die er tussen Nederland en Suriname bestond. In internationaal perspectief slingert het perspectief tussen oriëntatie op het buitenland en voorzichtigheid. De reacties van verschillende bevolkingsgroepen op buitenlandse gebeurtenissen speelt duidelijk een rol. Op politiek gebied overheerst de onzekerheid of verschillende bevolkingsgroepen en partijen met elkaar overeenstemming kunnen bereiken: radicalisering van militanten van verschillende bevolkingsgroepen vormen een bedreiging. Dat er wat moest veranderen in de politieke structuren, stond voor drie van de vier wel vast.

Hiermee kom ik aan het einde van wat mijn onderzochte personen bindt. Want als er iets is wat deze thesis heeft laten zien, is dat er minstens zoveel thema's waren waar geen overeenstemming over bestond. Is de teloorgang van plantages voor Suriname een heugelijk feit of een jammerlijke zaak? Is bauxietwinning alleen kans voor economische ontwikkeling, of bevordert het vooral de sociale emancipatie van de bevolking? Is onderwijs een nationale of lokale kwestie? Doen missie en zending altijd goed werk voor de inlanders, of tasten ze lokale culturen aan? Is de marroncultuur een volwaardige "Afrikaanse" cultuur, of een meelijwekkende primitieve staat van zijn? Moet Suriname binnen het koninkrijk blijven, of zich internationaal oriënteren? Over geen van deze punten bestaat overeenstemming.

Hierdoor heeft het ook niet veel zin om hoofdstuk 5- de respectievelijke toekomstvisies- in generaliserende termen te beschrijven. Deze toekomstvisies staan in het verlengde van de algemene visies van de onderzochte personen en komen het beste tot hun recht om ze in hun eigenheid te bezien. Joop Verkuyl hanteert het perspectief van een christelijke onderwijzer in Paramaribo die jaren in het land verbleef. Van de Walle heeft het perspectief van een hoge ambtenaar met een sociaal-democratische inslag, die na vier jaar verblijf een totaalplan voor Suriname schreef. Bakker schrijft vanuit het perspectief van een progressieve journalist die gedurende enkele weken in het land verbleef, en zijn indrukken baseert op vlugge ontmoetingen en kortdurende verblijven. Van de Poll heeft dezelfde beperking als Bakker, maar schrijft vanuit een andere levenshouding- namelijk meer conservatief en oranjegezind.

Wat echter nog het meeste opvalt, is dat de visies van deze vier mannen allen vooral actuele maatschappelijke kwesties reflecteren. Het zijn de grote en toen actuele kwesties die de schrijfagenda's van deze mannen bepalen. Deze thema's zijn onder andere de oorlog, de dekolonisatie, de debatten over assimilatie in de Creoolse cultuur, de werkloosheid van de Creolen, de cultuur van de Marrons, de discussies over onderwijs en de positie van missie en zending

In mijn naïviteit van 21^e eeuwse onderzoeker verwachtte ik kant-en-klare meningen te vinden over bijvoorbeeld een religie als de Islam. Gezien de statistische hoeveelheid moslims in Suriname dacht ik die meningen wel snel te zullen aantreffen. Het bleek echter dat de Islam slechts af en toe langskomt, en dan eerder als een cultureel broertje van het (eveneens "oosterse") hindoeïsme wordt gezien dan als maatschappelijk relevant onderwerp.

Als antwoord op mijn hoofdvraag stel ik dan ook:

De opvattingen van Nederlandse, hoger opgeleide observators in het laatkoloniale Suriname vormen spectra van soms zeer uiteenlopende meningen, die per persoon verschillen naargelang levensbeschouwing en achtergrond. Hoewel de meningen over maatschappelijk relevante onderwerpen kunnen verschillen, is de agenda van wat als maatschappelijk relevant wordt gezien hetzelfde en bepaald door de historische omstandigheden.

Er is dus weinig overeenstemming over wat Suriname is en wat haar toekomst zou moeten worden, maar wel een gedeelde overeenstemming over wat maatschappelijk relevante thema's zijn.

Dit gezegd hebbende rijst natuurlijk de vraag in hoeverre deze conclusies overeenkomen met het theoretische kader, zoals in 1.2 genoemd. Het is natuurlijk verleidelijk om in de gedeelde thema's een bevestiging te zien van Said's *Orientalism*-these. Immers, is hier niet een gefixeerd beeld, waar men voor of tegen kan zijn?

We moeten wel in het oog houden dat ook deze thema's relatief kort maatschappelijk relevant waren en sterk onderhevig waren aan de dynamiek van hun tijd. Said spreekt in zijn boek van een gefixeerd beeld van Arabieren dat eeuwen mee ging, terwijl we hier standpunten aantreffen die noch in het Suriname van 1900, noch in dat van 1980 nog relevant waren. Van de Walle komt bijvoorbeeld in 1975 terug op een aantal standpunten, die hij in 1945 ventileerde.

Toch duiken er ook binnen deze schijnbaar tijdgebonden discussies oudere beelden op. Een treffend voorbeeld is de aanduiding van Hindostanen en Javanen als essentieel "oosterse" mensen, een beeld dat door Said zelf letterlijk wordt beschreven!

Diana van Vugts opvatting van een koloniaal paradigmaverandering aan het einde van de jaren '40 en begin jaren '50, zou ik zeker wel onderschrijven. De politieke transformatie van Suriname richting autonomie, en de wetenschappelijke verschuiving richting ontwikkelingsdenken, laten zich beiden voelen in de perceptie van de Nederlandse auteurs in die tijd. Hierbij moet in acht worden genomen dat een paradigma niet een bepaalde mening of zienswijze is, maar een bepaalde denktrant, waarbinnen verschillende opvattingen mogelijk zijn.

De door Van Vugt gesignaleerde negativiteit ten opzichte van de marronreligie is eveneens een thema wat bij de hier beschreven auteurs terugkomt.

Een aspect van het (neo)koloniale paradigma is überhaupt een relatief grote aandacht voor de “Afrikaanse” bevolkingsgroepen: marrons en creolen. De auteurs gaan na in hoeverre de creolen als Nederlands gezien kunnen worden, en in hoeverre de marrons juist Afrikaans zijn. Hierbij spelen opvattingen over wildheid en beschaafdheid duidelijk een rol. De marrons worden gezien als Afrikaans en daarmee als wild, mysterieus en ongetemd. De vernederlandste creolen worden door de Nederlanders eerder gezien als land-of tenminste als cultuurgenoten. Ook wanneer dit perspectief wordt omgedraaid, zoals Van de Walle doet (hij suggereert immers dat creolen cultureel juist Afrikaanser zouden moeten worden) wordt niet gebroken met deze tegenstelling. Nederlandsheid staat in het (neo)koloniale paradigma tegenover Afrikaansheid: het ene ideaaltipe is het spiegelbeeld van de ander. Dit verklaart waarom andere bevolkingsgroepen, zoals Javanen en/of moslims, veel minder aandacht krijgen.

Terugkomend op de aanleiding van dit onderzoek kunnen we stellen dat ook journalisten, leraren en ambtenaren niet ongevoelig zijn voor heersende opvattingen over landen en volken. Bovenstaande is immers, zoals we in de inleiding zagen, ook van toepassing op de bestuurlijke en wetenschappelijke elite. Wat echter wel opvalt, is dat er een aanzienlijk verschil zit tussen de kortstondig verblijvende Van de Poll en Bakker, en de langer in Suriname verblijvende Van de Walle en Verkuyl. De beschrijvingen van de eerste zijn sterker gekleurd door heersende clichés, vooroordelen en dominante opvattingen. Uiteraard zijn deze niet identiteek- mede door het verschil in levensbeschouwing van deze twee mannen, verschillen zij duidelijk van mening over diverse onderwerpen. Wat zij echter delen, is een weinig verdiept inzicht in de vele nuances van de Surinaamse samenleving. Verkuyl en Van de Walle, die beide langere tijd in het land verbleven, hebben zich veel meer een beeld gevormd op basis van eigen ervaring, en die is dan ook genuanceerder en complexer. We kunnen concluderen dat het opdoen van kennis over een land pas begint wanneer men zich de tijd neemt zich in het land te verdiepen; wie dat niet doet blijft hangen in gemeenplaatsen.

Gezien de grote hoeveelheid aan beschikbaar bronnenmateriaal van Nederlanders (van allerlei beroepen) in Suriname, moest ik voortdurend snijden in mijn bronnenmateriaal om tot een thesis te komen met een geschikte omvang. Dit betekent dat er nog veel, nauwelijks ontgonnen bronnenmateriaal in de archieven te vinden is over Nederlanders in het laatkoloniale Suriname. Het is mijn suggestie dat onderzoekers dit bronnenmateriaal in de toekomst verder onderzoeken en beschrijven, want deze thesis geeft nog maar slechts een aanzet voor wat op dit gebied mogelijk is.

Daarnaast beperkte deze thesis zich natuurlijk tot slechts de visie van Nederlanders. De visie van Surinamers uit de laatkoloniale tijd kwam alleen ter sprake, waar zij door deze Nederlanders zijn geciteerd. Deze thesis was wat dit betreft uiteraard summier. In de bronnen zelf staan de visies en reacties van Surinamers zelf nog wat uitgebreider beschreven. Ik heb echter alleen daar de Surinaamse reacties en visies geciteerd, waar ze relevant waren voor het onderwerp: de reacties kunnen dus nader uitgediept worden. Op dit gebied valt nog werk te verrichten. Er zijn zeker nog Surinaamse tijdsgenoten van Verkuyl in leven, maar zij hebben net als hem een respectabele leeftijd bereikt. De kans om de visies van deze mensen door middel van *oral history* vast te leggen, zou dan ook tijdig aangegrepen moeten worden.

Literatuur en bronnen

Secundaire literatuur

- Bakker, H. en Gosman, M., *De Oriënt, droom of dreiging? Het Oosten in Westers perspectief* (Kampen 1988).
- Bakker, P., *Zo was het* (Amsterdam 1961).
- van Doorne, K. en van Kempen, M., *Suriname catalogus van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam* (Amsterdam 1995).
- Gobardhan-Rambocus, L., *Onderwijs als sleutel tot maatschappelijke vooruitgang. Een taal- en onderwijsgeschiedenis van Suriname, 1651-1975* (Leiden/Zutphen 2001).
- Hoefte, R. en Meel, P. (red.), *20th century Surinam* (Kingston/Leiden 2001).
- de Jong, S., 'De erudiete woede van Edward W. Said', in: Said, *Oriëntalist* 437-447.
- de Klerk, C.J.M., *De immigratie der hindostanen in Suriname* (Amsterdam 1953).
- Kuitenbrouwer, M., *Tussen oriëntalisme en wetenschap. Het koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde in historisch verband, 1851-2001* (Leiden 2001).
- Lewis, B., *Islam and the West* (New York/Oxford 1993).
- van Lier, R., *Samenleving in een grensgebied. Een sociaal-historische studie van Suriname* (Amsterdam 1979, 3^e druk).
- Ramsোধ, H., *Suriname 1933-1944: koloniale politiek en beleid onder gouverneur Kielstra* (Arnhem 1990).
- Rietbergen, P., 'Oriëntalisme: een theorie van ficties-de fictie van een theorie? Een poging tot contextualisering en herinterpretatie' in *Tijdschrift voor Geschiedenis* 111-4 (1998) 545-575.
- Said, E., *Cultuur en imperialisme* (Amsterdam/Antwerpen 1994).
- Said, E., *Oriëntalist* (Amsterdam 2005).
- Schipper, M., *De boomstam en de krokodil. Kwesties van ras, cultuur en wetenschap* (Amsterdam 1995).
- Scholtes, B., *Suriname tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Paramaribo 1985).
- van Stipriaan, A., *Between State and society: education in Suriname, 1850-1950* in: N.Randeraad, *Mediators between state and society* (Hilversum 1998) 57-86.
- van der Veer, P., *Modern oriëntalisme. Essays over de westerse beschavingsdrang* (Amsterdam 1995).

- van Vugt, D., *Wetenschappers over...Afro-Surinamers en –Antillianen. Het twintigste eeuwse Nederlandse sociaal wetenschappelijke discours.*(Oudenbosch/Rotterdam 2002).
- de Waal Malefijt, A., *The Javanese of Surinam* (Assen 1963).
- Zweers, L., (red.), *Willem van de Poll* (Den Haag 2005).

Bronnen

Boeken

- Bakker, P., “*Naar “de West”*” (Joure/Utrecht 1952).
- van de Poll, W., *Suriname. Een reportage van land en volk* (s’Gravenhage 1949).
- Verkuyl, J.A.H., *Enkele Surinaamse Herinneringen. Uit het dagboek van Joachim* (zonder jaar/plaats).
- van de Walle, J., *Een oog boven Paramaribo. Herinneringen.* (Amsterdam 1975).
- van de Walle, J., *Romans en verhalen* (Baarn 1993) .

Archiefstukken

- KITLV Leiden, *Dagboeken van J. Verkuyl getiteld ‘Verblijf in Suriname’*. Boek I-X. Inv. Nr. H 1360.
- Nationaal Archief, s’Gravenhage, tweede afdeling, archief van J. van de Walle, inventarisnummer 2.21.205.76. J. van de Walle, *Suriname. Rapport uitgebracht door het hoofd van den Gouvernements Pers Dienst in Suriname (Paramaribo, 15-07-1945)*.

Oral History

- F.Menzel, *Transscriptie interview Joop Verkuyl* (Zeist/Rotterdam, 2007).

Websites

- <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ns.html> (16-04-2007).
- <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/deventer> (16-04-2007).
- <http://www.thefreedictionary.com/palaver> (21-03-2007).
- http://www.nos.nl/nosjournaal/artikelen/2006/11/2/021106_antillen.html (16-03-2007).
- <http://www.waterkant.net/> (18-04-2007).

Lijst van afkortingen en begrippen

Bhagavad Gita	Heilig boek in het hindoeïsme
EBG	Evangelische Broedergemeente
Emancipatie	Afschaffing van de slavernij (1863)
Gado	Marrongod
Granman	Hoogste leider bij de Marrons
Inv. Nr.	Inventarisnummer
KITLV	Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (Leiden)
Korjaal	Marronboot
Kroetoe	Officiële vergadering bij de Marrons
Leriman	Leraar
NA	Nationaal Archief (Den Haag)
Pandit	Hindoe priester
ZZG	Zeister Zendings Genootschap (gelieerd aan de EBG)

Bijlage

Foto's van de onderzochte auteurs

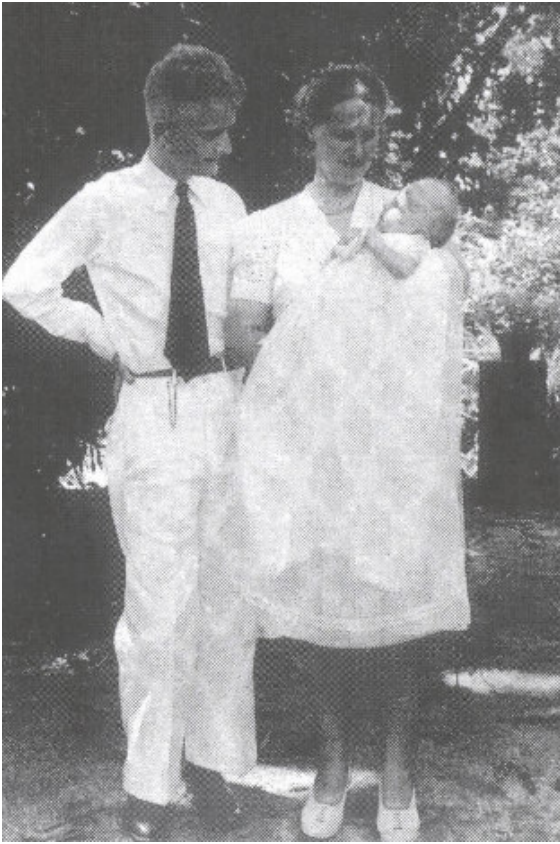

Foto I. Joop Verkuyl en zijn vrouw, bij de doop van hun dochter Marijke.²²⁰

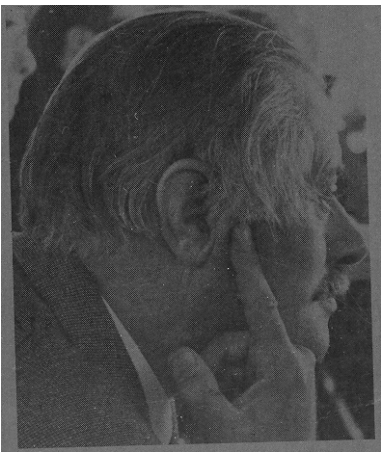

Foto II. Johan van de Walle. Omslagfoto bij zijn memoires.²²¹

²²⁰ KITLV, *Dagboeken van J. Verkuyl*, H 1360. Boek II, 719.

²²¹ Van de Walle, *Een oog boven Paramaribo*, omslag.

Foto III. Piet Bakker. Foto van de website van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.²²²

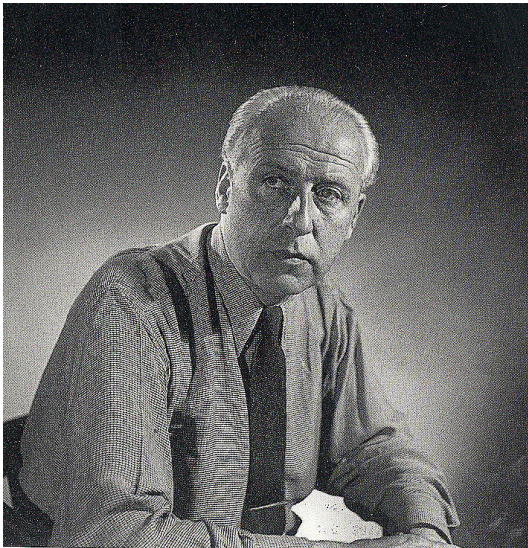

Foto IV. Willem van de Poll. Foto uit de recent verschenen catalogus van zijn werk.²²³

²²² <http://www.iisg.nl/bwsa/images/bakker-p.jpg> (27-04-2007).

²²³ Zweers, *Willem van de Poll*, 1.